

Udruženje **Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu** ima za cilj provođenje, promociju i unaprjeđivanje naučnih istraživanja u oblasti krivičnog prava, kriminologije, politike suprotstavljanja kriminalitetu i srodnih naučnih disciplina. Pored toga, aktivnosti usmjerava i na uspostavljanje saradnje sa drugim institucijama, organizacijama i udruženjima u Bosni i Hercegovini, koje imaju iste ili slične programske ciljeve te na edukaciju i stručno osposobljavanje u pravcu realizacije ciljeva politike suprotstavljanja kriminalitetu.

Kontakt:

Bulevar Meše Selimovića 97
71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
www.cprc.ba

Autori: Muhamed Budimlić, Darko Datzer, Elmedin Muratbegović, Almir Maljević, Predrag Puharić, Nebojša Bojanić, Eldan Mujanović, Haris Guso

Izdavač: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu, Sarajevo

Za izdavača: Muhamed Budimlić, direktor

Prijevod na engleski: Branka Ramadanović

DTP: Predrag Puharić

Štampa: Megraf, Beograd

Za štampariju: Gorica Oketić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

343.91-053.6:343.8](497.6)(049.5)

IZVRŠENJE alternativnih mjera za maloljetnike :
pravni, institucionalni i praktični problemi /
[autori Muhamed Budimlić ... [et al.]. - Sarajevo
: CPRC, Centar za istraživanje politike
suprotstavljanja kriminalitetu, 2010. - III, 75,
V, 75 str. : graf. prikazi ; 29 cm

Nasl. str. prištampanog prijevoda: Enforcement of
alternative measures for juvenils. - Tekst na
bos., hrv., srp. i engl. jeziku štampan u
međusobno obrnutim smjerovima. - Bibliografija:
str. 69-73 ; bibliografske i druge bilješke uz
tekst

ISBN 978-9958-9997-0-3

1. Budimlić, Muhamed
COBISS.BH-ID 17863686

Sadržaj

Zahvale	V
Predgovor	VI
Uvod	1
Ciljevi istraživanja	3
Metodologija istraživanja	5
Istraživački instrumenti	9
Ograničenja istraživanja	11
Pravni i institucionalni tretman kriminaliteta maloljetnika u Bosni i Hercegovini	13
Međunarodni standardi	15
Pravni okvir u Bosni i Hercegovini	18
Odgojne preporuke	18
Odgojne mjere	20
Ostali propisi	21
Institucije za izricanje i izvršenje alternativnih mjera	23
Pregled osnovnih stavova građana, učenika, socijalnih radnika i djelatnika nevladinog sektora o izricanju i izvršenju alternativnih sankcija	25
Stavovi javnosti o razmjerama delinkvencije mladih	25
Stavovi javnosti o potrebama i odgovornostima strana uključenih u delinkventna ponašanja maloljetnika	29
Stavovi javnosti o tome kako treba kazniti maloljetnog izvršioca krivičnog djela – punitivnost ispitanika	33
Stavovi javnosti o prihvatljivosti alternativnih mjera	37
Prihvatljivost alternativnih mjera u slučaju nasilničkog ponašanja maloljetnika	37
Prihvatljivost alternativnih mjera u slučaju počinjenja sitne krađe od strane maloljetnika	40
Prihvatljivost alternativnih mjera u slučaju vandalskog ponašanja maloljetnika	41
Prihvatljivost alternativnih mjera u slučaju razbojničkog ponašanja maloljetnika	43
Prihvatljivost alternativnih mjera u slučaju neovlaštenog kopiranja sadržaja sa el. medija počinjenog od strane maloljetnika	44
Poređenje stavova građana i učenika sarajeva i banja luke	47
Poređenje stavova građana Sarajeva i Banja Luke	48
Poređenje stavova učenika Sarajeva i Banja Luke	50
Diskusija	53
Pravni i institucionalni tretman kriminaliteta maloljetnika	53
Osnovni stavovi građana, učenika, socijalnih radnika i djelatnika nevladinog sektora o izricanju i izvršenju alternativnih sankcija	54
Zaključci	57

Pravni i institucionalni tretman kriminaliteta maloljetnika	57
Izricanje i izvršenje alternativnih sankcija	59
Preporuke	65
Pravni i institucionalni tretman kriminaliteta maloljetnika	65
Izricanje i izvršenje alternativnih sankcija	67
REFERENCE	69
Knjige i članci	69
Pravni izvori	71
Internet izvori	73

ZAHVALE

CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE POLITIKE SUPROTSTAVLJANJA KRIMINALITETU

Izveštaj pod naslovom „Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike: pravni, institucionalni i praktični problemi“ predstavlja rezultate provedenog istraživanja uz podršku i pomoć Italijanskog ureda za razvoj i saradnju u okviru projekta „Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini“, poduzetog u periodu od maja do oktobra 2009. godine, u gradovima Sarajevo i Banja Luka.

Istraživanje se ne bi provelo bez podrške i pomoći brojnih institucija u Bosni i Hercegovini, a posebnu zahvalnost dugujemo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, Federalno ministarstvo obrazovanja, Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo, Prosvjetno-pedagoški zavod Kantona Sarajevo, Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo, Centar za socijalni rad Banja Luka, Dnevni centar za maloljetnike Banja Luka, Disciplinski centar za maloljetnike Sarajevo, Zavod za odgoj muške djece i omladine „Hum“ Sarajevo, Osnovne škole: Fatima Gunić i Skender Kulenović (Sarajevo); Georgi Stojkov Rakovski i Branko Radičević (Banja Luka), Srednje škole: Ekonomska škola, Saobraćajna tehnička škola, Medicinska škola (Sarajevo); Ekonomska škola i Poljoprivredna škola (Banja Luka).

Također, se zahvaljujemo osobama koje su značajno doprinjele realizaciji istraživanja: Šejla Maljević (Sekretar projekta), Doc. Dr. Mile Šikman (Uprava za obrazovanje, MUP RS), Milena Jurić (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH), Ranko Savanović (Ministarstvo prosvjete i kulture RS), Vesna Alić (Prosvjetno pedagoški zavod KS), Mirsada Poturković (Centar za socijalni rad KS), Anka Šeranić (Ministarstvo zdravstva i socijalne politike RS), Edin Čehović, Amir Karahasanović, Mirza Kudić i Adi Ramić (anketari), Dragana Puharić (unos podataka) te pedagozi i direktori navedenih osnovnih i srednjih škola.

Posebnu zahvalnost dugujemo direktoru Ureda za saradnju ambasade Republike Italije u Bosni i Hercegovini gospodinu Silvanu Tabbou, sa saradnicama Ornellom Di Loreto i Sandom Putica.

Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu

GENERALNA DIREKCIJA KOOPERACIJE ZA RAZVOJ

Zaštita i promocija prava djece i adolescenata predstavljaju temeljni stup u sistemu međunarodnih ljudskih prava, kao i sastavni dio italijanske vanjske politike kooperacije za razvoj. Inspirisani načelima sadržanim u UN-ovoj Konvenciji o pravima djeteta te u dva Opcionalna protokola, glavni cilj Italijanske kooperacije je doprinijeti poboljšanju uvjeta djece širom svijeta. Na internacionalnom nivou, mi imamo univerzalno zajedničko zakonodavstvo o pravima djeteta, ali milijuni djevojčica i dječaka u mnogim dijelovima svijeta i dalje trpe uznemiravanje i nasilje.

Italijanska kooperacija u posljednjih nekoliko godina je među strateške prioritete stavila zaštitu i promicanje temeljnih prava djece i adolescenata, oslanjajući se na Deklaraciju o pravima djeteta te implementirajući sigurnosne smjernice vezane za pitanja djece, a koje će biti ažurirane s obzirom na događanja na međunarodnoj sceni.

Generalna Direkcija Kooperacije za Razvoj (GDKR) provodi akcije u zemljama u razvoju kako bi se uvelo ili ojačalo maloljetničko pravosuđe koje bi osiguralo adekvatan put za maloljetnike, putem aktivnosti prevencije i primjene mjera alternativnih zatvoru.

Do sada realizirani projekti na temu "maloljetničke pravde" u različitim dijelovima svijeta imaju dvostruke ciljeve: s jedne strane, na institucionalnoj razini, osigurati pravosudni sistem i pravni okvir kako bi se bolje zaštitili kriminalizirani maloljetnici; s druge, na razini zajednice, promicati novu kulturu ljudskih prava koji će pomoći i rehabilitirati maloljetnike u sukobu sa zakonom.

Aktivnosti se konkretizuju kroz zagovaranje i prevenciju, širenje znanja, te stvaranje mehanizama za međusektorsku i međuresornu koordinaciju, kao i kroz edukaciju pravnika i socijalnih radnika kako na središnjoj tako i na lokalnim razinama.

U ovom okviru nalazi se opis inicijative "Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini", ostvaren u saradnji s nekoliko italijanskih odgovornih institucija, a koji podrazumijeva edukativne aktivnosti za profesionalce iz različitih oblasti (policija, sudstvo, socijalni radnici, i novinari), stvaranje centara za prihvata maloljetnika u sukobu sa zakonom kao i podršku aktivnostima lokalnih centara za socijalni rad.

Ovo istraživanje predviđeno u sklopu aktivnosti senzibilizacije javnog mnijenja, ima za cilj analizu javnog mnijenja o fenomenu djece u sukobu sa zakonom, s posebnim naglaskom na usvajanje mjera alternativnih zatvoru.

Fenomen maloljetničkog kriminala je analiziran koristeći metodologiju socioloških istraživanja što je pomoglo prikupiti podatke i informacije neophodne za razvoj budućih intervencija u okviru jačanja maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini.

Elisabetta Belloni
Generalni Direktor
Generalna Direkcija Kooperacije za Razvoj
Ministarstvo vanjskih poslova

MINISTARSTVO ZA LJUDSKA PRAVA I IZBJEGLICE BOSNE I HERCEGOVINE

Studija „Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike: pravni, institucionalni i praktični problemi“ u mnogo čemu znači korak naprijed i predstavlja dragocjen prilog razvoju socijalne reakcije u Bosni i Hercegovini na sve frekventnije pojave prestupništva među najmlađom populacijom. Alternativne sankcije su novum za krivičnu praksu i mnogo razvijenijih zemalja od Bosne i Hercegovine. Stoga, ovakav pristup problemu, po mnogo čemu, zaslužuje svaku pohvalu. Napraviti aproksimaciju stanja u dvije velike urbane sredine, kao što su Banja Luka i Sarajevo, kako bi na najbolji način bili ispitani stavovi laičke i stručne javnosti o validnosti modela alternativnog pravca tretmana maloljetnih izvršilaca krivičnih djela, ozbiljan je korak ka cjelovitom rješavanju ovog problema. Za razliku od tradicionalnog, represivnog tretmana, koji očigledno nije dao adekvatne rezultate, od alternativnog pristupa očekujemo bolje rezultate, barem kada je u pitanju stopa recidivizma.

Rezultati ove studije nas mogu ohrabriti i kao građane, ali i kao profesionalce. Naime, iz ovih podataka vidljivo je da su građani spremni i zainteresirani za saradnju u provedbi alternativnog kažnjavanja mladih. Naročito je važan podatak da apsolutna većina učesnika želi učestvovati u ovakvim programima. Sve u svemu, imamo prve ohrabrujuće rezultate. Formirali smo koordinacione timove za različite sfere tretmana djece u Bosni i Hercegovini. Danas imamo Etički kodeks istraživanja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Strategiju za sprječavanje nasilja nad djecom, Strategiju protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini, a koordinacioni timovi za provedbu Strategije za maloljetnike i za alternativno kažnjavanje maloljetnika polako ulaze u završnu fazu izrade ozbiljne i dugoročne strategije prema prestupništvu mladih u Bosni i Hercegovini.

Sve izrečeno daje nam nadu da smo napravili dobre iskorake. Danas naše strategije imaju svoju etiologiju u pilotskom istraživanju zajednica i populacija na koje se odnose. Ovakvim pristupom šaljem signale da se u Bosni i Hercegovini rade ozbiljne stvari i da se misli na budućnost. A, ima li bolje potvrde za takav stav od brige za mladu populaciju, makar to u ovom slučaju bila briga za one koji pokazuju preddelikvenciju i kojima treba pomoć.

Za nastanak ove studije zahvaljujemo Ambasadi Republike Italije/Uredu Kooperacije u Sarajevu koja je podržala ovo istraživanje kroz Projekat: „Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini“, Centru za istraživanje politike suprotstavljanju kriminalitetu iz Sarajeva i Koordinacionom tijelu za provedbu Strategije protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini, koje daje podršku istraživanjima kao faktoru uspješnijeg vođenja politike suprotstavljanja maloljetničkom prestupništvu.

MINISTAR ZA LJUDSKA PRAVA I IZBJEGLICE
Dr. Safet Halilović

RADNA GRUPA ZA ZAŠTITU PRAVA MALOLJETNIKA

Istraživanje „Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike: pravni, institucionalni i praktični problemi“ jedna je od aktivnosti realiziranih u okviru projekta Italijanske kooperacije pod nazivom „Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini“, koji je započet u februaru 2009. godine i provodi se u četiri grada Bosne i Hercegovine: Sarajevu, Banjoj Luci, Doboju i Zenici.

Projekt je realiziran zahvaljujući saradnji i podršci brojnih institucionalnih partnera, kako na državnom (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstvo pravde), tako i na entitetskom, odnosno kantonalnom nivou (Ministarstva pravde, Ministarstva obrazovanja, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva rada i socijalnih politika).

Opći ciljevi projekta odnose se na poboljšanje životnih uvjeta maloljetne populacije u Bosni i Hercegovini, a posebno maloljetnika u sukobu sa zakonom ili onih koji spadaju u rizične skupine, na zaštitu prava maloljetnika u sukobu sa zakonom, bilo da se radi o sudskim ili vansudskim procesima, senzibilizaciju javnog mnijenja, kako bi se doprinijelo stvaranju pozitivne percepcije u javnosti o problemu djece u sukobu sa zakonom i, konačno, poboljšanje kvalitete informacija plasiranih putem medija, kako bi se zaštitila dječija prava, pogotovo u slučaju izvještavanja o događajima koji uključuju djecu i adolescente.

Konkretno, projektom se doprinijelo razvoju struktura za prihvatanje maloljetnika u sukobu sa zakonom, kako u periodu prije, tako i nakon sudskog postupka, obrazovanju ljudi koji su u kontaktu sa maloljetnicima koji su počinili zločin - policija i sudstvo, socijalni radnici, nevladine organizacije i novinari - te jačanju lokalnih centara za socijalni rad. U okviru programa provedene su aktivnosti definirane Državnom strategijom za borbu protiv maloljetničkog prestupništva 2006. - 2010., a uz podršku Koordinacionog tijela kojim predsjedava Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i koje je osnovano 2008. godine kako bi nadziralo provedbu Strategije.

Istraživanje je povjereno udruženju "Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu", koje okuplja kriminologe Univerziteta u Sarajevu, te odgovara na potrebu da se produbi razumijevanje fenomena maloljetnika u sukobu sa zakonom, sa posebnim naglaskom na mogućnost primjene alternativnih mjera za maloljetnike koji su počinili zločin u Bosni i Hercegovini. S tim ciljem razvijene su dvije studijske linije: jedna o analizi institucionalnog i normativnog konteksta, a u vezi sa tretmanom zločina koje su počinili maloljetnici, i druga koja uključuje analizu stavova i percepcije ovog fenomena među građanima, učenicima i socijalnim radnicima koji rade na ovim pitanjima.

Istraživanje je obuhvatilo 1.600 ispitanika kojima su podijeljeni upitnici s ciljem procjene njihove percepcije maloljetničkih zločina i ocjene stavova o mogućnosti uvođenja alternativnih mjera.

Ovaj posljednji element, zapravo, predstavlja *conditio sine qua non* u cilju promocije alternativnih mjera za maloljetnike u sukobu sa zakonom unutar odgovornih lokalnih institucija, kao i cijelokupnog civilnog društva.

Nadamo se da ovo istraživanje može predstavljati koristan alat u tu svrhu.

Radna grupa za zaštitu prava maloljetnika
Centralna tehnička jedinica (UTC)
Generalna direkcija kooperacije za razvoj (DGCS)
Ministarstvo vanjskih poslova (MAE)

Radna grupa za zaštitu prava maloljetnika se sastoji od *Marije Kjare Venier (Maria Chiara Venier)*, stručnjaka za socijalne politike Centralne tehničke jedinice; *Paole Viero (Paola Viero)*, stručnjaka za pitanja djece Centralne tehničke jedinice; *Raimonda Marije Koka (Raimondo Maria Cocco)*, *Alesandre Pjermatei (Alessandra Piermattei)*, *Klaudija Fordonea (Caludio Forgione)*, zvaničnika u Centralnoj tehničkoj jedinici i *Frančeske Tramontane (Francesca Tramontana)*, pripravnice u Centralnoj tehničkoj jedinici.

Posebno se zahvaljujemo:

Italijanskoj ambasadi u Sarajevu / UTL Italijanskoj kooperaciji za stalan i precizan nadzor projekta;

Gospođi Orneli Di Loreto (Ornella Di Loreto) koja je, kao koordinator projekta u Bosni i Hercegovini, efikasno koordinirala složene istraživačke aktivnosti;

Gospođi Mauri Misiti (Maura Misiti), vanjskom konsultantu DGCS, za tehničku podršku u finalnoj reviziji istraživanja.

Udruženju "Centar za istraživanje politika suprotstavljanja kriminalitetu", i drugim tehničkim strukturama koje su učestvovala u ovom istraživanju.

PREDGOVOR

U posljednjih godinu dana registruje se sve veća pozornost od strane vlade Bosne i Hercegovine za reformu maloljetničkog pravosuđa u BiH.

Cilj istraživanja je davanje doprinosa jačanju sistema maloljetničke pravde u BiH izražavajući podršku u primjeni Strategije protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini 2006-2010. Istraživanje je sprovedeno kako bi se spoznala percepcija u državi o problemu djece u sukobu sa zakonom, a provedena je putem upitnika distribuiranih učenicima, građanima, socijalnim radnicima i nevladinim organizacijama.

Nadamo se da će provedeno istraživanje ponuditi osnovne podatke i instrumente za tretman maloljetnika u sukobu sa zakonom izvan formalnog sistema krivičnog pravosuđa u svim njegovim fazama (policijsko istraživanje, prethodni postupak, jamstvo, preusmjeravanje slučaja od strane tužitelja ili suca) usmjeravanjem na alternativne metode rada koji trebaju osigurati da maloljetni prijestupnici budu reintegrirani u društvo.

UVOD

Sistem krivičnog pravosuđa za maloljetnike, za razliku od sistema krivičnog pravosuđa za punoljetne osobe, prepoznaje djecu koja su u sukobu sa zakonom kao žrtve uzimajući u obzir činjenicu da maloljetnim osobama nedostaje odgovarajuća zrelost (moralna, spoznajna, psihološka, emocionalna) da bi ih se tretiralo kao punoljetne počinitelje krivičnih djela. Sistem maloljetničkog krivičnog pravosuđa prepoznaje podložnost djece eksperimentiranju, viktimizaciji, uključivanju u delinkventna ponašanja, kao i da problem sa kojima se maloljetnik suoči u djetinjstvu ili u vrijeme adolescencije mogu imati dugotrajne posljedice. Velika većina maloljetnika koji dolaze u sukob sa zakonom su žrtve nemara, iskorištavanja teških i ekonomskih i društvenih uslova. Ovi maloljetnici trebaju i imaju pravo na opravdo na odgovarajuću brigu, zaštitu, i priliku za društvenu reintegraciju – prava na kojima bi se sistem krivičnog pravosuđa za maloljetnike morao zasnivati.

Broj maloljetnih počinitelja sve je veći, sve je veća stopa recidivizma, maloljetnici su sve nasilniji u izvršenju krivičnih djela, često se u izvršenju krivičnih djela povezuju sa punoljetnim izvršiocima, itd. U isto vrijeme, predstavnici institucija takvu pojavu objašnjavaju činjenicom da su kapaciteti kazneno-popravnih institucija za maloljetnike nedostadni da bi se na rastući problem kriminaliteta odgovorilo na zadovoljavajući način implicirajući time da bi gradnja novih zatvorskih kapaciteta dovela do smanjenje stope kriminaliteta maloljetnika. Međutim, pri tome se zanemaruju rezultati brojnih istraživanja koja ukazuju da zatvori ne ostvaruju svrhu kažnjavanja maloljetnika (rehabilitacija i reintegracija), da zatvori vode recidivizmu i uspostavljanju ciklusu zatvor-otpust-zatvor. Drugim riječima, zanemaruje se činjenica da se gradnjom novih zatvora ne utiče na smanjenje stope kriminaliteta maloljetnika, ne dolazi do poboljšanja sigurnosti u zajednici. Naprotiv, istraživanja pokazuju da se u zatvorima pogoršava zdravstveno, prije svega mentalno stanje maloljetnika, da boravak u zatvoru vodi češćoj upotrebi droga od strane maloljetnika (čime se povećava rizik oboljenja od HIV/AIDS-a i drugih infektivnih bolesti), da je nasilje sastavni dio svakodnevnice boravka maloljetnika u zatvoru.

Primarni cilj alternativnih sankcija nije da se utiče na rješavanje problema nepostojanja kazneno-popravnih kapaciteta nego da se pokuša prekinuti začarani krug zatvor-otpust-zatvor. Stoga je njihova suština u izvršenju krivičnih sankcija unutar zajednice (a ne u izolaciji) u skladu sa svrhom kažnjavanja (rehabilitacija i reintegracija) i da se time dugoročno utiče na zaštitu i sigurnost zajednice. Osim toga, iskustva nekih država (npr. Švedska, Latvija, Rusija) ukazuju na to da je primjena alternativnih sankcija na maloljetnike ekonomski mnogo isplativije rješenje od zatvora.

Postojeći podaci u BiH ukazuju da se alternativne sankcije, iako propisane u krivičnom zakonodavstvu, rijetko izriču. Kao problemi koji se najčešće ističu kao razlog rijetke primjene ovih sankcija jesu nepostojanje propisa koji detaljno regulišu izricanje i izvršenje alternativnih sankcija te nepostojanje odgovarajuće infrastrukture (institucija, programa, supervizije). Primjena alternativnih sankcija, međutim, ne zavisi samo i isključivo od pravnog i institucionalnog okvira, nego i od prakse učesnika sistema krivičnog pravosuđa (policija, tužioci, sudije) koja treba da se zasniva na razumijevanju mogućnosti alternativnih sankcija da utiču na ponašanje maloljetnika i ubjeđenje da se tom vrstom sankcije u potpunosti ostvaruje svrha kažnjavanja. Osim toga, kako se radi o sankcijama koje se u pravilu izvršavaju u okruženju zajednice, primjena alternativnih sankcija zavisi i od

stavova same zajednice (tj. javnosti) u pogledu izricanja i izvršenja ove vrste krivičnih sankcija.

Ovo istraživanje, koje je finansirala vlada Italije, nastoji da proširi znanje o percepcijama javnosti o tretmanu maloljetnika u sistemu krivičnog pravosuđa u Bosni i Hercegovini. Prošireno znanje i bolje razumijevanje problema ključni je faktor za razvoj odgovarajućih mjera usmjerenih na prevenciju, zaštitu i reintegraciju rizičnih grupa maloljetnika kao i maloljetnika koji su već u sukobu sa zakonom. Također, ključni je faktor i za razvoj i promociju primjene alternativnih mjera; mjera koje su alternative zatvaranju maloljetnika. Ova brošura predstavlja rezultate istraživanja provedenog u Sarajevu i Banja Luci u periodu maj-oktobar 2009.

Istraživanjem su obuhvaćeni međunarodni i domaći pravni standardi za administraciju maloljetničkog pravosuđa i ispitani stavovi javnosti u pogledu primjene alternativnih mjera za maloljetnike.

Kao rezultat istraživanja, ključnim institucijama nadležnim za primjenu alternativnih mjera date su i odgovarajuće preporuke.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ispitivanje problema povezanih uz primjenu alternativnih mjera za maloljetnike podrazumijeva provođenje istraživanja u nekoliko segmenata, sa ciljevima kako slijedi:

1. Analiza pravnog i institucionalnog tretmana kriminaliteta maloljetnika:

- a. Pravna analiza vrstâ i normativnog uređenja sankcija za maloljetnike, s posebnim osvrtom na alternativne mjere;
- b. Utvrđivanje usklađenosti domaćih propisa sa međunarodnim standardima za primjenu alternativnih sankcija za maloljetnike;
- c. Analiza institucionalnih kapaciteta za primjenu alternativnih sankcija za maloljetnike;

2. Analiza stavova građana, učenika, socijalnih radnika i djelatnika nevladinih organizacija:

- a. Aproksimacija razmjera rasprostranjenosti maloljetnog prijestupništva u našem društvu;
- b. Analiza stavova ispitanika općenito prema kažnjavanju (punitivnost), sa posebnim osvrtom na alternativne mjere i pogotovo analiza nivoa podrške navedenih subjekata široj primjeni alternativnih sankcija za maloljetnike;
- c. Analiza nivoa spremnosti navedenih subjekata da aktivno doprinesu intenzivnijoj upotrebi alternativnih sankcija, uključujući i stavove o potrebama strana involviranih u maloljetno prijestupništvo;
- d. Analiza sličnosti i razlika u stavovima stanovnika dva najveća bosanskohercegovačka grada (Sarajevo i Banja Luka) o punitivnosti i prihvatljivosti alternativnih mjera.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U skladu sa utvrđenim ciljevima istraživanja i njegovom strukturom, poseban dio odnosit će se na analizu pravnog i institucionalnog okvira za tretman maloljetnih delinkvenata. Posebna pažnja bit će usmjerena na odredbe u vezi primjene odnosno izvršenja alternativnih sankcija za ovu kategoriju prestupnika. Odredbe pozitivnih propisa analizirat će se metodama uobičajenim za analizu zakonskih odredbi a prije svega dogmatsko-pravne i uporedno-pravne metode. Ovakvim pristupom uz kritičku analizu nastojat ćemo ukazati i na najbolja rješenja za prevenciju i redukciju ove vrste kriminaliteta.

Alternativni pristup kažnjavanju maloljetnika, kao eksplicitan način tretmana, pojavljuje se od 1967. godine, kada je američka pravosudna komisija, zapazivši široku raznolikost konvencionalnog tretmana maloljetnika unutar krivičnog sistema, zaključila da se radi o veoma neefikasnom sistemu reakcije (Broner et al., 2005: 40). Naime, oni su kao osnovu uzeli činjenicu da se stopa recidivizma nije smanjivala unatoč rigoroznoj kaznenoj politici, već se, naprotiv, povećavala, te su pristupili izradi alternativnih metoda, kako bi se dalo na značaju samoj svrsi kažnjavanja u američkom društvu. Alternativno, supsidijarno u kontekstu primjene krivičnih sankcija podrazumijevalo bi svakako veću kreativnost, efikasnost i trud cjelokupne društvene zajednice kako bi se postigli efekti svrhe kažnjavanja, svojstvene savremenom društvu.

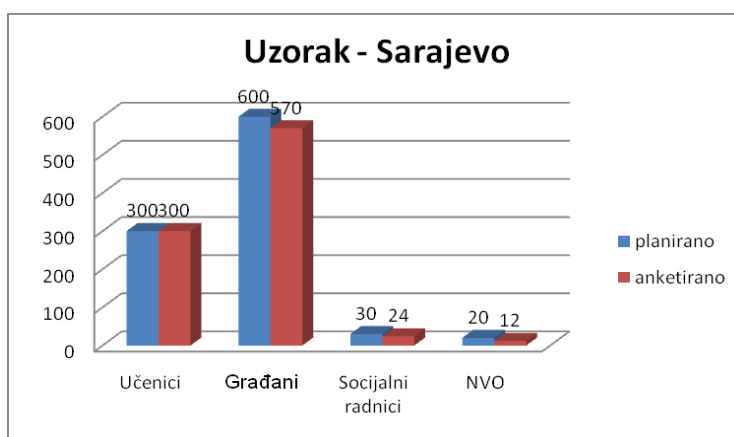
Pilot istraživanje u Bosni i Hercegovini planiralo se provesti u Sarajevu i Banja Luci, koji nisu samo najveći urbani centri, nego i najznačajnija privredna, trgovinska, univerzitetska i kulturna središta u Bosni i Hercegovini. U ovim gradovima smještene su i najznačajnije državne i entiteske institucije, diplomatsko-konzularna predstavništva, te sjedišta najznačajnijih međunarodnih organizacija, pri čemu je Sarajevo glavni grad BiH a ujedno i FBiH dok je Banja Luka glavni grad Republike Srpske. Zbog neodržavanja popisa stanovništva od 1991. godine, ne postoje precizni podaci o demografskim karakteristikama u ovim gradovima. Ipak, zvanične institucije¹ raspolažu i objavljuju podatke o procjeni demografske situacije u Sarajevu i Banja Luci. Tako, procjenjuje se da je u 2008. godini u gradu Sarajevu² živjelo nešto manje od 305.000 stanovnika. Prema dostupnim podacima za Sarajevo, na kategoriju od 0-14 godina otpada oko 15% građana, na kategoriju od 15-64 godine starosti otpada oko 68% građana te na kategoriju starijih od 65 godina otpada oko 17% građana. Izvori podataka ne raspolažu podacima o procjeni distribucije građana prema spolu, a pretpostavlja se da u strukturi stanovništva na zaposlene otpada oko 31% a na nezaposlene oko 12% građana Sarajeva radno sposobnog stanovništva. Prema dostupnim izvorima, pretpostavlja se da je u gradu Banja Luci u istom periodu živjelo između 220.000 i 250.000 stanovnika. Na žalost, detaljniji demografski podaci za Banja Luku nisu dostupni, došli smo do podatka da je u Republici Srpskoj zaposleno oko 35% stanovnika a nezaposleno oko 25% stanovnika. Kada se analiziraju podaci o učeničkoj populaciji u ova dva grada, u Sarajevu je u 2008. godini bilo registrovano 25.254 učenika osnovnih škola, te 19.273 učenika srednjih škola. S druge strane, u Banja Luci u istoj godini, bilo je registrovano 16.960 učenika osnovnih, te 10.149 učenika srednjih škola. Obzirom da se odnos procijenjenog broja stanovnika u posmatranim gradovima kreće

¹ Agencija za statistiku BiH; Federalni zavod za statistiku; Republički zavod za statistiku RS; Grad Banja Luka.

² Grad Sarajevo čine četiri opštine užeg gradskog jezgra, i to Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad.

između 1.2 i 1.5, a broja učenika osnovnih i srednjih škola između 1.4 i 1.9 u korist Sarajeva, prilikom planiranja uzorka istraživanja utvrđen je jedinstveni odnos od 1.5 u korist glavnog grada Bosne i Hercegovine. Ovaj omjer korišten je prilikom planiranja broja respondenata iz kategorije građani i kategorije učenici u ova dva grada. Kada su u pitanju socijalni radnici anketirana je cijela populacija socijalnih radnika koji se bave pitanjima maloljetnika u Sarajevu ili Banja Luci. Također, anketiranjem je obuhvaćena i cijela populacija nevladinih organizacija koje su se javile na Javni poziv Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 28. novembra 2008 godine, a čiji je cilj bio da evidentira sve nevladine organizacije u BiH zainteresovane za primjenu Strategije protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini.

U ovom ćemo istraživačkom pothvatu na empirijski utemeljen način, obrađujući primarne podatke do kojih smo došli vlastitim istraživačkim instrumentarijem³, aproksimirati adaptabilnost lokalne zajednice i javnog mnijenja u dva najveća grada BiH na uvođenje nove prakse u kažnjavanju maloljetnih prekršilaca. Radi se o

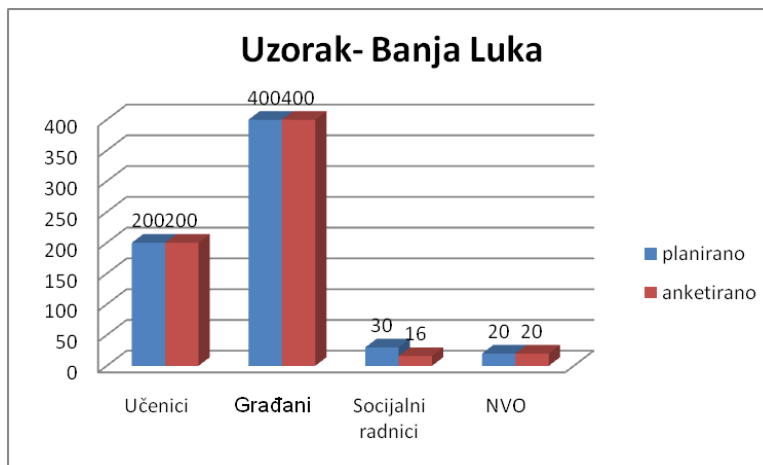

analizi uslova u socijalnim zajednicama dvaju gradova u BiH u kontekstu mogućnosti primjene, odnosno izricanja tzv. alternativnih sankcija za maloljetnike. Izradom specijaliziranih instrumenata (upitnika) za posebne kategorije ispitanika, podijeljene na stručnu (socijalni radnici i nevladine organizacije) i laičku (građani i učenici

osnovnih i srednjih škola) javnost, pokušat ćemo odgovoriti na postavljeni cilj, koji se može prihvatiti i kao projektni zadatak, a koji se tiče mogućnosti primjene alternativnih mjera prema maloljetnim prekršiocima u BiH. No, na samom početku, definišimo sam uzorak našeg istraživanja. Imajući u vidu problematiku alternativnih sankcija za maloljetnike, njenu prirodu, smisao i svrhovitost, odlučili smo napraviti kvotni uzorak populacije koju tangira dati problem u dva najveća grada u Bosni i Hercegovini: Sarajevu i Banjoj Luci. Naš plan obuhvaćao je 1600 respondenata, od čega smo uspjeli dobiti 1542 popunjenih upitnika, što se smatra iznimno dobrom stopom odgovora. Rabljene su kvote koristeći spol, starosnu dob i geografsku distribuciju kao kriterije pri uzorkovanju. Sam se uzorak sastojao od četiri poduzorka, koji su, kao što smo već naglasili, podijeljeni na stručnu i laičku javnost.

³ Više o istraživačkom instrumentariju u narednom poglavlju.

Građani gradskih jezgara Sarajeva i Banja Luke izabrani su prema kvotnom uzorku uz primjenu metode tzv. lančanog upućivanja (eng. snow ball). U konkretnom slučaju anketari su imali zadatak voditi računa o spolnoj zastupljenosti (50%-50% muškarci i žene) kao i specifikumu starosnih skupina koje smo podijelili na

generacije prema slijedećem rasporedu: 20-35, 36-50, 51-65, 65 i stariji. Svaka od četiri kategorije obuhvatala je aproksimativno oko 25% uzorka, kako bi zajedno činile smislenu cjelinu. Zašto ovakav postupak? Odgovor je jednostavan. Alternativne sankcije su novum na ovim prostorima i one dolaze u trenucima kada građani BiH u viktimizacijskim studijama pokazuju visok stepen straha od kriminaliteta uopšte, odnosno kada izražavaju nepovjerenje prema službama formalne socijalne kontrole u BiH (Bojanić, Budimlić, Mujanović, & Datzner, 2007; Muratbegović, 2008). Stoga smo se odlučili anketirati građane svih uzrasta podjednako, podijelivši ih na pomenute četiri kategorije. Time smo napravili disperziju odgovornosti svih generacija prema ovom osjetljivom problemu. Zaključili smo da je u ovom slučaju bitno dobiti „međugeneracijske stavove“ kako bismo iste mogli komparirati i analizirati. Naravno, vodilo se računa o ukupnom omjeru populacije u Sarajevu i Banja Luci, te je u skladu s tim planiran uzorak. Značajno je pri tome naglasiti da je, budući da se radilo o namjernom uzork-ovanju, vrlo moguće da je izbor ispitanika pristran na način da su ispitanici tendirali uključivati u istraživanje osobe sebi sličnih karakteristika. Ova se činjenica mora imati na umu prilikom razmatranja rezultata.

Učenici su predstavljeni kao „vršnjačke skupine“ i jako su bitan dio uzorka za naše istraživanje. Naime, jedna od alternativnih mjera, predviđena zakonima u mnogim evropskim zemljama, uključujući i našu, je i obavezno pohađanje škole, te je stoga jako bitno dobiti stavove vršnjaka o tome kako bi takve vršnjake prihvatili u školi. Uzorak je obuhvatio slučajno odabrane osnovne i srednje škole u Sarajevu i Banjoj Luci. Jedinice uzorkovanja su bile same škole, a nakon toga se u svakoj od njih vršilo anketiranje učenika sedmog i osmog razreda u osnovnim školama Sarajeva, odnosno osmih i devetih u Banjoj Luci. Ovom uzorku treba pridodati i uzorak prvih i drugih razreda srednjih škola u oba grada, prikupljen na identičan način kao u osnovnim školama. Veoma bitno je napomenuti i to da su konkretna odjeljenja birana na taj način što se vodilo računa da se anketiraju sva ona odjeljenja koja su bila prisutna u unaprijed datom momentu provedbe istraživanja. Na taj način osigurana je odredba neophodna za „slučajnost uzorka“, a samô uzorkovanje se moglo označiti višefaznim.

Pored navedenog anketiranje socijalnih radnika se pokazalo se kao veoma težak zadatak. Radi se o stručnim licima koja se profesionalno bave problemima maloljetničke delinkvencije i njihovi stavovi su nam bili od krucijalnog značaja. Međutim, od planiranih 60 ispitanika uspjeli smo anketirati njih 40. Period godišnjih odmora nam je uskratio maksimalni odziv, ali i 2/3 planiranog broja respondenata je dostatno za kasnije detaljnije analize.

Za potrebe ovog istraživanja, bilo je neophodno odabrati i uzorak nevladinih organizacija (NVO-a), koje se bave problemima mladih uopšte, ali i problemima maloljetnika koji su „u sukobu sa zakonom“. U ovom slučaju, iskoristili smo Javni poziv Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 28.11. 2008. godine svim nevladinim organizacijama u BiH koje su bile zainteresovane za provedbu Strategije za borbu protiv maloljetničkog prestupništva u BiH. Na ovaj način imali smo listu svih onih NVO-a koje su po svom profilu angažovane u tretiranje maloljetnika, ali i koje su izrazile interes za ovu problematiku. Nakon što smo od zvaničnika Ministarstva dobili listu NVO-a koje su se javile na Javni poziv, poslali smo anketare na adrese svih prijavljenih organizacija. Na taj način smo izbjegli klasično uzorkovanje i pokušali obuhvatiti ukupnu populaciju (zainteresiranih) djelatnika u nevladinom sektoru.

Podaci prikupljeni anketiranjem unošeni su prema kategorijama respondenata u separatne baze podataka, te kasnije sintetizirani u jedinstvenu bazu. Korišten je softverski paket SPSS, verzija 17.0.

Nakon unosa podataka, isti su tehnički i logički kontrolirani. Podaci su iskazani verbalno, tabelarno i grafički. Prilikom analize podataka, korištena je deskriptivna i inferencijalna statistika.

ISTRAŽIVAČKI INSTRUMENTI

Jedan od ciljeva istraživanja jeste analiza stavova javnosti (građana, učenika, socijalnih radnika i zaposlenika u nevladinom sektoru) u Sarajevu i Banja Luci u pogledu na nekoliko pitanja koja su direktno ili indirektno povezana sa efikasnom primjenom alternativnih mjera za maloljetne prijestupnike. Imajući u vidu da se ovi predstavnici javnosti mogu podijeliti u laičku javnost (građani i učenici) i stručnu javnost (socijalni radnici i zaposlenici u nevladinom sektoru), kao i različite uloge koje ove četiri kategorije ispitanika mogu imati u procesu implementacije alternativnih mjera za maloljetnike, za potrebe ovog istraživanja pripremljena su četiri posebna istraživačka instrumenta (upitnika).

Strukturno, sve četiri upitnika sadrže set zajedničkih varijabli. Zajedničke varijable se odnose na socio-demografske karakteristike, percepciju maloljetničke delinkvencije, izloženost medijima (i vrsti medija), viktimizacijsko iskustvo, percepcije potreba i odgovornosti strana uključenih u krivično djelo, punitivne stavove (zatvor vs. alternativne mjere), stavove o praktičnoj primjeni alternativnih mjera, i mjerama socijalne distance prema maloljetnicima. Osim toga, upitnici sadrže i set pitanja koja su specifična za svaku od kategorija ispitanika. Odluka o tome koja specifična pitanja uključiti u odgovarajuće upitnike je primarno determinirana suštinom alternativnih mjera za maloljetnike i kontekstom njihove primjene u praksi. Obzirom da primjena alternativnih mjera u praksi zahtjeva značajan doprinos i uključenost lokalne zajednice, posebna pitanja uključena samo u upitnik za građane odnosila su se na percepciju komšiluka/susjedstva i procjenu potencijala/spremnosti komšiluka/susjedstva za primjenu alternativnih mjera za maloljetnike. Slijedeći istu logiku, dodatna pitanja uključena u upitnik za učenike se odnose na njihovu percepciju škole i potencijal/spremnost školskog okruženja za implementaciju alternativnih mjera za maloljetnike. Upitnici kreirani za stručnu javnost (socijalne radnike i zaposlenike nevladinog sektora) uključuju određeni broj pitanja koja se odnose na opšti nivo obrazovanja, godine radnog staža sa maloljetnicima, specijalizirano obrazovanje u oblasti ljudskih prava djece i maloljetnika, specijaliziranu obuku/trening za primjenu alternativnih mjera za maloljetnike kao i praktična iskustva ispitanika sa primjenom alternativnih mjera za maloljetnike.

Sa stanovišta sadržine, suštinu svih upitnika čine zajedničke varijable koje se odnose na punitivitet ispitanika i njihove stavove o praktičnoj primjeni alternativnih mjera za maloljetnike. Punitivitet je mjeran s obzirom na odnos krivičnim zakonom definiranih odgojnih preporuka i zatvora u BiH.⁴ Stavovi o praktičnoj primjeni alternativnih mjera, sa druge strane, mjere odnos ispitanika prema određenom broju praktičnih načina implementacije zakonom propisanih alternativnih mjera za maloljetnike. Ovdje, sa namjerom da se „ispita puls“ javnosti s obzirom na neke programe zasnovane na implementaciji alternativnih mjera koji su razvijeni i u primjeni u svijetu, set pitanja o praktičnim aspektima primjene alternativnih mjera uključuje hipotetska alternativna rješenja za maloljetnike koja u suštini predstavljaju „konferenciju u krugu porodice“ i „konferenciju u krugu zajednice“.

S obzirom na vrstu delinkventnih ponašanja maloljetnika, upitnici naravno nisu mogli uzeti u obzir sve ona delinkventna ponašanja u koja se maloljetnici u BiH uključuju. Stoga je odlučeno da se istraživanje fokusira na slijedećih pet formi delinkventnog ponašanja: fizičko nasilje (nanošenje tjelesnih povreda), krađu u prodavnici, razbojništvo, i delinkvenciju povezanu sa upotrebom računara.

⁴ Vidjeti opširnije u poglavlju „Odgojne preporuke“, str 18.

Navedena delinkventna ponašanja su u fokusu ovog istraživanja prije svega jer su delinkventna ponašanja maloljetnika koja se odnose na zloupotrebu računara, nasilja i imovine zapravo i modaliteti delinkvencije u koju se maloljetnici u BiH najčešće uključuju.⁵ Za potrebe ovog istraživanja, odabrane forme delinkventnog ponašanja su operacionalizirane kroz set situacija kojima su kreirani pet posebnih scenarija. Ovdje je važno napomenuti da su scenariji dizajnirani tako da bi, s obzirom na zakonom propisanu sankciju za navedeno ponašanje, za neke od scenarija primjena alternativnih mjera za maloljetnike ne bi bila dozvoljena. Ovo je učinjeno sa namjerom da se testira da li bi javnost u BiH bila spremna za uvođenje alternativnih mjera i za teže oblike delinkventnog ponašanja maloljetnika. Također, ispitanici su pitani i da li bi se njihovi lični stavovi u pogledu praktične primjene alternativnih mjera za maloljetnike promijenili ukoliko je maloljetnik zapravo povratnik.⁶

⁵ V. Budimlić, M., Maljević, A., Muratbegović. E. (2009). International Self-Report Delinquency Study 2: National report - Bosnia and Herzegovina, u: Junger-Tas, J. et al (Eds). *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond: Results of the Second International Self-Report Delinquency Study*, New York: Springer, (str. 341-358).

⁶ Pod pretpostavkom da bi ispitanici u osnovnim školama mogli imati poteškoća u razlikovanju primarne i recidivne delinkvencije, pitanja o recidivizmu nisu postavljana poduzorku učenika. Stoga su u razmatranju prihvatljivosti alternativnih mjera u slučajevima recidivnog maloljetničkog prijestupništva rezultati za cijeli uzorak dobiveni bez poduzorka učenika. Imajući to u vidu, u graphicima koji prezentiraju odgovore na navedena pitanja za kategoriju učenika će stajati „0“.

OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Prezentirano istraživanje je teorijsko-empirijsko i inkludira kako analizu važećih međunarodnih i domaćih normi koje uređuju alternativne moduse reagiranja na delinkvenciju počinjenu od strane malodobnih osoba, tako i terensko istraživanje stavova različitih kategorija društvene zajednice.

U teorijskom dijelu zasigurno da se više pažnje moglo posvetiti institucionalnim kapacitetima u alternativnom pristupu bavljenja maloljetnim prijestupništvom. Iako izvorno namjeravano, ovaj segment istraživanja se zbog ograničenih vremenskih rokova morao ostaviti za neku drugu priliku.

U empirijskom dijelu je ključni moment bio osiguravanje respondenata. Istraživanje je, naime, dosta ambiciozno postavljeno i podrazumijevalo je zbog predmeta istraživanja (prihvatljivost alternativnih mjera u društvu) ispitivanje različitih kategorija respondenata, i to učenika, „običnih“ građana, djelatnika nevladinih organizacija i socijalnih radnika.

Kako je empirijski dio realiziran nešto prije ili u toku ljetnih mjeseci, to su ljetne pauze i odmori bile okolnosni faktor koji je značajno utjecao da se kod kategorije građana pribjegne lančanom upućivanju, a kod učenika prigodnom uzorku. U svakom slučaju se radilo o uzorkovanju po nevjerovatnoći i zasigurno je utjecalo na reprezentativnost uzoraka. Nевladine organizacije koje su kontaktirane su one koje su se odazvale na javni poziv Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 28.11. 2008. godine za provedbu Strategije borbe protiv maloljetničkog prijestupništva u BiH. Iako itekako smislen pristup, ipak je na ovaj način onemogućeno onim organizacijama koje se nisu odazvale na javni poziv da budu uključene u statističku masu i time eventualno participiraju u istraživanju. Isto tako, premda izvorno namjeravano da se anketiraju svi socijalni radnici koji rade sa maloljetnicima u Sarajevu, uspjelo se ispitati (tek) oko dvije trećine.

PRAVNI I INSTITUCIONALNI TRETMAN KRIMINALITETA MALOLJETNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Usvajanje Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima djeteta⁷ od strane nadležnih tijela u Bosni i Hercegovini označilo je novu etapu razvoja maloljetničkog pravosuđa u našoj zemlji. Ipak, situacija je i dalje kompleksna. Usklađenost odredbi domaćeg zakonodavstva o maloljetnicima, koje je sastavljeno od nekoliko zakona, neophodno je analizirati sa posebnim osvrtom na međunarodne standarde. Zakonodavni okvir iz oblasti krivičnog prava čine krivični zakoni⁸ i zakoni o krivičnom postupku⁹ Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Pored navedenih, pravni okvir za ovu oblast u Federaciji Bosne i Hercegovine dopunjuju i zakonske odredbe o osnovama socijalne zaštite, zaštiti civilnih žrtava rata, zaštiti porodica sa djecom, kao i Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske. Među najaktuelnije pravne instrumente za reagovanje na maloljetničku delinkvenciju spadaju i *Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini 2006-2010*¹⁰ (u daljnjem tekstu *Strategija*), zatim *Akcioni plan za implementaciju Strategije protiv maloljetničkog prestupništva za BiH u Kantonu Sarajevo*¹¹, te *Nacrt zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, koji se još uvijek nalazi u zakonodavnoj proceduri.

Savremeni uslovi života, pored ostalog, pretpostavljaju visok standard u funkcionisanju pravnog poretka kao temelja građanskog i na demokratskim principima definisanog društva. Posebno važna oblast tog poretka jeste uspostavljanje zakonskog okvira za zaštitu i očuvanje ljudskih prava i sloboda, u čemu značajnu ulogu imaju pozitivne krivičnopravne norme. Na problem maloljetničkog prestupničkog ponašanja, a u značajnoj mjeri i problem neadekvatnog ili neefikasnog reagovanja na ovu pojavu, upućuju ne samo izrazito teški oblici krivičnih djela počinjenih od strane ove kategorije, već i brojni drugi pokazatelji današnjeg života u Bosni i Hercegovini. Za analizu uslova uspostavljanja učinkovitijeg sistema reagovanja na ovu pojavu smatra se posebno važnim skretanje pažnje građana i stručne javnosti na sadržaj i ulogu pozitivnopravnih propisa iz oblasti tretmana maloljetničkog prestupničkog ponašanja.

Prva faza istraživanja odnosila se na analizu krivičnopravnih zakonskih propisa koji tretiraju pitanja kriminaliteta maloljetnika i pozitivnih propisa koji reguliraju pitanja sredstava reakcije na ovu kategoriju počinilaca krivičnih djela, sa posebnim osvrtom na alternativne (ne-zatvorske) oblike reagovanja. Prvi dio obuhvata

⁷ *United Nations Convention on the Rights of the Child*, Konvencija je usvojena od Generalne skupštine Ujedinjenih naroda 20.11.1989. godine, a stupila je na snagu 02.09.1990. godine. Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima djeteta, Skupština SFRJ, Međunarodni ugovori broj 15/90. Bosna i Hercegovina je članica Konvencija po osnovu sukcesije od 01.09.1993. godine, U: Komentari krivičnih/ kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, knjiga I, Sarajevo, 2005.

⁸ *Krivični zakon Bosne i Hercegovine* "Službeni glasnik BiH" broj 3/03, 32/3, 37/03, 54/04, 61/04; *Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine* "Službene novine Federacije BiH" broj 36/03, 37/03, 21/04 i 69/04; *Krivični zakon Republike Srpske* objavljen "Službeni glasnik RS" broj 49/03 i 108/04. *Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, "Službeni glasnik BDBiH" broj 10/03 i 45/04.

⁹ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik BiH" broj 36/03, 26/04 i 63/04.; Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, "Službene novine Federacije BiH" broj 35/03, 37/03, 56/03 i 78/04; Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, "Službeni glasnik RS" broj 50/03, 111/04 i 115/04; Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine "Službeni glasnik BDBiH" broj 10/03 i 48/04.

¹⁰ *Strategija* je osvojena od strane Vijeća Ministara BiH 27.7.2006. godine.

¹¹ Usvojen od strane nadležnih tijela Kantona Sarajevo u maju 2008. godine

analizu međunarodnih pravnih akata koji regulišu navedenu problematiku, čime smo se bolje upoznali i izdvojili međunarodne standarde koji se odnose na tretman maloljetnika i djece koja se registruju kao počinioci krivičnih djela. Drugim dijelom izvršena je analiza domaćih propisa koji reguliraju pitanje materijalnog, procesnog i izvršnog krivičnogpravnog reagiranja na kriminalitet maloljetnika.

Pravilo je da se maloljetnici izdvajaju kao posebna kategorija, odnosno da se propisuju adekvatni zakoni kojima se uređuje oblast odvojenog pravnog reagovanja na kriminalitet maloljetnika. U Bosni i Hercegovini još ne postoji jedinstven zakon koji posebno tretira krivično-materijalni dio i krivični postupak prema maloljetnicima. Krivične i alternativne sankcije propisane su krivičnim zakonima u posebnim odjeljcima koji se odnose na maloljetnike a u zakonima o krivičnom postupku su posebno regulisane kao poseban postupak- krivični postupak prema maloljetnicima. Također, u Bosni i Hercegovini postoji i izvjesni nivo međusobne neusaglašenosti postojećih propisa, kao i objektivne nemogućnosti njihove realizacije u praksi, uvjetovane ponajprije nedostatkom ustanova za njihovo izvršenje. Pored toga, bitno je istaći i probleme u vezi osiguranja materijalnih sredstava za njihovu izgradnju.

MEĐUNARODNI STANDARDI

Prvim dijelom istraživanja analizirani su prihvaćeni međunarodni standardi za suprotstavljanje prijestupničkom ponašanju mladih kroz analizu odredaba dokumenata Ujedinjenih naroda¹² i Vijeća Evrope¹³, kao međunarodnih organizacija kojih je Bosna i Hercegovina član. Navedena analiza poslužila je posebno u postupku isticanja instrumenata propisanih međunarodnim pravnim izvorima koji se odnose na pitanja uloge i značaja alternativnih mjera unutar politike reagiranja nadležnih pravosudnih organa na kriminalno ponašanje maloljetnika.

Temeljni principi koji trebaju biti ugrađeni u krivičnopravne sisteme jesu: 1) izdvajanje odredaba o počiniocima iz kategorije osoba koje nisu napunile 18-u godinu života iz odredbi o punoljetnim počiniocima; 2) obaveza postupanja svih procesnih subjekata „u najboljem interesu djeteta“, 3) omogućavanje u svim fazama postupka „slobodnog izražavanja mišljenja“; 4) nepovredivost „prava na obrazovanje“ kroz odluke koje se donose; 5) zabrana „mučenja i nehumanih uslova prilikom lišenja slobode“ kao i zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu; 6) „srazmjernost, ravnoteža i proporcionalnost“ u donošenju odluka, pri čemu je naglašeno da primjenjene mjere trebaju odgovarati kako prema vrsti, tako i prema mjeri, prvenstveno u odnosu na individualne okolnosti maloljetnika, ne zanemarujući pri tome potrebe društva kao i prava i interese žrtve; 7) izbjegavanje „kriminalizacije, stigmatizacije i etiketiranja“ djece, posebno u slučajevima lakših krivičnih djela; 8) propisane mjere trebaju sadržavati elemente koji će obezbjeđivati jačanje odgojnih i drugih elemenata socijalne integracije, koje će ujedno predstavljati temelj preventivne politike; 9) propisivanje mjera prema tzv. diverzionom modelu (eng. diversion model), koji treba osigurati posredovanje odnosno odvratanje od delinkventnog ponašanja.

Kao posebno važne, naglašavamo principe navedene u Preporuci Vijeća Evrope o novim načinima reagovanja na maloljetničku delinkvenciju¹⁴, kojima se ističe da a) reakcija na djela izvršena od strane maloljetnika treba biti veoma brza, uranjena i dosljedna; b) odgovornost za prestupničko ponašanje maloljetnika treba biti

¹² Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta, Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za primjenu sudskih postupaka prema maloljetnicima (Pekinška pravila), Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice), Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za nezatvorske mjere (Tokijska pravila), Pravila Ujedinjenih naroda o zaštiti maloljetnika lišenih slobode („JDL“ pravila), Smjernice za djelovanje prema djeci u sistemu krivičnog pravosuđa (Bečke smjernice).

¹³ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS 5, ETS 155), Evropska konvencija za prevenciju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (ETS 126, 151, 152), Evropska konvencija o izvršenju prava djeteta (ETS 160), Rezolucija o zakonskim i upravnim aspektima kriminaliteta među radnicima migrantima(R(75)3), Rezolucija o maloljetničkoj delinkvenciji i društvenim promjenama (R(78)62E), Preporuka Komiteta ministara državama članicama u pogledu zatvorenika stranih državljana (Rec(84)12), Preporuka Komiteta ministara državama članicama o Evropskim zatvorskim pravilima (Rec(87)3), Preporuka o društvenoj reakciji na maloljetničku delinkvenciju (Rec(78)62), Preporuka Komiteta ministara državama članicama o socijalnoj reakciji na maloljetničku delinkvenciju među mladim ljudima iz porodica migranata (Rec(88)6), Preporuke Komiteta ministara zemljama članicama o Evropskim pravilima o sankcijama i mjerama zajednice (Rec(92)16), Preporuka Komiteta ministara zemljama članicama o kriminalnoj politici u Evropi u vremenu promjena(rec(96)18), Preporuke Komiteta ministara državama članicama o značaju rane psiho--socijalne intervencije na prevenciju kriminaliteta(Rec(2000)20), Preporuka Komiteta ministara državama članicama u pogledu novih načina postupanja u odnosu na maloljetničku delinkvenciju i uloge maloljetničkog pravosuđa8Rec(2003)20, Evropska zatvorska pravila(R(87)3).

¹⁴ **Eng.** *Recommendation Rec (2003) 20 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice*, usvojena na Komitetu ministara (Committee of ministers) 24. septembra 2003. godine na 853. Sastanku zamjenika ministara.

proširena i na njegove/njene roditelje; c) ukoliko je to moguće, i kada god se smatra korisnim, intervencija na maloljetnog učinioca treba sadržavati i mjere podnošenja odštete žrtvi odnosno zajednici; d) intervencije trebaju biti direktno upućene na prestupničko ponašanje i informacije o tome trebaju biti proslijeđene, što je prije moguće, prema naučnoj zajednici.

Druga grupa sadržaja međunarodnih dokumenata usmjerena je na praktične i institucionalne preporuke o načinima postupanja u odnosu na kriminalno ponašanje maloljetnika. Iako se ove preporuke ne odnose samo na materijalno pravne i procesno pravne institute, već i na aktivnosti i djelovanje ustanova u odnosu na druge grane prava, te ih zbog aktuelnosti i značaja posebno i naglašavamo. U tom smislu navode se brojna rješenja koja bi trebala dovesti do efikasnijeg suprotstavljanja delinkventnom ponašanju djece i mladih, a mi izdvajamo one koje se odnose na djelovanje pravosudnih organa.

Države članice trebaju razvijati instrumentarij za praćenje efikasnosti pravosudne politike prema maloljetnicima, te o rezultatima na prilagođen način obavještavati adresirane međunarodne institucije.

Propisi unutar nacionalnih sistema jurisdikcije, kojima se tretiraju maloljetni počinioци, trebaju se izdvojiti od propisa za punoljetne počinioce, pri čemu isto važi i za razdvajanje na institucionalnom nivou.

Naglašava se značaj i potreba osiguranja visokog stepena stručnosti, educiranosti i profesionalizma za sve sudionike postupka prema maloljetnicima. Što češće se trebaju izricati i primjenjivati mjere vanskudskog reagovanja, pri čemu se posebna pažnja treba staviti na razvoj ustanova nadležnih za provođenje takvih mjera. Podsticanje i izvođenje prognostičkih studija, istraživanja i naučnih analiza trebaju biti temelj za izradu i implementaciju preventivnih programa.

Propisivanje rigoroznih kriterija za smještaj maloljetnika u ustanove, uz razvijanje sistema alternativnog i vanskudskog načina reagiranja, u koje trebaju biti uključena i nadležna tužilaštava, treba postati dio procesa usmjerenog ka dekriminalizaciji ove kategorije.

U tom smislu se naročito ističe značaj provođenja metoda medijacije i restorativne pravde, kao neformalnih oblika rješavanja sporova.

Osnivanje i razvoj manjih ustanova za mjere kojima se lišavaju slobode maloljetnici, pri čemu se ove mjere, kao i mjere vaninstitucionalnog karaktera trebaju što više provoditi u ambijentu i zajednici iz koje dolazi maloljetnik. Posebno se naglašava obaveza formiranja specijalizovanih ustanova za ovu kategoriju prestupnika, koji trebaju biti odvojeni od punoljetnih osuđenika.

Kroz provođenje mjera psiho-socijalne intervencije promovirati i isticati zaštitne faktore, a reducirati i otklanjati faktore rizika. Ti standardi trebaju se odnositi na: osiguravanje multidisciplinarnog i multiinstitucionalnog pristupa u reagiranju na maloljetničku delinkvenciju; izradu posebnog seta mjera koje bi se provodile prema pripadnicima etničkih manjina, mladim ženama i djevojkama, te počinioциma koji su skloni djelovanju u grupama; usmjeravanje posebne pažnje na rješavanje slučajeva koji se mogu smatrati ozbiljnim, jer postoji opravdana opasnost da mogu dovesti do daljnjih težih posljedica, naročito u odnosu na ponašanja sa izraženim elementima nasilja kao i ponašanja u vezi zloupotreba opojnih droga i alkohola.

Također, ističe se potreba promoviranja prednosti djelovanja tzv. *evidence based* politike, odnosno razvijanja i korištenja baze podataka o efektima provedenih mjera, kontra uobičajene prakse po principu „*mi to uvijek radimo na ovaj (svoj) način*“, koji se uglavnom ispostavlja kao zaostao i neefektivan.

Pored toga, značajnim se smatra i osiguranje prisustva roditelja, odnosno staratelja, svim sudskim radnjama, osim u slučajevima kada je to kontradiktorno ili postoje zakonske smetnje, kako bi se u što većoj mjeri ukazalo na odgovornost i značaj porodice u rješavanju problema, ali i njenog značaja za prevenciju delinkventnog ponašanja.

Naposlijetku, ističe se značaj propisivanja takvih normi, koje bi kategoriju tzv. mladih punoljetnih lica (od 18 do 21 godine života) stavile u isti pravni položaj kao i kategoriju maloljetnika, uvažavajući sve specifičnosti kojima se odlikuju mladi u ovoj fazi psiho-socijalnog razvoja.

PRAVNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI

Zakonima iz 2003. godine iskazuje se visok stepen usklađenosti sa temeljnim međunarodnim pravnim instrumentima koji tretiraju ne samo suprotstavljanje kriminalitetu maloljetnika već i njihovu pravnu zaštitu. Posebnim pravnim normama u sadašnjem krivičnom materijalnom pravu, krivično-procesnom pravu i pravu o izvršenju krivičnih sankcija postoje diferencijalne norme, koje određuju položaj maloljetnih prestupnika u krivičnom pravu i krivičnom postupku, dajući prednost mjerama pomoći, preodgoja i socijalne integracije maloljetnika. One naglašavaju odvojenost maloljetnika od punoljetnih učinilaca krivičnih djela, naročito pri izvršenju institucionalnih sankcija kako bi se spriječili negativni uticaji punoljetnih učinilaca krivičnih djela.

ODGOJNE PREPORUKE

Odgojne preporuke predstavljaju najblaži zakonski instrument reagovanja na maloljetne izvršioce krivičnih djela. Primarni značaj kriminalno-političkog djelovanja na kriminalitet maloljetnika trebaju imati vanskudski oblici intervencija, a posebno odgojne preporuke. Ovakav pristup problemu maloljetničkog kriminaliteta predstavlja alternativu krivičnom gonjenju i krivičnom postupku uopšte. Odgojne preporuke istovremeno predstavljaju najblaži oblik formalne reakcije na izvršeno krivično djelo od strane maloljetnih izvršilaca, predstavljaju istovremeno i instrument zaštite prava maloljetnika, koje su u odnosu na ostale sankcije za maloljetne prestupnike propisane krivičnim zakonima, značajno povoljnije i blaže sredstvo. Ukoliko se odgojne preporuke ne primjenjuju, i ako za to postoje formalni uslovi domaćeg i međunarodnog prava, tada se može zaključiti da su značajno narušena prava maloljetnika.

I Vrste odgojnih preporuka:

II Nadležnost za primjenu odgojnih preporuka:

- Sudija za maloljetnike (odgojne preporuke koje predstavljaju značajnije zadiranje u lični i porodični život maloljetnika)
- Tužitelj: (primjena ostalih preporuka koje po svojoj sadržini i dejstvu ne dotiču ozbiljnije u život maloljetnika)

III Zakonski uslovi za primjenu odgojnih preporuka:

- Ukoliko se radi o izvršenom krivičnom djelu za koje se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do tri godine;
- Priznanje krivičnog djela od strane maloljetnika;
- Izražena spremnost maloljetnika za pomirenje sa oštećenim u krivičnom djelu.

IV Svrha odgojnih preporuka:

- Da se ne otpočne krivični postupak;
- Da se istovremeno primjenom odgojne preporuke utiče na maloljetnog izvršioca krivičnog djela da ubuduće ne učini krivično djelo (*da se odvрати od budućeg prestupničkog ponašanja, pri čemu se očekuje da ovakav vid reagovanja shvati kao opomenu da će, ukoliko ponovi protivpravno ponašanje, uslijediti ozbiljnije pravno reagovanje*).

V Postupak izbora odgojnih preporuka

Prilikom izricanja moraju se uzeti u obzir sveukupni interesi kako maloljetnika tako i oštećenog (naročito treba voditi računa da se odgojnom preporukom ne dovede u pitanje maloljetnikovo redovno školovanje ili njegov rad, odnosno da se ne utiče na njegovo daljnje izdvajanje iz socijalne zajednice).

U sudskom postupku se mora voditi računa da se sve odluke koje se tiču maloljetnika trebaju voditi u smislu principa „u najboljem interesu djeteta“ (potrebno je voditi računa o srazmjernosti učinjenog krivičnog djela, i sadržaja preporuke, pa čak i mjere koja se izriče, ako mjera ima alternativni značaj).

Odgojne preporuke mogu se izreći najduže na godinu dana.

Izbor i primjenu odgojnih preporuka treba vršiti u saradnji sa roditeljima, odnosno starateljima maloljetnika, kao i sa organima socijalnog staranja.

Tužitelj i sudija za maloljetnike imaju obavezu pratiti primjenu odgojnih preporuka, ako bi imali mogućnost iste ukinuti ili zamijeniti ih drugim, ukoliko nađu da postoje okolnosti koji bi takav postupak opravdale, a i sa izmjenama bi se postigla svrha zbog kojih su izrečene.

Uredba o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine, donesena je 29. januara 2009. godine. Uredbom je propisan način i procedura primjene odgojnih preporuka prema maloljetnicima za počinjena krivična djela, kao i vrste i uslovi za njihovu primjenu, ciljevi koji se primjenom odgojnih preporuka žele postići, rokovi za primjenu i provedbu, te organi koji učestvuju u postupku. Naime, ova uredba je donesena nepunih šest godina nakon donošenja i stupanja na snagu reformisanog krivičnogpravnog i krivičnogprocesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, i predstavlja konkretizaciju i proceduru postupanja, najprije tužilaštva, sudija za maloljetnike, te organa staranja, odnosno socijalnog rada, na određivanju i sprovođenju određenih odgojnih preporuka, kao alternativnih vanprocesnih sankcija.

Naročitu pažnju treba posvetiti odredbi o edukaciji stručnog osoblja koju po ovoj uredbi treba da sprovedu i organizuju nadležna ministarstva, a što je u saglasnosti i sa Strategijom protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini (2006 – 2010) i sa Akcionim planom za sprovođenje Strategije za područje Kantona Sarajevo. Bitno je naglasiti da se na kraju uredbe govori o dužnosti njenog provođenja, određujući konkretne zadatke i rokove, Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike, te organima starateljstva na lokalnim nivoima.

ODGOJNE MJERE

Odgojne mjere predstavljaju osnovnu vrstu sankcija prema maloljetnicima. Odgojne mjere se mogu izreći svim uzrastima maloljetnika, dakle i mlađim i starijim maloljetnicima. Također, one predstavljaju alternativnu sankciju koja se pored odgojnih preporuka jedino može izreći mlađim maloljetnicima, odnosno uzrastu od 14 do 16 godina, i predstavljaju jedinu moguću krivičnu sankciju koja se može izreći za taj uzrast maloljetnika. Dakle, odgojne mjere predstavljaju drugu, težu vrstu alternativnih sankcija, jer predstavljaju alternativu maloljetničkom zatvoru i drugim mjerama izolacije maloljetnog počinioca krivičnog djela. Riječ je o vrsti sankcije koja korespondira sa pedagoškim statusom maloljetnika i sa prognozom njegovog daljnjeg ponašanja.

I Vrste odgojnih mjera:

Disciplinske mjere

- *Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike*
- *Ukor (samo KZ Republike Srpske)*

Mjere pojačanog nadzora

- *Pojačan nadzor roditelja, usvojitelja ili staretelja*
- *Pojačan nadzor u drugoj obitelji*
- *Pojačan nadzor nadležnog organa socijalnog staranja*

Zavodske mjere

- *Upućivanje u odgojnu ustanovu*
- *Upućivanje u odgojno-popravni dom*
- *Upućivanje u drugu ustanovu za osposobljavanje*

II Nadležnost za primjenu odgojnih mjera:

- Izricanje odgojnih mjera u isključivoj je nadležnosti suda (za maloljetnike)

III Zakonski uslovi za primjenu odgojnih mjera:

- Disciplinske mjere:
 - Maloljetnom počinitelju kojem nije potrebno izreći trajnije mjere odgoja i preodgoja;
 - Krivično djelo počinjeno iz lakomislenosti ili nepromišljenosti.
- Mjere pojačanog nadzora:
 - Maloljetnom počinitelju kojem je potrebno izreći trajnije mjere odgoja i preodgoja ili liječenja uz odgovarajući nadzor;

- Nije potrebno njegovo potpuno odvajanje iz sredine.
- Zavodske mjere:
 - Maloljetnom počinitelju kojem treba izreći trajnije mjere odgoja, preodgoja ili liječenja uz njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine;
 - Ne mogu trajati duže od pet godina.

IV Svrha odgojnih mjera:

Da se pružanjem zaštite i pomoći maloljetnim učiniocima krivičnih djela, nadzorom nad njima, njihovim stručnim osposobljavanjem i razvijanjem njihove osobne odgovornosti osigura njihov odgoj, preodgoj i pravilan razvoj.

V Postupak izbora odgojnih mjera

Prilikom izricanja sud mora uzeti u obzir:

- Godine života maloljetnika;
- Stepenu njegove duševne razvijenosti;
- Njegova psihička svojstva;
- Pobude učinjenja krivičnog djela;
- Sredinu i prilike u kojima je živio i njegov dotadašnji odgoj;
- Težinu krivičnog djela
- Raniju osuđivanost i ostale okolnosti koje mogu biti od značaja.

OSTALI PROPISI

Nakon analize instituta pozitivnog prava u Bosni i Hercegovini koji se odnosi na alternativne sankcije za maloljetnike, smatramo značajnim osvrnuti se i na dokumente koji su nastali kao rezultat pojačanih aktivnosti izvršnih i zakonodavnih tijela vlasti u Bosni i Hercegovini u pravcu jačanja sistema pravosuđa za maloljetnike.

Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini (2006 – 2010)

U februaru 2005. godine Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstva pravde BiH, usvojilo je informaciju o izradi strateškog dokumenta i prihvatilo predloženi način izrade pod okriljem ova dva ministarstva. Cilj strategije je da se u periodu 2006 – 2010. godine u Bosni i Hercegovini, na osnovu pristupa koji u većoj mjeri uvažava prava djeteta u sukobu sa zakonom, unaprijedi rad u oblasti maloljetničkog prestupništva, dovodeći ga u što je moguće veći sklad sa međunarodnim standardima. Pri tome, treba uzeti u obzir savremeni koncept društvene reakcije na kriminalitet maloljetnika i razvojne mogućnosti na državnom, entitetskom i lokalnom nivou.

Kada se govori o alternativnim mjerama, cilj Strategije je osigurati da u radu sa maloljetnicima koji su prekršili zakon, u svakoj fazi – od dolaska u sukob sa zakonom, u pripremnom postupku, u toku suđenja i nakon presude, postoje mogućnosti primjene alternativnih modela rada u zajednici, usmjerenih na rehabilitaciju i reintegraciju maloljetnika.

Akcioni plan za implementaciju Strategije protiv maloljetničkog prestupništva za BiH u Kantonu Sarajevo

U maju 2008. godine u Kantonu Sarajevo usvojen je Akcioni plan, čija je osnovna zadaća implementacija Strategije za borbu protiv maloljetničkog prestupništva za BiH na području Kantona Sarajevo. Akcioni plan baziran je na razvoj mjera primarne, sekundarne i tercijarne prevencije. Također, u akcionom planu su razrađene i aktivnosti koje treba usmjeriti na razvoj institucija i primjenu alternativnih sankcija prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela u okviru mjera tercijarne prevencije. Težište aktivnosti usmjerava se na službe socijalnog staranja, primarno na Kantonalni centar za socijalni rad.

Jedna od najznačajnijih aktivnosti koja se predviđa Akcionim planom jeste osnivanje dnevnog i dijagnostičko-opervacionog centra. Dnevni centar bio bi namijenjen za stručni rad sa djecom (od 8 do 18 godina, oba spola) koja iskazuju određene oblike poremećaja u ponašanju i gdje je prema procjeni stručnog tima uz primjenu socio – pedagoških i psiholoških metoda rada moguće uticati na promjenu ponašanja maloljetnika. Dnevni boravak bi mogao zadovoljiti dvadeset korisnika. Može se reći da se radi o centru koji bi imao resurse za primjenu odgojnih preporuka. Naime, u akcionom planu se ne spominju maloljetni počinioci krivičnih djela, ali iz odredbe i definisanja odgojnih preporuka, koje se ne primjenjuju prema maloljetniku kao rezultat formalno pokrenutog krivičnog postupka prema maloljetniku, može se zaključiti da bi takav centar upravo mogao biti resurs za sprovođenje odgojnih preporuka.

Nacrt zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku

Zakon u nacrtu ima svoja tri osnovna predložena dijela: krivično materijalni dio, krivično procesni dio i dio kojim se reguliše izvršenje sankcija prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela. Kada zakon bude usvojen, biće prvi put da se na području Bosne i Hercegovine donese jedan takav zakon, koji će posebno izdvojiti maloljetnike iz standardnog krivičnog postupka.

Primjena odgojnih preporuka regulisana je nacrtom ovog zakona. U odnosu na odredbe krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini, u ovom Nacrtu za primjenu odgojnih preporuka uslov je da je počinjeno krivično djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do pet godina. Također, za razliku od odredbi iz krivičnih zakona u BiH predviđena je mogućnost primjene odgojne preporuke i za teža krivična djela za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju i duže od pet godina, ako bi preporuka bila prilagođena ličnim svojstvima, sredini i prilikama u kojima maloljetnik živi i u srazmjeri sa okolnostima i težini počinjenog krivičnog djela, uz uvažavanje prava oštećenog krivičnim djelom, što opet predstavlja princip srazmjernosti, a potencirajući dobrobit maloljetnika koji je u sukobu sa zakonom.

Uslovi primjene pojedinih odgojnih preporuka:

INSTITUCIJE ZA IZRICANJE I IZVRŠENJE ALTERNATIVNIH MJERA

Pregled institucionalnih kapaciteta u Sarajevu podijeljen je u dva segmenta i to: pregled kapaciteta za izricanje alternativnih mjera i pregled kapaciteta za izvršenje alternativnih mjera. Nadležnost za izricanje alternativnih mjera pripada tužilaštvu (Tužilaštvo Kantona Sarajevo) i sudovima (Općinski i Kantonalni sud Sarajevo). S druge strane, za izvršenje alternativnih mjera moguće je koristiti kapacitete i potencijale već postojećih institucija za izvršenje sankcija u Sarajevu, odnosno Kantonalnog centra za socijalni rad, Disciplinskog centra za maloljetnike, te Zavoda za odgoj muške djece i omladine „Hum“.

Pregled institucionalnih kapaciteta u Banja Luci također je podijeljen u dva segmenta i to: pregled kapaciteta za izricanje alternativnih mjera i pregled kapaciteta za izvršenje alternativnih mjera. Izricanje alternativnih mjera u nadležnosti je tužilaštva (Okružno tužilaštvo Banja Luka) i sudova (Osnovni i Okružni sud Banja Luka). Za izvršenje alternativnih mjera postoji mogućnost korištenja kapaciteta Centra za socijalni rad, te Dnevnog centra za maloljetnike Banja Luka.

PREGLED OSNOVNIH STAVOVA GRAĐANA, UČENIKA, SOCIJALNIH RADNIKA I DJELATNIKA NEVLADINOG SEKTORA O IZRICANJU I IZVRŠENJU ALTERNATIVNIH SANKCIJA

STAVOVI JAVNOSTI O RAZMJERAMA DELINKVENCije MLADIH

U posljednjih nekoliko godina često se govori o tome kako se mladi ljudi u svim dijelovima Bosne i Hercegovine sve češće uključuju u ponašanja od kojih su neka i kažnjiva.¹⁵ Također, poznato je da se maloljetnici u neka od tih ponašanja upuštaju češće, a u neka rjeđe.¹⁶ Komparirajmo odgovore na pitanja o razmjerama delinkvencije mladih od strane različitih kategorija ispitanika: građana, učenika, socijalnih radnika i zaposlenika u nevladinom sektoru. Radi preglednosti, poređenje će biti izvršeno tako što ćemo koristiti srednje vrijednosti odgovora na pitanje: *Prema vašem mišljenju, koliko često se maloljetnici u Federaciji Bosne i Hercegovine/Republici Srpskoj upuštaju u navedena delinkventna ponašanja?* Odgovori se kreću u rasponu: **(1) – vrlo rijetko (2) – rijetko, (3) – često i (4) – vrlo često.**¹⁷ S tim u vezi interpretirat ćemo i vrijednosti aritmetičkih sredina odgovora različitih kategorija ispitanika.

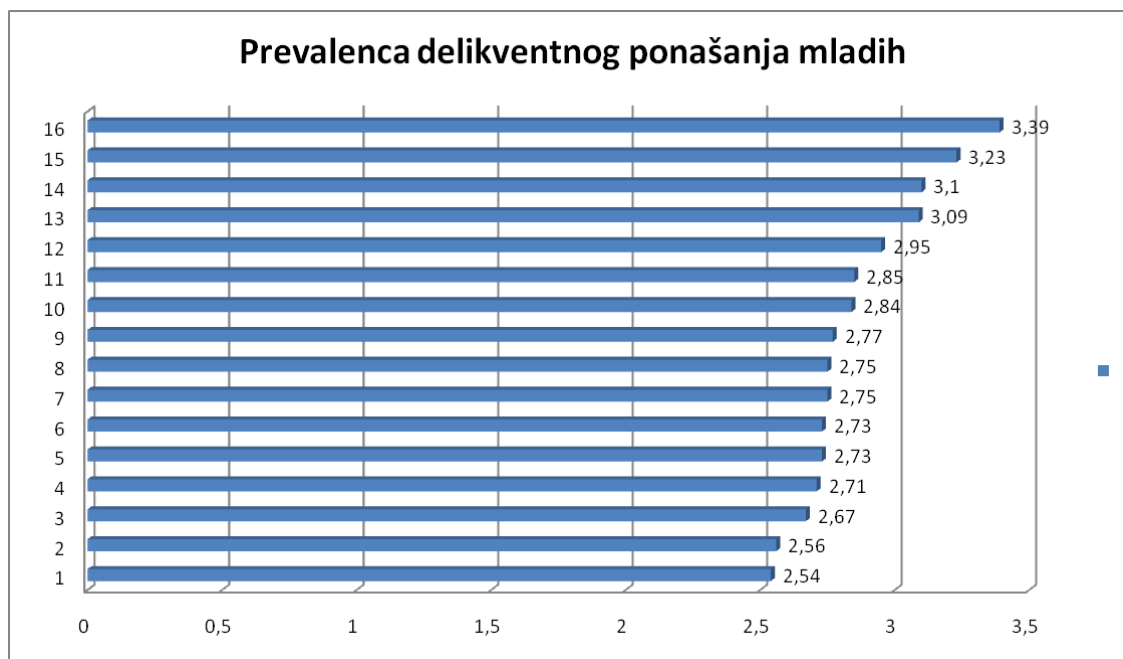
Ako, počevši od najveće ka najmanjoj, poredamo dobivene rezultate (za cijeli uzorak) prema srednjoj vrijednosti, dobićemo sljedeći grafikon (prevalenca):

¹⁵ Tako se u aktualnoj Strategiji protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini navodi da je „kriminalitet maloljetnika u BiH u stalnom porastu, dok odgovor društva na ovu pojavu, u najvećoj mjeri, počiva na ostacima modela reagovanja iz predratnog perioda, uz smanjene resurse institucija koje rade sa djecom u sukobu sa zakonom”.

Zvanična statistika Federalne uprave policije također sugerira relativno visoke stope učešća maloljetnika u ukupnom kriminalitetu, sa (u prosjeku) 10-tak % zadnjih godina, što praktično znači da svako deseto prijavljeno krivično djelo u Federaciji Bosne i Hercegovine bude počinjeno od strane maloljetne osobe.

¹⁶ Tako zvanični statistički podaci sugeriraju najveće učešće mladih ljudi u imovinskom kriminalitetu (usp. Singer, 2002). No, postoje i drugačiji nalazi. Tako, suprotno očekivanjima (ali i zvaničnim statistikama), maloljetnici u BiH, prema nekim kriminološkim istraživanjima poduzetim ranije, značajno participiraju u nasilničkom kriminalitetu, a bitno manje u imovinskom, za koji se „tradicionalno” vežu. Tako Budimlić, Maljević i Muratbegović (2007) zaključuju da su „maloljetnici u velikoj mjeri involvirani u nasilničko ponašanje. Jako je upadljiv nalaz da je `svaki deseti maloljetnik iskazao vandalizam, svaki dvadeseti nosi oružje, a da je svaki šesti učestvovao u tuči`” (s. 9).

¹⁷ Izvorno su mjerene obrnuto, odnosno (1) – vrlo često (2) – često, (3) – rijetko i (4) – vrlo rijetko. No, radi lakše razumljivosti prezentiranja materijala (jednostavno je razumljivije da veća vrijednost na skali predstavlja veću prisutnost ponašanja opisanog u konkretnom slučaju), one su naknadno, za potrebe analiza, obrnuto kodirane.

Legenda:

- 1-Konsumiranje LSD, heroina ili kokaina
- 2-Povrijeđivanje nekoga šipkom ili nožem, tako teško da osoba mora ići doktoru
- 3-Konsumiranje "ekstazija" ili "speeda"
- 4-Provaljivanje u neku zgradu ili stan s namjerom da nešto ukradu
- 5-Krađa bicikla, mopeda ili skutera
- 6-Krađa automobila
- 7-Prijetnja oružjem ili da će nekoga pretući, da bi od te osobe oteli novac ili nešto drugo
- 8-Nošenje oružja, kao što su šipka, nož ili lanac (ne misli se na džepni nožić)
- 9-Prodavanje neke (lake ili teške) droge ili posredovanje u prodaji neke (lake ili teške) droga
- 10-"Hakiranje" ("upadanje" u tuđi kompjuter)
- 11-Krađa iz automobila
- 12-Krađa iz prodavnice ili skladišta
- 13-Grupna tuča na školskom igralištu, fudbalskom stadionu ili nekom javnom mjestu
- 14-Krađa novčanika, tašne ili nečeg drugog
- 15-Oštećenje nečega kao što je autobuska stanica, izlog, automobil ili sjedište u autobusu, vozu ili automobilu
- 16-Download-ovanje (skidanje) ili prženje (kopiranje) muzike, filmova, video igrice

Iz prikazanog se dâ zaključiti da je najrasprostranjeniji oblik devijantnog ponašanja maloljetnika u BiH, prema našim (nezvaničnim) podacima, neovlašteno kopiranje sadržaja sa ili putem kompjuterskih uređaja, poput skidanja ili kopiranja muzike, filmova, video igrice. Slijede ih nasilnički kriminalitet, i to vandalsko ponašanje (oštećenje nečega kao što je autobuska stanica, izlog, automobil ili sjedište u autobusu, vozu ili automobilu), pa tek onda imovinski, i to teške krađe ili krađe. Grupne tuče na javnim mjestima također su, prema mišljenju ispitanika, oblik delinkvencije u koji se relativno često upuštaju mlade osobe u BiH. Ohrabruje činjenica da su ozbiljniji oblici kriminaliteta ili devijantnosti, poput teških krađa, teških tjelesnih povreda ili prodaje i konzumacije droga na dnu tabele prevalencije maloljetničkog prijestupništva, ali isto tako dobivene srednje vrijednosti ukazuju i da ni ovi oblici kriminaliteta i devijacije nisu rijetka pojava, nego naprotiv.¹⁸

¹⁸ Nijedna srednja vrijednost (za cijeli uzorak) nije ispod 2,50, što je gornja granica za ocjenu „rijetko upuštanje maloljetnika u neko delinkventno ponašanje“. Iz ovoga se dâ zaključiti da su ispitanici

Pogledaju li se nalazi samo za učenike u našem uzorku, dobija se slika slična onoj iz istraživanja pojavnih oblika prestupničkog ponašanja mladih u BiH od prije dvije godine (Budimlić *et al.*, 2007), prema kojoj je najprevalentniji oblik maloljetnog prijestupništva upravo neovlašteno kopiranje sadržaja sa kompjuterskih uređaja, te nasilnički kriminalitet, pa tek na trećem mjestu imovinski. Iako poredak pojedinih varijabli nije isti (ali je dosta sličan), ipak se može zaključiti da su primijećeni oblici devijantnog i delinkventnog ponašanja konstantna prijetnja osjećaju sigurnosti građana BiH.

Ovo također ukazuje da je tamna brojka nasilničkog kriminaliteta (kojeg uzimamo u vizuru kao društveno opasnijeg od neovlaštenog kopiranja sadržaja sa kompjuterskih uređaja) daleko veća od stvarne i da se odgovarajuća pažnja nadležnih organa treba posvetiti i preventivnim programima nasilničkog ponašanja mladih, a ne isključivo mjeriti opasnost pojedinog ponašanja vidljivim pokazateljima (poput otuđene imovine) i činjenicom da postoji direktni oštećeni, te prevenciju fokusirati na zaštitu imovine.

Kako naš uzorak čine dvije skupine ispitanika: oni koji po svom profesionalnom profilu nemaju nikakvog dodira sa maloljetničkom delinkvencijom i oni kojima je zanimanje (posredno ili neposredno) bavljenje problemima maloljetničke delinkvencije, to će se poređenja vršiti slijedeći izloženi misaoni konstrukt.¹⁹ Drugim riječima, **poredit će se poduzorci građana i učenika, te socijalnih radnika i uposlenika nevladinih organizacija.**

Za analizu će se koristiti T-test. To je jednostavna statistička tehnika koja služi provjeri značajnosti razlika između aritmetičkih sredina dvaju uzoraka. Ona nam dozvoljava da objektivnim putem utvrdimo da li je nađena razlika između aritmetičkih sredina različitih kategorija ispitanika statistički značajna, tj. da li su nađene razlike rezultat stvarnih razlika između populacija iz kojih su crpljene, ili su pak rezultat slučajnosti i takva razlika među populacijama ne postoji (Petz, 1997).

Izloženi nalazi se tumače na način da signifikantnost ukazuje da li postoji statistički značajna razlika između građana i učenika u stavovima o prevalenciji pojedinih oblika maloljetničke delinkvencije, i to: ukoliko je vrijednost $p \leq 0,05$, ta razlika postoji (i obrnuto, ukoliko je $p \geq 0,05$, nema razlike).

Rezultati su ukazali da se građani i učenici značajno razlikuju u stavovima prema rasprostranjenosti delinkvencije u većini slučajeva, osim u slučaju hakiranja, kada nije pronađena statistički značajna razlika između ove dvije kategorije laičke javnosti. Najčešće su građani ti koji su skloni ocijeniti veću involviranost maloljetnika u delinkventno ponašanje od učenika. Jedino su učenici u većoj mjeri mišljenja da je zloraba kompjutera (hakiranje i downloadovanje igrice i sl.) češća pojava među njihovim vršnjacima. Ovo se, između ostalog, može tumačiti time da je zloupotreba kompjutera na ovaj način u BiH poprilično rasprostranjena i doživljavana kao ne naročito društveno opasna pojava, pa su i maloljetnici u većoj prilici iskusiti ili čuti o njoj nego o ostalim oblicima delinkventnog ponašanja. No, iako su pronađene statistički značajne razlike, one se bave samo vjerojatnošću povezanosti, ne i njezinim intenzitetom. U tu svrhu služe koeficijenti asocijacije, koji se teoretski kreću od 0,00 (ne postoji povezanost) do 1,00 (postoji potpuna povezanost između varijabli). U našem slučaju, koeficijenti asocijacije ukazuju na slabu ili zanemarivu povezanost pojedine kategorije ispitanika sa prosječnim

mišljenja da su zapravo sve nabrojane forme delinkvencije, čiji su počinitelji malodobne osobe, poprilično zastupljene.

¹⁹ Drugi je razlog za ovakav rezon metodologijske naravi: kako različite kategorije ispitanika različito brojčano participiraju u ukupnom uzorku, to je kod t- testa nesuvislo (i neispravno) porediti nekoliko stotina sa nekoliko desetina ispitanika.

mišljenjem, tj. **ne može se npr. tvrditi da postoji velika tendencija građana da iskazuju pesimističnije mišljenje o prevalenci maloljetničke delinkvencije od samih učenika.** Ovo ukazuje na slična stanovišta laičke javnosti o rasprostranjenosti maloljetničkog prijestupništva u BiH.

Poredeći socijalne radnike i uposlenike nevladinih organizacija, dobili smo sljedeće rezultate. Za stručnu javnost (socijalne radnike i uposlenike nevladinog sektora) je poredak oblika delinkventnog ponašanja za koji smatraju da je najprisutniji dosta sličan, i međusobno, ali i sa laičkom javnošću. Naime, pet oblika delinkvencije za koje su osobe koje su profesionalno angažirane na tretiranju maloljetničke delinkvencije mišljenja da se mladi ljudi najčešće upuštaju, su **neovlašteno kopiranje sadržaja sa elektroničkih medija (downloadovanje igrica i sl.), vandalsko ponašanje (oštećenje društvene imovine), teška krađa, grupna tuča na javnom mjestu i (obična) krađa.** Pronađene razlike između ovih dvaju kategorija ispitanika nisu statistički značajne, osim u pogledu downloadovanja igrica i krađe automobila,

Ovo znači da su socijalni radnici i uposlenici nevladinih organizacija poprilično ujednačenih stavova oko prevalencije pojedinih oblika maloljetničkog prijestupništva. I koeficijenti asocijacije (koji su vrlo niski) potvrđuju ovakvu tvrdnju.

Isto tako, potvrđeni su i nalazi iz ranijih istraživanja, koji ukazuju na **relativno visoku prevalencu nasilničke delinkvencije kod mladih ljudi.** Pomenuto još jednom ukazuje na povećanu zabrinutost javnosti za rasprostranjenost delinkvencije sa elementima sile, a ne samo imovine sa kojom se tradicionalno vežu malodobni počinitelji krivičnih djela, te na povećanu potrebu preventivnih programa koji pažnju obraćaju i na ove forme protupravnih ponašanja.

STAVOVI JAVNOSTI O POTREBAMA I ODGOVORNOSTIMA STRANA UKLJUČENIH U DELINKVENTNA PONAŠANJA MALOLJETNIKA

Kada jedan maloljetnik izvrši neko krivično djelo onda to u pravilu podrazumijeva da je neko oštećen krivičnim djelom (tu osobu nazivamo oštećeni ili žrtva krivičnog djela), kao i postojanje jedne uže društvene zajednice (npr. susjedstvo/ulica, škola i sl.) unutar koje, ili na čijem području je krivično djelo izvršeno. Nas je zanimalo mišljenje respondenata o tome koje su to potrebe i/ili odgovornosti koje imaju maloljetni učinitelj krivičnog djela, oštećeni/žrtva krivičnog djela, i društvena zajednica nakon što je jedno krivično djelo izvršeno. Koristeći srednje vrijednosti, pogledajmo kako su četiri kategorije ispitanika odgovarale na zajedničko pitanje koliko se slažu sa slijedećim izjavama da **oštećeni/žrtva krivičnoga djela ima potrebu da**²⁰:

- 1) Da čuje od maloljetnika zašto je odabrao baš nju da je povrijedi ili da ošteti njenu imovinu
- 2) Da objasni maloljetniku kako je krivično djelo koje je učinio djelovalo na nju (žrtvu)
- 3) Da traži od maloljetnika da se izvini
- 4) Da traži od maloljetnika da nadoknadi prouzrokovanu štetu (obeštećenje)
- 5) Da traži da maloljetnik bude kažnjen
- 6) Da dobije podršku od lokalne zajednice
- 7) Da se država pobrine za maloljetnika (nađe mu zaposlenje, smjesti ga u drugu porodicu i sl.)
- 8) Da se osveti maloljetniku
- 9) Da čuje da ona (žrtva) nije kriva za to što se desilo (izvršenje krivičnog djela)

Koristeći srednje vrijednosti kao osnovu, u mogućnosti smo rangirati koje to potrebe oštećenog/žrtve cjelokupna javnost, ali i pojedine kategorije ispitanika izdvojeno, cijeni kao najprioritetnije, a koje nešto manje. Kada se pogledaju odgovori na ova pitanja, nameće se zaključak da stručna i laička javnost u pogledu potreba oštećenog, odnosno žrtve krivičnog djela, imaju jako slične stavove. U slučaju **apstraktne (nekonkretizirane) viktimizacije, još uvijek preovladavaju retributivni stavovi kod većine javnosti o formalnom kažnjavanju kao glavnoj i najprikladnijoj reakciji viktimizirane strane** (kod čak tri kategorije ispitanika, te kod ukupnog uzorka).²¹ No, razlike između srednjih vrijednosti između prva tri izbora najprikladnije reakcije su razmjerno male, a tek su nešto veće (oko 0,20) poredeći sa četvrtom najprikladnijom reakcijom (i dalje). **Nadoknada štete** (drugi najčešći odgovor glede najprikladnije reakcije) također ima izvjestan prizvuk retributivnosti, no svakako manje nego formalno kažnjavanje. **Podrška lokalne zajednice**, iako u upitniku nespecificirana, ocijenjena je vrlo visoko i značajno (treći najpreferiraniji odgovor), a profesionalno osoblje koje se bavi maloljetnim prijestupništvom (socijalni radnici i uposlenici nevladinih organizacija) su u prva tri modaliteta potreba oštećenog stavili i mogućnost da se država također treba pobrinuti za maloljetnika. Ovo dakako odražava i njihov profil,

²⁰ Skala je imala sljedeće modalitete odgovora: (1) – potpuno se slažem; (2) – djelimično se slažem; (3) – djelimično se ne slažem; (4) – potpuno se ne slažem.

²¹ Nije isključeno da bi se stavovi mijenjali kada bi se razmatrala pojedina (konkretna) situacija, pa bi bilo plauzibilno pretpostaviti da u slučaju viktimizacije lakšim oblicima kriminaliteta, bi i retributivna oštrica javnosti bila blaža i naklonjenija ocijeniti alternativne sankcije, poput izvinjenja ili objašnjenja razloga počinjenja (suočenja sa počiniteljem), kao prikladnije.

poznavanje problematike više nego laička javnost i specifičnu naobrazbu glede suprotstavljanja maloljetnoj delinkvenciji.

Provedeni t-testovi ukazuju na statističke značajne razlike između građana i učenika glede stavova prema objašnjenju kao potrebi oštećenog, naknadi štete, davanju podrške od strane lokalne zajednice, učešću države u rehabilitaciji maloljetnika, te osveti. Učenici su skloniji osveti i suočenju i objašnjavanju razloga počinjenja djela kao prioritarnim potrebama koje ima oštećeni u slučaju počinjenja djela, a građani učešću društva i naknadi štete. Čini se da za same mlade ljude veći značaj ima suočavanje sa posljedicama, kao i moguća reakcija oštećene strane nego eventualna formalna kazna. Građani su, pak, više posvećeni očuvanju imovine i naknadi štete, te dugoročnijem rješavanju problema kroz učešće cijelog društva.

Ovo se također može protumačiti i da bi, međusobno poredeći poduzorak građana i učenika, građani bili spremniji kao moduse alternativnog reagovanja na kriminalitet prihvatiti naknadu štete, a učenici suočavanje sa posljedicama krivičnog djela.

Socijalni radnici i uposlenici nevladinih organizacija se statistički značajno ne razlikuju u stavovima prema pomenutim potrebama. Njihovi stavovi uglavnom odražavaju potrebu uključivanja društva u rehabilitaciju počinitelja, što bi trebalo da osigura i zadovoljavanje potreba žrtve, odnosno oštećenog.

Slijedeći netom izloženu logiku, pogledajmo srednje vrijednosti za set varijabli koje mjere potrebe, odnosno odgovornosti maloljetnog počinitelja krivičnog djela²², pri čemu su opcije za maloljetnog počinitelja:

- 1) Da sagleda posljedice krivičnog djela koje je izvršio
- 2) Da se izvini oštećenom/žrtvi
- 3) Da objasni zašto je izvršio krivično djelo
- 4) Da nadoknadi štetu koju je prouzrokovao
- 5) Da ga oštećeni/žrtva i drugi (zajednica ili sud) tretiraju sa poštovanjem
- 6) Da izbjegne kažnjavanje
- 7) Da iskaže iskreno kajanje

Suočavanje delinkventa sa posljedicama djela koje je počinio čini se da dominira stavovima ljudi u Bosni i Hercegovini. Upravo su stavovi kojima je zajednički sadržaj suočavanje delinkventa sa značajem djela i štete koju je prouzročio ti koje su naši ispitanici izabrali kao najveću potrebu i odgovornost malodobnog počinitelja djela. **Ili je sagledavanje posljedica (A), ili objašnjenje razloga koji su utjecali na počinitelja da počin djelo (C), modaliteti za koje su se ispitanici uopće opredjeljivali kao dvije najveće potrebe/odgovornosti maloljetnog počinitelja.** Treći, **izvinjenje žrtvi ili oštećenom krivičnim djelom**, uglavnom je stav kojeg dijele svi ispitanici, izuzev poduzorka građana, koji bi radije vidjeli naknadu štete kao treću najveću odgovornost maloljetnog počinitelja. U ovome postoji i suglasje sa prethodnim setom pitanja, gdje su građani također visoko rangirali potrebu oštećenog da traži naknadu štete.

T-test, koristeći građane i učenike kao skupine koje će se porediti, ukazao je na statistički značajne razlike samo u pogledu objašnjenja razloga počinjenja kao potrebe maloljetnog delinkventa, i to na način da ovakvo rješenje više preferiraju učenici. Kao i u slučaju viktimizacije, mladim osobama je važno da čuju (i to rangiraju vrlo visoko) zašto se neko odlučio prekršiti zakon; suočavanje se čini težom sankcijom nego kazna.

²² Skala je imala sljedeće modalitete odgovora: (1) – potpuno se slažem; (2) – djelimično se slažem; (3) – djelimično se ne slažem; (4) – potpuno se ne slažem

U pogledu iste varijable (objašnjenja kao potrebe maloljetnog počinitelja krivičnog djela) pronađena je razlika i između socijalnih radnika i uposlenika nevladinih organizacija. Pri tomu je **objašnjenje (kao oblik reakcije) važnije za uposlenike nevladinih organizacija**.

Posljednja u nizu „zainteresovanih strana“ jednog teorijskog delikta bila bi i sama lokalna zajednica. Pogledajmo u nastavku na koji se način manifestiraju odgovori naših ispitanika na moguće potrebe same lokalne zajednice. Pri tomu su date sljedeće opcije reakcije lokalne zajednice:²³

- a) Da se ponovo uspostavi sigurnost u zajednici koja je narušena izvršenjem krivičnog djela
- b) Da pruži podršku oštećenom/žrtvi krivičnog djela
- c) Da aktivno doprinese da maloljetnik bude prihvaćen u društvenoj zajednici bez obzira na to što je izvršio krivično djelo
- d) Da razvijanjem programa za maloljetnike aktivno učestvuje u prevenciji kriminaliteta maloljetnika
- e) Da doprinese da maloljetnik i oštećeni/žrtva krivičnog djela dođu do obostrano prihvatljivog rješenja za izvršeno krivično djelo
- f) Da pruži podršku maloljetniku
- g) Da kazni maloljetnika

Rezultati istraživanja govore o nepodijeljenoj saglasnosti svih ispitanika sa stavom da je **uspostava sigurnosti u zajednici (A)** njena najveća potreba. Ovakvo razmišljanje ima pomalo prizvuk retributivnosti i arhaičnosti i potrebe ljudi da žive u uređenom društvu, koje ima funkcionalan poredak koji je pravedan i u kojemu potrebno ponajprije uspostaviti stanje prije počinjenja djela, pa se tek onda baviti potrebama žrtve ili sistematski djelovati da do sličnih ponašanja ne dođe. No, ovo i ne mora biti odraz arhaičnih shvatanja svrhe kažnjavanja počinitelja, jer je druga najčešća opcija za koju su se ispitanici opredjeljivali upravo ona koja potencira **učešće svih članova društva u preveniranju delinkventnog ponašanja (D)**. Iako vjerojatno svako ima drugačiju viziju kako bi se ta prevencija trebala ostvarivati, ohrabruje činjenica da su ljudi svjesni da pitanje maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta općenito nije samo lokalni, izolirani i incidentni događaj, nego pojava sa izvjesnim zakonitostima koju je moguće sprječavati, a ne samo suzbijati.

Ovakav stav upućuje i na zaključak da će javnost vrlo vjerojatno podržati nadležne institucije kada budu realizirale programe prevencije. **Saniranje posljedica djela** time što će se pružiti podrška oštećenom i žrtvi krivičnog djela je naredna najčešće birana opcija ispitanika. Žrtva je očito jako bitna ispitanicima, te ju opetovano stavljaju kao jednu od bitnih strana u počinjenju djela kojoj se mora pružiti neka vrsta kompenzacije- moralna, materijalna, i sl.

Provedeni t-testovi ukazuju na razlike između građana i učenika glede stavova prema svim varijablama koje mjere potrebe lokalne zajednice u slučaju počinjenja djela od strane maloljetnika. Uglavnom su građani više suglasni s time da zajednica treba dati doprinos preveniranju maloljetničke delinkvencije, davanju podrške žrtvi, ali i rehabilitaciji počinitelja ukoliko do djela dođe. Ovo ukazuje na nešto veću spremnost građana da daju podršku programima prevencije, no koeficijenti asocijacije su tako niski da i nema neke osobito veće spremnosti građana da ocijene učešće društva kao ključno u suprotstavljanju delinkvenciji.

²³ Samâ skala je imala sljedeće modalitete odgovora: (1) – potpuno se slažem; (2) – djelimično se slažem; (3) – djelimično se ne slažem; (4) – potpuno se ne slažem.

Socijalni radnici i uposlenici nevladinih organizacija se također statistički značajno razlikuju u nekim stavovima prema potrebama lokalne zajednice. Tako su uposlenici nevladinih organizacija skloniji kazniti počinitelja, pružiti podršku žrtvi, a sve s ciljem ponovnog uspostavljanja reda u zajednici. No, i ovdje pronađene asocijacije nisu velike, pa, pronađene razlike, iako statistički značajne, nemaju neku veću praktičnu vrijednost.

Na kraju ovog dijela, zaključimo - šta javnost misli o potrebama i odgovornosti spram zajednice? Čini se da stavove ispitanika odlikuje pristup koji se kreće od „makro“ do „mikro“ razine bavljenja određenim potrebama koje se javljaju kada dođe do počinjenja krivičnog djela. Naime, u sve tri situacije ispitanici uglavnom stavljaju na prvo mjesto vraćanje stvari kakve su bile prije počinjenja djela, i to ponovnim uspostavljanjem sigurnosti, kažnjavanjem počinitelja, te pružanjem podrške žrtvi, sagledavanjem i objašnjavanjem razloga počinjenja od strane delinkventa.

Iz pomenutog se nameću tri zaključka:

- 1) kod javnosti preovladava težnja da se održi poredak stvari kakav trenutno odlikuje društvo, tj. da se osigura pravednost u zajednici (kazna slijedi zlo, a nagrada dobro djelo);
- 2) javnost je svjesna da suprotstavljanje kriminalitetu nije aktivnost koju treba prepustiti samo institucijama države, nego da u tome trebaju sudjelovati svi članovi društva;
- 3) alternativni načini tretiranja žrtve i počinitelja, poput brige oko potreba žrtve i suočavanje počinitelja sa značajem i posljedicama djela, modusi su koje bi javnost snažno podržala.

STAVOVI JAVNOSTI O TOME KAKO TREBA KAZNITI MALOLJETNOG IZVRŠIOCA KRIVIČNOG DJELA – PUNITIVNOST ISPITANIKA

Punitivnošću se generalno može nazvati stav ljudi prema kažnjavanju počinitelja kaznenih djela. On može biti više u pravcu strožijeg ili blažeg kažnjavanja, što ovisi o mnogobrojnim individualnim karakteristikama počinitelja, žrtve, osobe koja izražava taj stav, ali i karakteristikama kriminaliteta i uopće društvenim odnosima u nekoj zajednici. Ranija istraživanja poduzeta u drugim zemljama sugeriraju različite nalaze u pogledu punitivnosti prema maloljetnicima-počiniteljima krivičnih djela: neka navode benevolentniji stav prema ovoj kategoriji počinitelja u odnosu na odrasle delinkvente, a neka, pak, odsustvo empatije i naročitog tretmana maloljetnika.

Promatranje punitivnosti u kontekstu ovog istraživanja ima za cilj kratko upoznati čitaoca sa stavovima laičke i stručne javnosti u Bosni i Hercegovini u pogledu punitivnosti. Ukoliko je javnost punitivnija (naklonjenija strožijem kažnjavanju), za očekivati je da neće podržati alternativne mjere za maloljetne počinitelje i da će biti više sklonija podržati formalno kažnjavanje unutar sistema krivičnog pravosuđa.

Da bismo ispitali stavove javnosti, konstruirano je pet hipotetskih situacija („scenarija“) izvršenja nekog krivičnog djela, čiji je počinitelj 17-godišnji mladić. Ispitanici su trebali da izraze svoje reakcije na: 1) nasilničko ponašanje (nanošenje tjelesne povrede drugoj osobi na javnom mjestu); 2) sitnu krađu (krađa nekog predmeta male vrijednosti iz prodavnice); 3) vandalsko ponašanje (oštećenje tuđe stvari bez naročitog razloga); 4) razbojništvo (oduzimanje tuđe stvari uz upotrebu prinude); 5) neovlašteno kopiranje sadržaja sa elektroničkih medija (snimanje muzike i sl. bez ovlaštenja autora ili vlasnika prava). Ponuđeni odgovori podrazumijevali su različite oblike „kažnjavanja“ koje navodimo u slijedećoj shemi (vidi Shema 1).

Shema 1:

- A. Počinitelj mora nadoknaditi nastalu štetu**
- B. Počinitelj mora raditi za oštećenog/žrtvu krivičnog djela ili u korist oštećenog/žrtve krivičnog djela kako bi nadoknadio nastalu štetu**
- C. Počinitelj bi trebao obavljati određene poslove u korist zajednice u kojoj je krivično djelo izvršeno**
- D. Počinitelj bi morao pohađati savjetovanja (psihološka, odgojna, obrazovna)**
- E. Bilo bi neophodno da se država o njemu pobrine (smjesti ga u drugu porodicu ili dom, uputi ga na liječenje, ili mu omogućiti zaposlenje)**
- F. Bilo bi neophodno da počinitelj bude kažnjen od strane suda (da ide u zatvor ili u krivično-popravni dom ili disciplinski centar)**
- G. Počinitelj bi se morao izvinuti žrtvi**
- H. Počinitelj bi morao redovno pohađati školu**

Najprije ćemo u vizuru uzeti hipotetsku situaciju da je **maloljetnik nanio tjelesnu povredu drugoj osobi na javnom mjestu**. Prezentirana hipotetska situacija je paradigmatika za nasilničko ponašanje maloljetnika. Može se reći da su svakodnevne aktivnosti, **redovan odlazak u školu (H) i izvinjenje žrtvi (G)**, odgovor na koji su se naši ispitanici najčešće odlučivali. No, i **pohađanje savjetovanja (D), rad za zajednicu (C) i naknada štete (A)** također su opcije za koje su se ispitanici poprilično odlučivali.

Obzirom na narav posljedice djela (nanošenje tjelesne povrede), možda se i čini poprilično suvislim odgovor javnosti: odgoj (opšti i eventualno, specijalizirani putem prikladnih savjetovanja) može uticati na počinitelja da ubuduće ne ispoljava ovakvo ponašanje. I ovaj je nalaz u suglasju sa naprijed izloženim o potrebama preventivnih i edukacijskih programa o rasprostranjenosti i štetnosti nasilja među mladima.

Urađeno je i niz chi-kvadrat testova koji mjere statistički značajnu povezanost izloženih kategorija. Inače, ovo je poprilično robustan statistički test, koji provjerava da li su dvije kategorijske varijable (kao što je slučaj sa ovdje izloženim) povezane, i da li je ta povezanost rezultat slučajnosti u variranju uzoraka, ili pak povezanost zaista postoji. Provedeni chi-kvadrat test (čije detalje zbog glomaznosti nećemo prikazivati) ukazuju na statistički značajnu asocijaciju pojedinih kategorija ispitanika sa određenim mjerama prema maloljetnim počiniteljima krivičnih djela: učenici u odnosu na ostale kategorije prednjače u pogledu nadoknade štete; građani u pogledu rada za oštećenog ili zajednicu; socijalni radnici u pogledu savjetovanja, izvinjenja žrtvi i redovnog pohađanja škole, a uposlenici nevladinih organizacija u pogledu kažnjavanja i preuzimanja odgovornosti od strane države. Neke se značajnije inference (posebice jer pronađeni koeficijenti asocijacije nisu visoki, zapravo su zanemarivi) ne mogu izvući, **osim toga da je laička javnost (učenici i građani) više okrenuta nadoknadi štete kao rješenju problema, a stručna, pak, savjetovanju i angažmanu države**.

Pronađene su razlike također i kad su kao kontrolne varijable²⁴ upotrijebljene ranija viktimizacija²⁵ i spol ispitanika.²⁶ Međutim, originalne razlike kod poduzorka građana i učenika ne ostaju statistički značajne i kada se uvede kontrolna (ili test) varijabla, i to **način da razlike ima tek ukoliko je osoba bila ranije viktimizirana; neviktimizirani su vrlo slični u svojim stavovima**. I spol ispitanika igra ulogu, pa se originalni odnos između laičke i stručne javnosti u stavovima prema nadoknadi štete gubi kad se radi o muškim ispitanicima. Kod ostalih varijabli zadržava se originalni odnos.

²⁴ Proces uvođenja kontrolnih varijabli se u metodologiji istraživanja društvenih pojava naziva elaboracijskom analizom i smjera ustanoviti da li je odnos koji je pronađen između neke dvije varijable rezultat utjecaja neke treće, ili pak zaista postoji (Fitzgerald & Fox, 2001).

²⁵ To je skala koja se bavi time da li je respondent iskustvo neku od „tipičnih“ viktimizacija (pitanje br. 10 iz upitnika za građane i učenike, odnosno 8 iz upitnika za uposlenike nevladinih organizacija i 7 iz upitnika za socijalne radnike). Za potrebe analiza, konstruirana je kompozitna varijabla viktimizacije, koja je zapravo nastala adiranjem četiri item-a iz pomenute skale, tako da se mogući raspon novodobivene varijable kretao od 4 –respondent nije bio/la viktimiziran niti jednom od pobrojanih formi viktimizacije, do 8- bio je/la viktimiziran sa sve četiri pobrojane forme kriminalnog ponašanja. Najzad, one su dalje rekodirane na način da je skor (rezultatu) 4 dodijeljen modalitet „nije viktimiziran/a“, a 5 i više „viktimiziran/a jednom ili više puta“.

²⁶ Pomenute su varijable izabrane kao kontrolne jer: 1) niz istraživanja sugerira da spol igra značajnu ulogu u punitivnosti ljudi (žene redovito imaju veći strah od kriminala i kriminalaca, pa su otud i naklonjenije da se počinitelj krivičnog djela strožije kazni i „makne“ sa ulice, kako ne bi činio nova djela); 2) ranija viktimizacija utječe na stavove ljudi glede kažnjavanja tako što su osobe koje su iskusile neki oblik viktimizacije doživjele traumatizaciju (u psihološkom i/ili fizičkom smislu), pa sjećanje na doživljenu traumu negativno utječe na njihov doživljaj delinkvencije i njezinih aktera.

Ako pak pitamo naše ispitanika kakvu vrstu sankcije odrediti maloljetniku koji je **počinio sitnu krađu**, nalazi sugeriraju da je najprihvatljivija opcija rješavanja problema sitne krađe koju je počinilo maloljetno lice **redovan odlazak u školu (H), izvinjenje (G) i nadoknada štete oštećenom (A)**. Najmanje prihvatljiva opcija jest da se počinitelj kazni (42 % ispitanika se suglasilo sa ovom opcijom), te smještaj u drugu porodicu ili sličan modus intervencije države. Očito za ovaj oblik protupravnog ponašanja javnost ima benigniji stav. Narav delikta sugerira da je i „diverzivnim“, alternativnim mjerama (izvinjenjem i naknadom štete), moguće osigurati vraćanje stvari na stanje prije počinjenja djela.

Chi-kvadrat testovi su ukazali da su socijalni radnici tendirali više nego ostale kategorije ispitanika ocijeniti rad u korist oštećenog ili zajednice i izvinjenje žrtvi kao prikladnu reakciju da se riješi sitna krađa počinjena od strane maloljetnika. Uposlenici nevladinih organizacija su, opet, prednjačili u pohađanju savjetovanja i angažmanu države kao prikladnoj reakciji na situaciju sitne krađe iz prodavnice.

Pronađene su razlike samo djelomice ostale ukoliko se koristila test varijabla ranije viktimizacije i spola ispitanika. Kod socijalnih radnika, u pogledu naklonosti ka mjeri rad u korist oštećenog ili zajednice, ranija viktimizacija nije igrala ulogu, a spol jeste (muški ispitanici nisu pokazivali statistički značajniju sklonost ka pomenutoj alternativnoj mjeri). Kod uposlenika nevladinih organizacija zadržani su originalni odnosi, osim u slučaju angažmana države, koju su više nego žene preferirali muški ispitanici.

Pređimo sada na situaciju u kojoj se pitamo kakvu vrstu sankcije odrediti maloljetniku koji je **ošteti tuđu stvar (razbio prozor škole)**, pri kojoj je javnost poprilično usuglašena. Ponovno su **nadoknada štete (A), redovno pohađanje škole (H) i izvinjenje (G) žrtvi (tj. direktoru škole koja je bila predmetom oštećenja) prva tri mjesta za koja su respondenti optirali. Kažnjavanje (F) i intervencija države (E) i formalnog sistema krivičnog pravosuđa najmanje su prihvatljive opcije za javnost**. Test statističke značajnosti razlika ukazao je na razlike među kategorijama ispitanika, na način da su građani prevalirali u stavu da maloljetni počinitelj djela treba nadoknaditi štetu, a poduzorak učenika je za kažnjavanje. Ponovno je stav laičke javnosti (građana) bio za naknadu štete (restitucija stanja kakvo je bilo). Za ostale se kategorije ispitanika ne mogu izvući neke suvisle interpretacije. Za građane ranija viktimizacija i spol nisu igrali ulogu u formiranju stavova (nije došlo do promjene ukoliko su se rezultati razdvojili po varijabli ranije viktimizacije i spola), a za učenike jest (samo su učenici koji su ranije iskusili neku vrstu viktimizacije krivičnim djelom bili statistički značajno naklonjeniji formalnom kažnjavanju, odnosno, ženske su ispitanice vjerojatnije birale formalno kažnjavanje nego muški respondenti).

Na pitanje kakvu vrstu sankcije odrediti maloljetniku koji je **učinio razbojništvo, interesantno je da i na ovakva ponašanja izvinjenje (G) i nadoknada štete (A) predstavljaju reakcije koje su ispitanici (u cjelini) stavili na vrh prioriteta u tretiranju razbojništva koje je počinio maloljetnik**. Pohađanje psiholoških, odgojnih i sl. savjetovanja i redovan odlazak u školu naredne su najprihvatljivije opcije. Rad za oštećenog je najmanje prihvatljiva opcija za rješavanje ovog ozbiljnog problema.

Iz navedenog slijedi da je kompenzacija (moralna i materijalna) kod težih oblika delinkvencije, kao odlika pragmatičnog razmišljanja ispitanika, dobila najviše glasova, a da je ukazivanje na štetnost ponašanja i rehabilitacija počinitelja u drugom planu.

Testovi značajnosti su ukazali na prevalencu socijalnih radnika u pogledu gotovo svih varijabli u razmatranju. **Izvinjenje, pohađanje savjetovanja i redovan**

odlazak u školu su pogotovo stvari koje ih značajno odvajaju od ostalih kategorija ispitanika, što se može tumačiti i posebnom obukom i svakodnevnim tretiranjem maloljetnika od strane uposlenika zavoda za socijalni rad. Spol i ranija viktimizacija nemaju većeg značaja u utjecanju na stavove pomenute kategorije ispitanika.

Na kraju, analizirali smo ponašanje koje javnost percipira kao normalno, ali koje je inkriminirano u našem krivičnom zakonodavstvu. Naime, na pitanje kakvu vrstu sankcije odrediti maloljetniku koji **zloupotrebom kompjutera, odnosno neovlaštenim kopiranjem sadržaja sa nosača podataka oštetiti nečije autorsko pravo, redovan odlazak u školu (H) i izvinjenje žrtvi/oštećenom (G) povrede autorskih prava zloupotrebom kompjutera, reakcije su koje su ispitanici ocijenili kao najprikladnije**. Kako se radi o najbenignijem obliku protupravnog ponašanja, ne čudi optiranje za ovakve reakcije. I testovi značajnosti su potvrdili pomenute nalaze. Učenici su najpunitivniji (najveći procenat, u poređenju sa ostalim kategorijama ispitanika, je ocijenio formalno kažnjavanje kao prikladnu reakciju da se riješi problem neovlaštenog kopiranja materijala za elektroničkih medija), a građani najbenigniji (u smislu da ih je najviše u komparaciji sa ostalim kategorijama respondenata optiralo za reakciju običnog izvinjenja). Spol i ranija viktimizacija nemaju značaja u opredjeljivanju za neki od ponuđenih odgovora.

STAVOVI JAVNOSTI O PRIHVATLJIVOSTI ALTERNATIVNIH MJERA

Reakcija društva na delinkventno ponašanje treba da „pomiri“ potrebe barem tri strane: žrtvu/oštećenog, počinitelja i samo društvo (potrebe prvih dvaju se još nazivaju restitutivnim aspektima reagovanja na kriminaliteta, a treći socijetalnim). U tom je kontekstu još sedamdesetih godina prošlog stoljeća Zipf govorio o antinomiji ciljeva kažnjavanja: reakcija u pojedinačnom slučaju počinjenja krivičnog djela treba da zadovolji i pomiri ove često suprotstavljene zahtjeve.

Svako krivično djelo, naime, odlikuje mnoštvo okolnosti koje ga čine jedinstvenim. Potrebno je stoga da načelno postoji raznovrsnost tih reakcija kako bi organi formalne socijalne kontrole mogli da sukladno okolnostima pojedinačnog događaja primjene najprikladniju mjeru, što u slučaju naše zemlje vrijedi. No, izricanje i primjena alternativnih mjera podrazumijeva podršku zajednice više nego u slučajevima počinjenja drugih krivičnih djela, jer se upravo u njezinom okrilju one implementiraju. Na kraju, i aktualna Strategija protiv maloljetničkog prijestupništva u BiH ovo izričito naglašava.

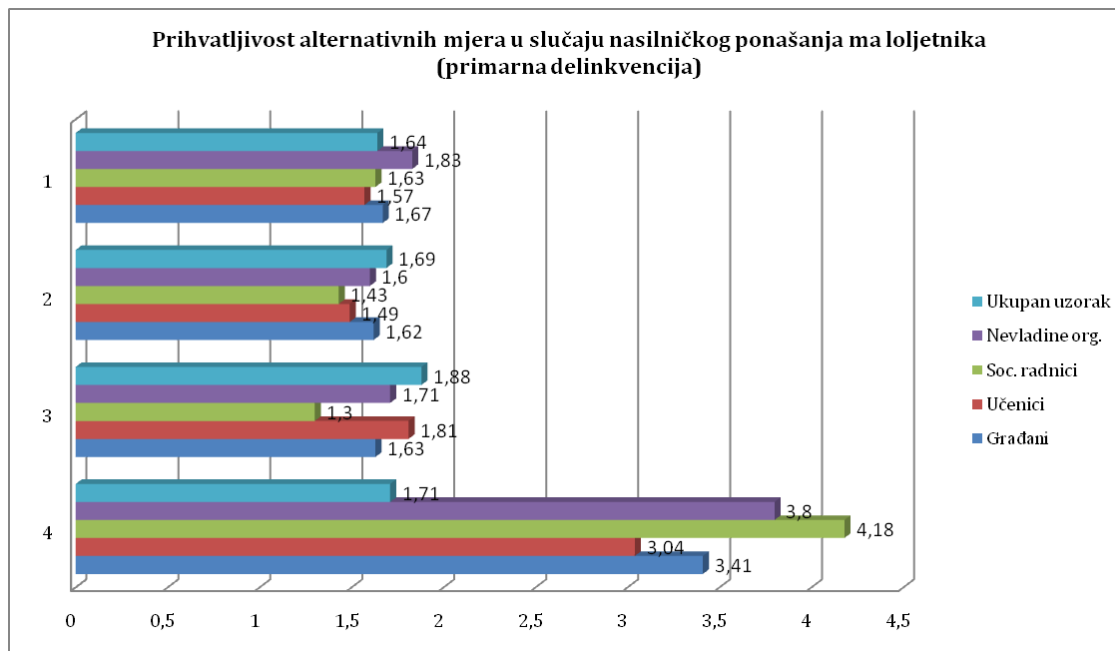
Stoga je nužno ispitati stavove javnosti o prihvatljivosti alternativnih mjera. Jasno je da zajednica, pored pomenutog, ukoliko ju se zaista želi uključiti u primjenu alternativnih sankcija, mora biti i konsultirana o razlozima i mogućim modusima njezina uključivanja. Strani autori u tom smislu naglašavaju značaj prihvatanja alternativnih sankcija kao krucijalan, te upozoravaju da je proces njihova stvarnog, a ne deklarativnog prihvatanja, spor.

U svrhu ispitivanja stavova javnosti oko najprikladnije reakcije na prijestupničko ponašanje malodobne osobe, u našem istraživanju su konstruirane hipotetske situacije (ranije nazvane i scenariji), na koje su ispitanici trebali izraziti svoje reakcije. Kako je BiH laička i stručna javnost reagovala u pet tipičnih primjera protupravnog ponašanja maloljetnika, bit će izloženo u nastavku. Budući da se uzorak sastojao od četiri poduzorka različitih veličina, treba istaći i da će poduzorci sa velikim brojem respondenata snažno utjecati na rezultate ukupnog uzorka. No, želeći ostaviti rezultate izvornim (neponderiranim), kako bi čitatelj mogao steći pravu sliku o odgovorima pojedinih kategorija ispitanika, podaci će biti izlagani upravo neponderirani, a detaljnija će se pažnja u analizama posvetiti rezultatima poduzoraka prije negoli rezultatima ukupnog uzorka.

PRIHVATLJIVOST ALTERNATIVNIH MJERA U SLUČAJU NASILNIČKOG PONAŠANJA MALOLJETNIKA

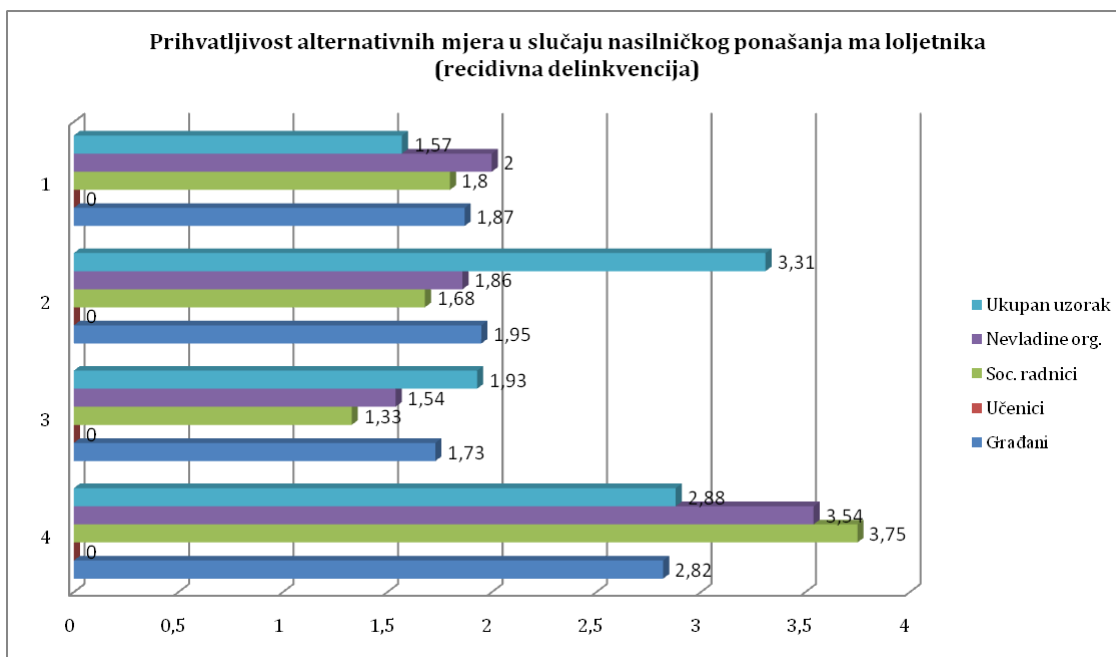
U slučaju nasilničkog ponašanja maloljetne osobe, čini se da suočavanje sa problemom osvaja najviše naklonosti javnosti kao prikladne reakcije na takvo ponašanje (v. grafik). I učenje kako kontrolirati agresivno ponašanje, putem savjetovanja i sl., također je opcija za koju su se respondenti često odlučivali, a najmanje prihvatljivo je odbijanje alternativnog načina reagovanja i slanje maloljetnika u zatvor. Potonja je varijabla stavljena u situaciju koja mjeri prihvatljivost alternativnih rješenja kao „kontrolna“: oni koji smatraju da su alternativne mjere prema maloljetnicima preblage ili iz bilo kojeg razloga neprihvatljive, imali su mogućnost izraziti svoje slaganje i sa ovom, klasičnom i „nealternativnom“ mjerom. U pogledu pomenute varijable velik broj respondenata je oklijevao i priklonio se poprilično neutralnom odgovoru „nisam siguran“ (svaki

peti ispitanik), dok je gotovo svaki treći ispitanik ocijenio ovu mjeru potpuno neprihvatljivom.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Razmatrajući, pak, alternativne mjere, javnost je izabrala realnu opciju: izvinjenje, **sastanak sa roditeljima ostale djece, suočavanje sa problemom i obrazloženje počinjenog djela opcija je koju je većina preferirala**, čiji je rezon da suočavanje s problemom možda ima veću moralno-osuđujuću snagu nego formalno kažnjavanje. Socijalni radnici su preferirali više nego ostale kategorije respondenata savjetovanje kao rješenje problema, što vjerojatno odražava njihove profesionalne stavove.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Lako je uočljivo da je situacija nešto drugačija kada se u razmatranje stavi recidivno ponašanje malodobne osobe, nego kada se radilo o primarnoj delinkvenciji.²⁷ Kada se, naime, za osobu zna da je ranije kažnjavana za isto ponašanje, drugačije se tretira. Teško se može govoriti o većoj punitivnosti (pošto se pohađanje savjetovanja o kontroli agresivnog ponašanja i sastanak i objašnjavanje razloga zašto je nešto počinjeno ne mogu smisleno stupnjevati, nije moguće niti tvrditi da je neka od ovih dvaju strožija od druge), ali zasigurno da o drugačijem tretmanu. Ljudi su u BiH, čini se, manje zainteresirani za alternativno rješavanje ozbiljnijih problema, nego tendiraju retributivnijim stavovima kažnjavanja i zapravo držanju na distanci i isključivanju opetovanih i „dokazanih“ delinkvenata iz društvenog života.

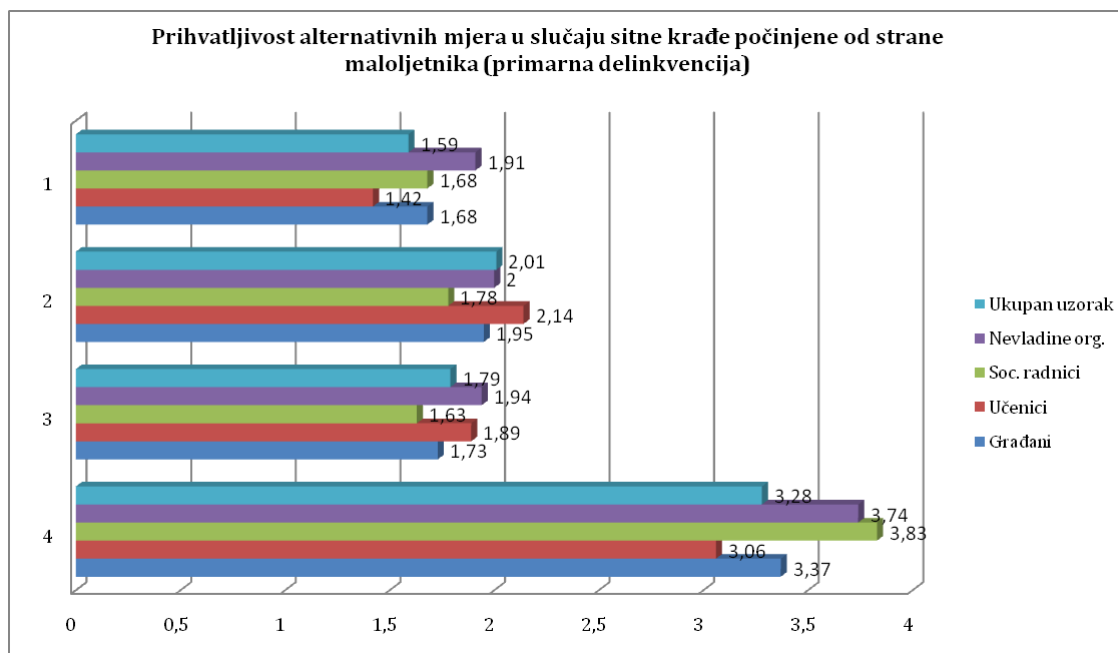
Ukoliko se provede t-test značajnosti razlika između stavova ispitanika prije (kada se radilo o primarnoj delinkvenciji) i poslije (kada se radilo o recidivizmu) u pogledu prihvatljivosti pojedinih vrsta mjera, može se ustanoviti statistički značajna razlika. Promatrajući samo varijablu koja mjeri prihvatljivost kazne zatvora kao klasičnog krivičnog pravnog sadržaja, javnost je punitivnija (sklonija odobravanju zatvora) ukoliko zna da se radi o licu koje ima povijest kažnjavanja i u tome se statistički značajno razlikuje od situacije kada ne zna da se radi o licu koje je kažnjavano.

Ovakav se drugačiji tretman često u sociologiji naziva stigmom, etiketiranjem, i sl. Poznati sociolog Erving Goffman u tom kontekstu govori o diskreditirajućoj (kada osoba koja je stigmatizirana ima neki „razlog“ da bude stigmatizirana koji je evidentan, poput, recimo, tjelesnog nedostatka) i diskretnoj stigmi (kada taj „razlog“ nije lako uočljiv). Lica koja su ranije kažnjavana očigledno potpadaju pod drugu kategoriju (jasno da ne znamo na temelju izgleda nekoga je li kažnjavan ili ne).

²⁷ Pitanje o recidivizmu nije postavljano učenicima (vidjeti bilješku 6). Isto vrijedi i za ostala četiri scenarija maloljetničkog pristupništva.

PRIHVATLJIVOST ALTERNATIVNIH MJERA U SLUČAJU POČINJENJA SITNE KRAĐE OD STRANE MALOLJETNIKA

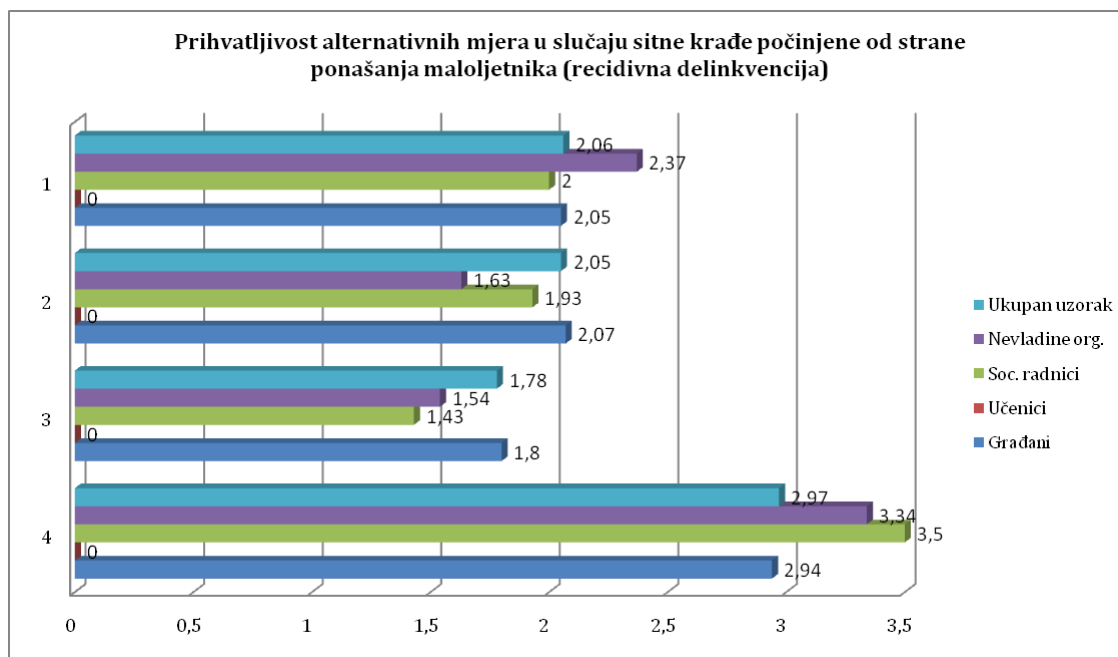
Sitna krađa se često tretira kao bagatelni delikt (koji nema značajnije posljedice na žrtvu i/ili društvo i obično ne referira na visok stupanj krivične odgovornosti počinitelja). Stoga možda i ne čudi poprilično blag stav javnosti glede kažnjavanja za isto (v. grafik). **U slučaju bagatelnog kriminaliteta i obično izvinjenje i obećanje da se takvo što neće ponoviti dovoljni su za javnost kao „kompenzacija“ za počinjenu štetu.**

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Stupanj slaganja sa svakom od reakcija je varirala od kategorije do kategorije. Tako su učenici statistički značajno prevalirali u odabiru izvinjenja kao načinu rješavanja sitne krađe, a građani su bili više za pohađanje predavanja i rad u objektu u kojem je pokušano djelo. Sličnih razlika između poduzoraka socijalnih radnika i uposlenika nevladinih organizacija nije bilo.

U slučaju opetovanog činjenja sitne krađe, stav se javnosti mijenja i više naginje predavanjima i takvoj vrsti komunikacije i ukazivanja na štetnost kriminalnog ponašanja, nego običnom izvinjenju. Ova je razlika statistički značajna kod svih, osim kod varijable pohađanje predavanja, što ukazuje da je ona zapravo slično vrjednovana kao kod primarne delinkvencije sitne krađe, a da su ostale značajno drugačije ocjenjivane. Prosječne vrijednosti koje su davane izboru kazne zatvora kao načina rješavanja sitne krađe pomjerile su se u korist njezina prihvatanja.

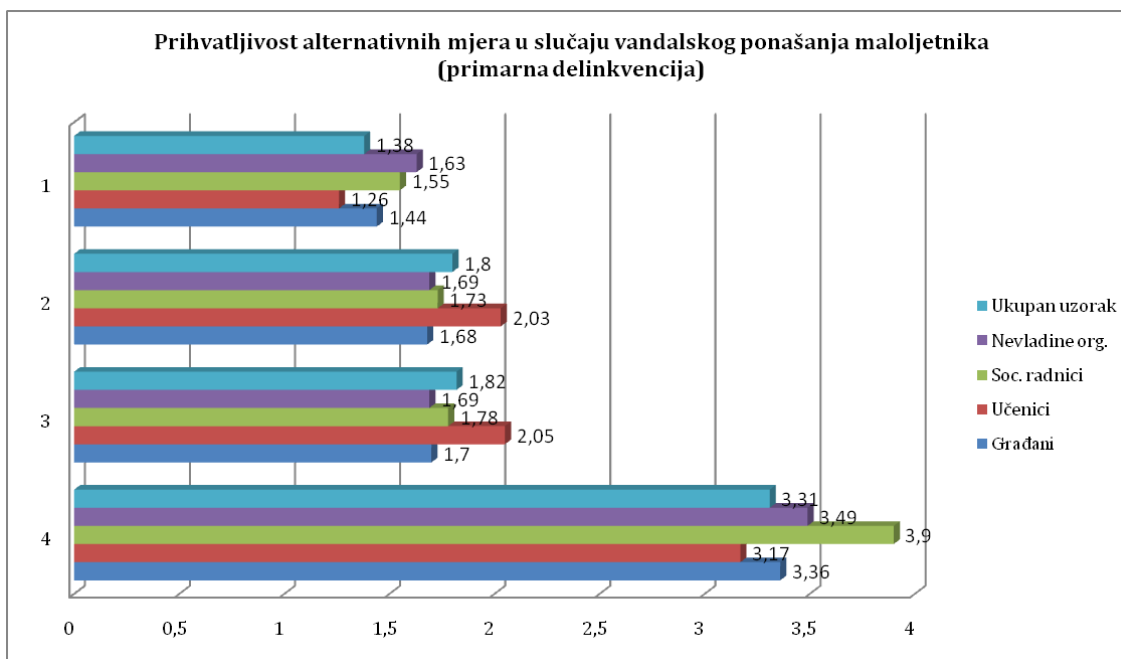
U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Prezentirano ukazuje da javnost u BiH zaista punitivnija (sklonija strožijem kažnjavanju), pa čak i kada se radi o bagatelnom kriminalitetu, ukoliko zna da je počinitelj sklon takvom ponašanju.

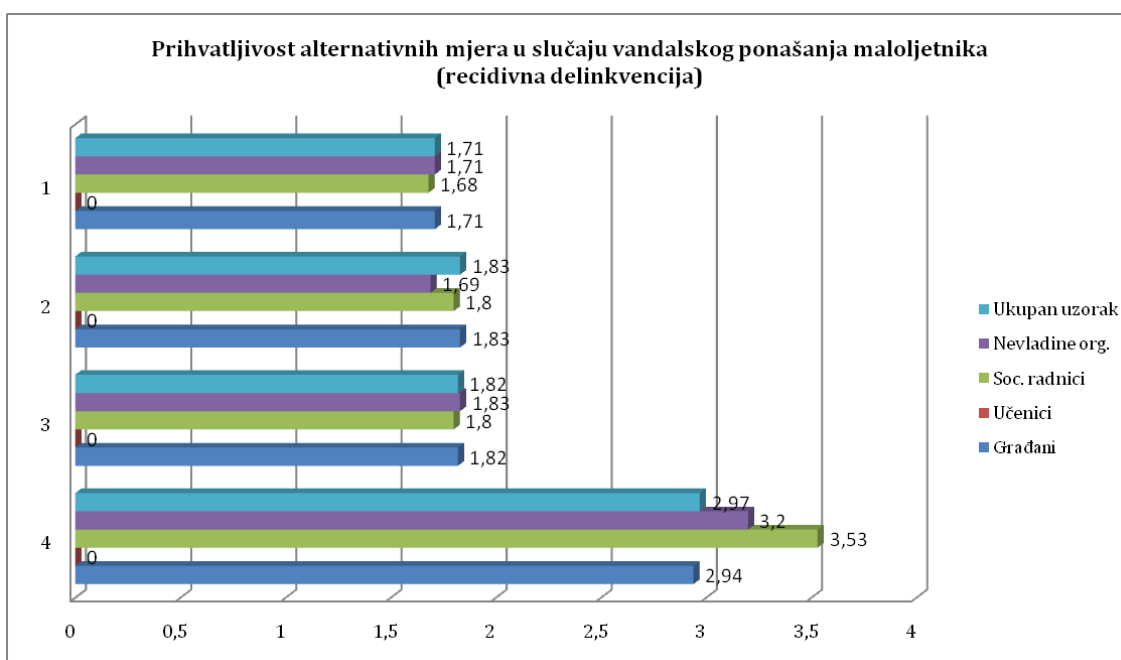
PRIHVATLJIVOST ALTERNATIVNIH MJERA U SLUČAJU VANDALSKOG PONAŠANJA MALOLJETNIKA

I vandalsko ponašanje (pogotovo primjer koji smo rabili u istraživanju, a koji referira na razbijanje prozora škole) zapravo je u sferi lakših oblika kriminaliteta. Razumljiv je stoga nepodijeljen stav ispitanika prema kojemu je **u slučaju lakšeg oštećenja tuđe stvari**, za vraćanje stanja kakvo je bilo prije počinjenja djela, **dovoljno izvinjenje počinitelja i obeštećenje nadležnim** (v. grafik). No, u pogledu stupnja saglasja sa pojedinim oblicima reakcije, između poduzorka građana i učenika pronađene su razlike, na način da su građani naklonjeniji kombinaciji izvinjenja i rada (čišćenje sale i grafita), a učenici samo za izvinjenje i plaćanje troškova prouzrokovane štete. No, pronađene razlike su male i bez neke naročite vrijednosti.

Slične razlike nisu nađene kod ostalih dvaju kategorija respondenata.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

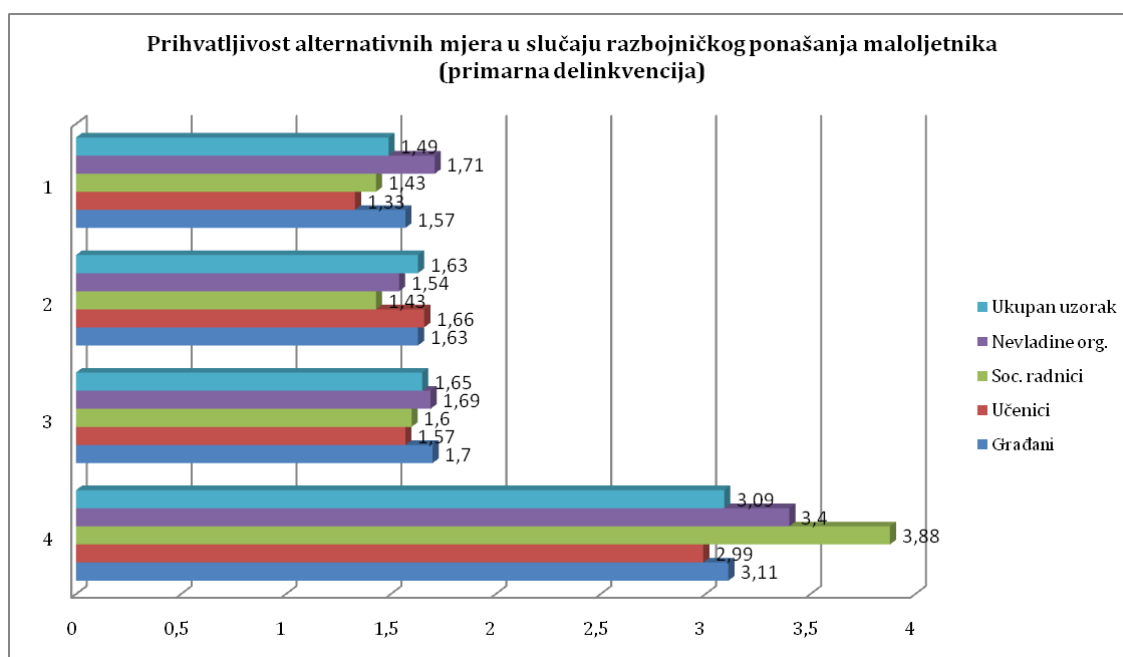
U pogledu svih varijabli postoji značajna razlika kad se radi o primarnoj i recidivnoj delinkvenciji. Ova razlika nije utjecala na poredak preferenci (osim kod uposlenika

nevladinog sektora), a može se tumačiti time da su ljudi oprezniji i distanciraniji kada se radi o recidivisti, pa ranije tendiranje visokog slaganja sa benignijim oblicima reakcije na oštećenje tuđe stvari mijenjaju sa nešto manjim slaganjem.

Promatrajući samo varijablu izrazito retributivnog sadržaja (oštećena strana i počinitelj se ne trebaju sporazumjeti, nego počinitelj treba ići u zatvor), značajan je nalaz da joj je javnost naklonjenija kada se radi o maloljetnoj osobi koja je povratnik u kriminalnom ponašanju.

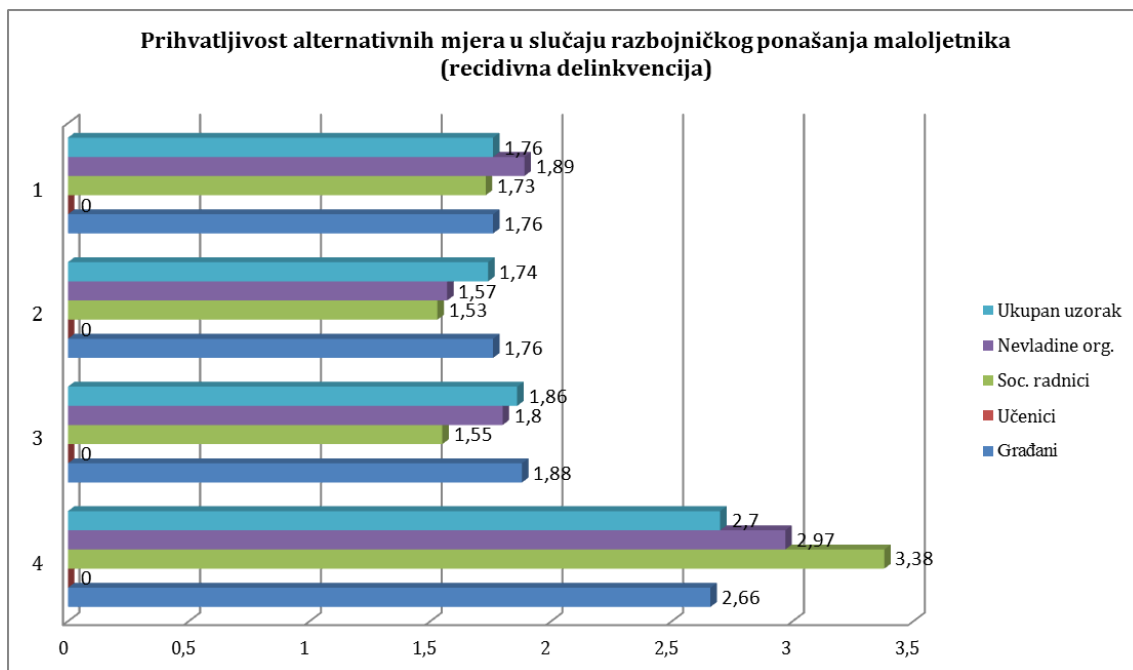
PRIHVATLJIVOST ALTERNATIVNIH MJERA U SLUČAJU RAZBOJNIČKOG PONAŠANJA MALOLJETNIKA

Izvinjenje uz nadoknadu štete je (kao i kod ranijih hipotetskih situacija) **najprihvatljivija opcija u slučaju razbojničkog ponašanja delinkvenata**. (v. grafik). Ovu opciju su (u čemu se statistički značajno razlikuju) češće birali učenici u poređenju sa građanima te, pored ove varijable, tendirali su također i prihvatiti objašnjenje takvog ponašanja kao prikladnu reakciju. Razlika kod stručne javnosti nije bilo, tj. optirali su za rješenja na međusobno vrlo sličan način.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

U slučaju recidivnog razbojništva, javnost više optira za reakciju pohađanja savjetovanja o kontroli agresivnog ponašanja nego za izvinjenje i obeštećenje.

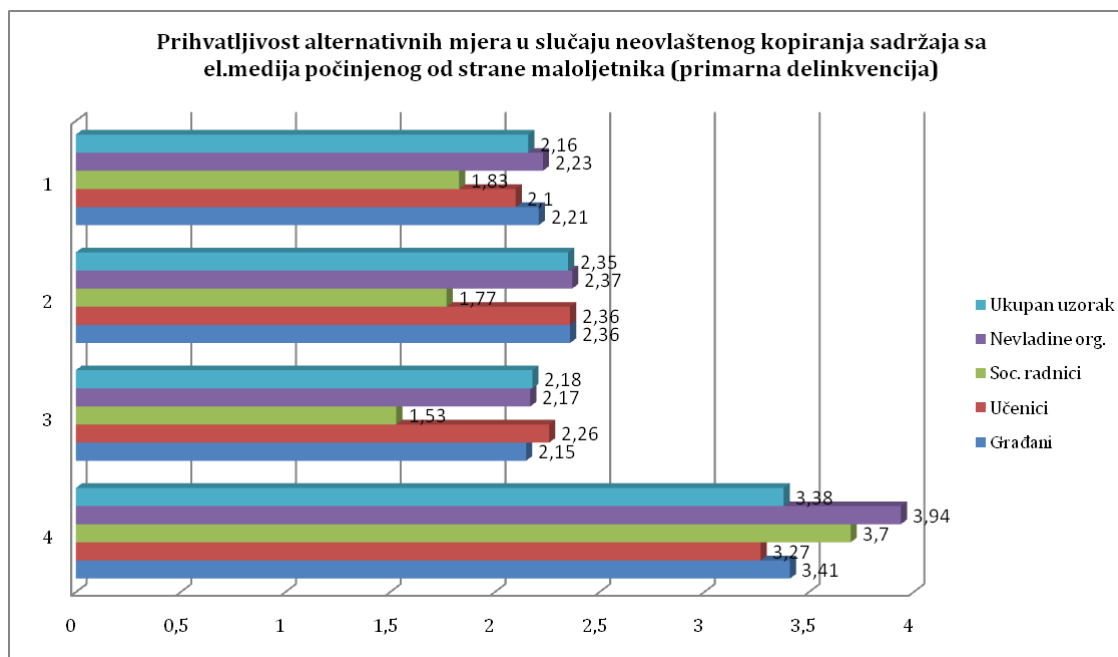
U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

U tom pogledu postoji i statistički značajna razlika između ispitanika kad su pitani o reakciji na razbojništvo čije je počinitelj primarni i recidivni maloljetnik.

Punitivizam, ispitan putem varijable koja mjeri slaganje ispitanika sa formalnom kaznom (zatvorom), također je više izražen kod povratnika nego kod primarnog delinkventa (srednja vrijednost se kreće od 3,09 u slučaju primarne delinkvencije na 2,70 u slučaju povratništva).

PRIHVATLJIVOST ALTERNATIVNIH MJERA U SLUČAJU NEOVLAŠTENOG KOPIRANJA SADRŽAJA SA EL. MEDIJA POČINJENOG OD STRANE MALOLJETNIKA

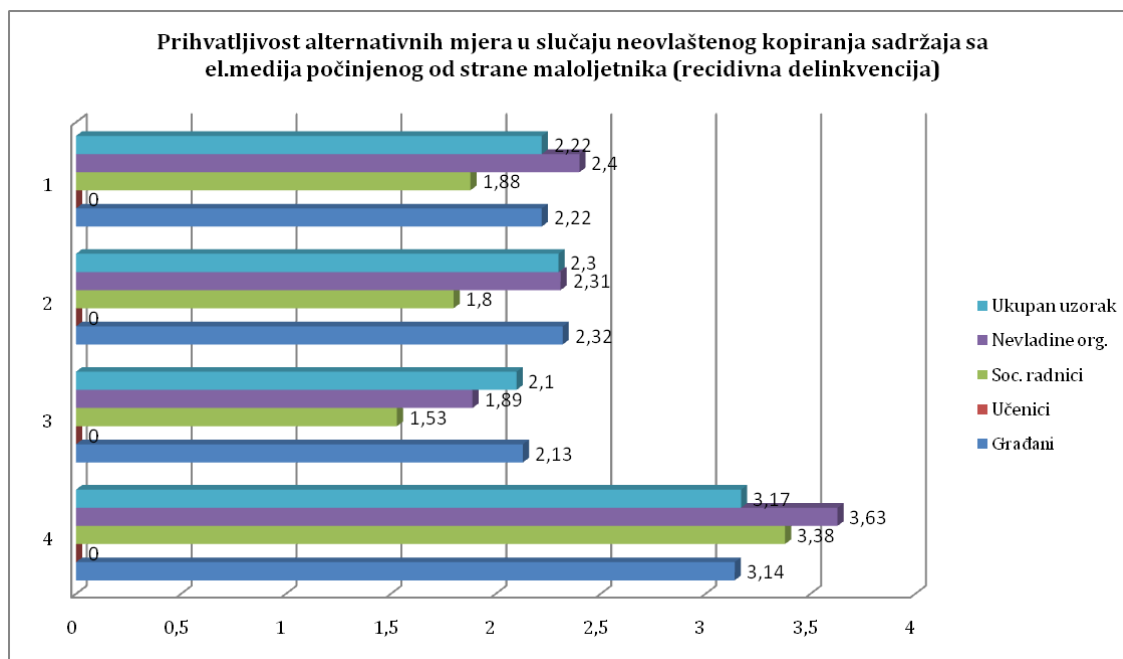
U slučaju hipotetske situacije neovlaštenog kopiranja sadržaja sa el. medija počinjenog od strane maloljetnika učenici su izabrali „bezbolniju“ opciju, te u većoj mjeri nego ostale kategorije respondenata optirali za izvinjenje i na neki način obeštećenje (naknada izgubljene dobiti)(v. grafik). U takvom su stavu u suglasju sa prosječnom vrijednošću ukupnog uzorka. **Za ostale kategorije respondenata je izvinjenje uz pohađanje savjetovanja o autorskim pravima prikladnija opcija.** U ovom se stavu, međutim, učenici ne razlikuju statistički značajno od poduzorka građana, što znači da je i popriličan broj njih bio za izvinjenje (ali nedovoljno da prosječna vrijednost za poduzorak građana bude u korist izvinjenja kao najprikladnije reakcije).

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Socijalni radnici su u većoj mjeri nego uposlenici nevladinih organizacija tendirali ocijeniti pohađanje savjetovanja i rad u korist zajednice kao prikladnu reakciju na neovlašteno kopiranje sadržaja sa odgovarajućih elektroničkih medija.

U slučaju recidivnog ispoljavanja ponašanja neovlaštenog kopiranja sadržaja sa elektroničkih medija, izbor koji su sve kategorije respondenata stavile na prvo mjesto je izvinjenje i pohađanje savjetovanja o autorskim pravima tvoraca video igrice, muzike, filmova, i sl. Međutim, promjena mišljenja o poretku reakcija na ovaj oblik protupravnog ponašanja nije statistički značajna.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Promatrajući samo reakciju na ponuđenu kaznu zatvora, javnost bi bila punitivnija ukoliko se radi o recidivnom ponašanju i radije bi se priklonila zatvorskoj kazni nego ukoliko bi se radilo o primarnoj delinkvenciji ispoljenoj na ovakav način.

POREĐENJE STAVOVA GRAĐANA I UČENIKA SARAJEVA I BANJA LUKE

Obilježja sredine dakako da također igraju ulogu u stavovima ljudi, pa i u njihovoj punitivnosti. Ovo je poznati sociologijski koncept regionalizacije, koji referira na činjenicu da je društveni život raspoređen i ovisi o prostoru i vremenu. Tako interakcija, koja je prostorno determinirana, određuje i stavove ljudi, njihove percepcije, razmišljanja, običaje, itd. Ova se pojava naziva „spacijalnom (teritorijalnom) percepcijom zločina i punitivnosti“ (Kaal, Vanderveen, & van Oeveren, 2008), i ona može obuhvatati nešto šire društvene zajednice, poput države ili regiona, ali i uže, kao što su gradovi, ulice, i sl.

I u pogledu maloljetne delinkvencije se ovaj koncept načelno može primijeniti. U datoj sredini, naime, ovisno o običajima, kulturološkim, i sl. karakteristikama lokalnog stanovništva, ali i realnoj slici magnitude maloljetne delinkvencije, problem se delinkvencije mladih može smatrati manje prisutnim ili, pak, značajnim problemom na koji treba reagirati. Tako, primjerice, ako je u nekoj sredini problem maloljetne delinkvencije jako izražen i ako se radi o sredini koja ima izraženu društvenu koheziju (koja bi, opet, mogla igrati značajnu ulogu neformalne socijalne kontrole), plauzibilno je za pretpostaviti da će njezini članovi preferirati nešto strožije i više klasično kažnjavanje.

U tom je kontekstu interesantno i vrijedno pogledati da li laička javnost (građani i učenici) Sarajeva i Banja Luke imaju drugačija mišljenja glede kažnjavanja maloljetnih delinkvenata. U tu svrhu ćemo najprije pogledati ima li razlike u stavovima stanovnika Sarajeva i Banja Luke glede rasprostranjenosti maloljetnog prijestupništva.²⁸

Stavovi građana Sarajeva i Banja Luke o rasprostranjenosti maloljetnog prijestupništva

Varijabla	Kategorija	S.V.	T-izraz	Signifikantnost (p)	Koeficijent asocijacije
Stavovi građana o rasprostranjenosti maloljetnog prijestupništva u Federaciji BiH/Republici Srpskoj	Sarajevo	1,97	-5,550	,000	0,18
	Banja Luka	2,20			
Stavovi učenika o rasprostranjenosti maloljetnog prijestupništva u Federaciji BiH/Republici Srpskoj	Sarajevo	2,23	-5,723	,000	0,24
	Banja Luka	2,62			

²⁸ Za potrebe analize kreirana je kompozitna varijabla rasprostranjenosti maloljetnog prijestupništva, i to na način da je za svakog ispitanika izračunata srednja vrijednost za sve varijable koje su služile za mjerenje rasprostranjenosti maloljetnog prijestupništva. Tako je novodobivena varijabla odražavala stavove ispitanika glede svih šesnaest varijabli kojim se mjerila rasprostranjenost maloljetnog prijestupništva, istodobno zadržavajući originalne vrijednosti iz upitnika (od (1)=vrlo često [se maloljetnici upuštaju u delinkventna ponašanja], do (4)=vrlo rijetko[se maloljetnici upuštaju u delinkventna ponašanja]).

Iz tabele je razvidno da postoji statistički značajna razlika između građana i učeničke populacije Sarajeva i Banja Luke glede stavova o rasprostranjenosti maloljetne delinkvencije u široj društvenoj zajednici (entitetu) u kojoj žive. **Tako građani i učenička populacija Sarajeva drže da je delinkvencija mladih više rasprostranjena nego što to čine ispitanici iz Banja Luke.** Koeficijent asocijacije je u prvom slučaju dosta nizak ($r=0,18$), a u drugom nešto viši ($r=0,24$). Pomenuto znači da postoji vjerovatnost, ali koja nije osobito jaka, da stanovnici Sarajeva doživljavaju delinkvenciju većim problemom nego građani Banja Luke. No, i ovakav nalaz ukazuje da razlike ipak postoje i da ima smisla porediti stavove stanovnika dva najveća grada u Bosni i Hercegovini.

POREĐENJE STAVOVA GRAĐANA SARAJEVA I BANJA LUKE

Ranije je pomenuto da se punitivnost u našem istraživanju mjerila nizom hipotetskih situacija delinkventnog ponašanja mladih, na koje su ponuđeni različiti modusi reagovanja, a sa kojima su se ispitanici trebali, ovisno o vlastitim razmišljanjima, iskustvima, i sl., složiti ili ne složiti.

Najmanje prihvatljiva opcija za stanovnike Sarajeva i Banja Luke je zavodski tretman, čime se načelno pruža snažna podrška alternativnim mjerama reagiranja na maloljetnu delinkvenciju.

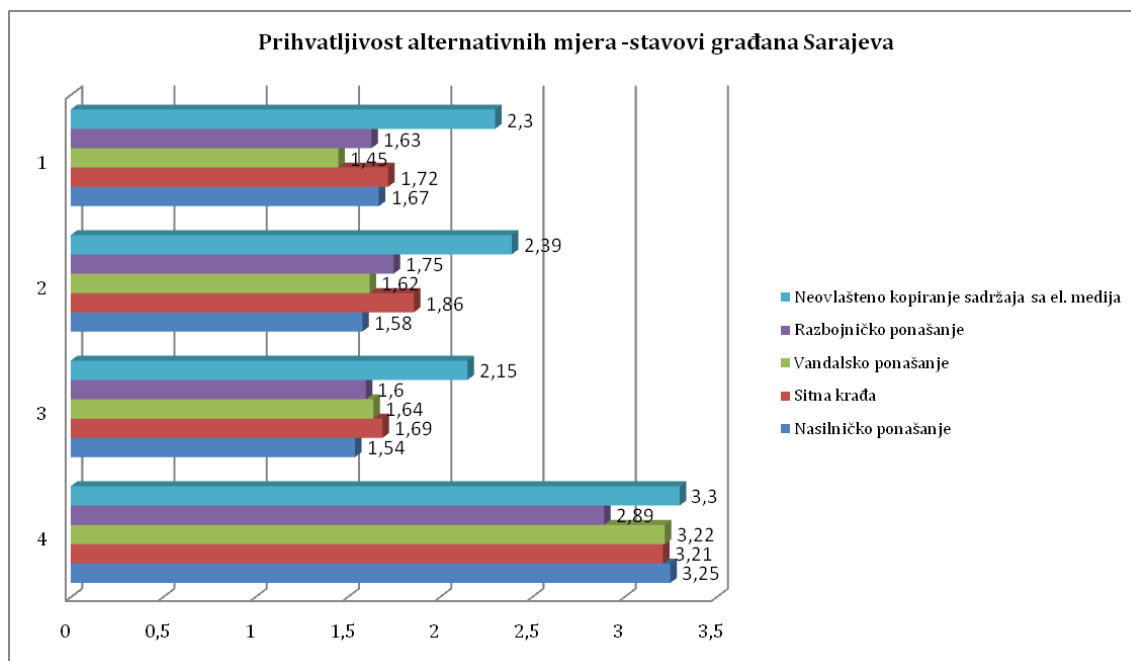
U slučaju da se izolirano razmatra zatvor, on je najprihvatljiviji samo za teže oblike delinkvencije, poput razbojništva. Građani nisu, dakle, za ovaj najteži oblik intervencije države, osim ako se ne radi o izrazito teškom obliku prijestupničkog ponašanja.

Za blaže oblike delinkvencije, poput sitne krađe ili neovlaštenog kopiranja sadržaja sa elektroničkih medija, građani drže da su redovito pohađanje škole i socijalizacija koja se u okviru nje ostvaruje sasvim dostatni za rehabilitaciju počinitelja. Kako škola, naime, proklamira konformizam (pridržavanje vladajućim društvenim normama), ispitanici drže da je ova njezina funkcija dostatna da uspješno oslovi blaže poremećaje u ponašanju mladih. Građani Banja Luke su preferirali institucionalnu socijalizaciju putem škole kao rješenje i za vandalsko ponašanje maloljetnika, dok su građani Sarajeva u ovoj situaciji preferirali naknadu štete.

U pogledu reakcije na teže oblike delinkvencije (razbojničko i nasilničko ponašanje), građani Sarajeva i Banja Luke nisu suglasni (v. grafik). Tako građani Sarajeva preferiraju neki oblik specijalizirane pomoći, poput savjetovanja, dok građani Banja Luke smatraju dostatnim i izvinjenje žrtvi.

Razlog neslaganja u preferencama može se objasniti djelomice time da građani Sarajeva doživljavaju problem maloljetnog prijestupništva većim nego građani Banja Luke, pa im se u slučaju težeg narušavanja osobne sigurnosti i integriteta, koje u sebi nose razbojništvo i nasilništvo, obično izvinjenje ne čini dovoljno efikasnim da postigne promjenu u ponašanju počinitelja. Stoga bi građani Sarajeva više podržali specijalizirane oblike pomoći kao način alternativnog reagiranja na teže oblike delinkvencije.

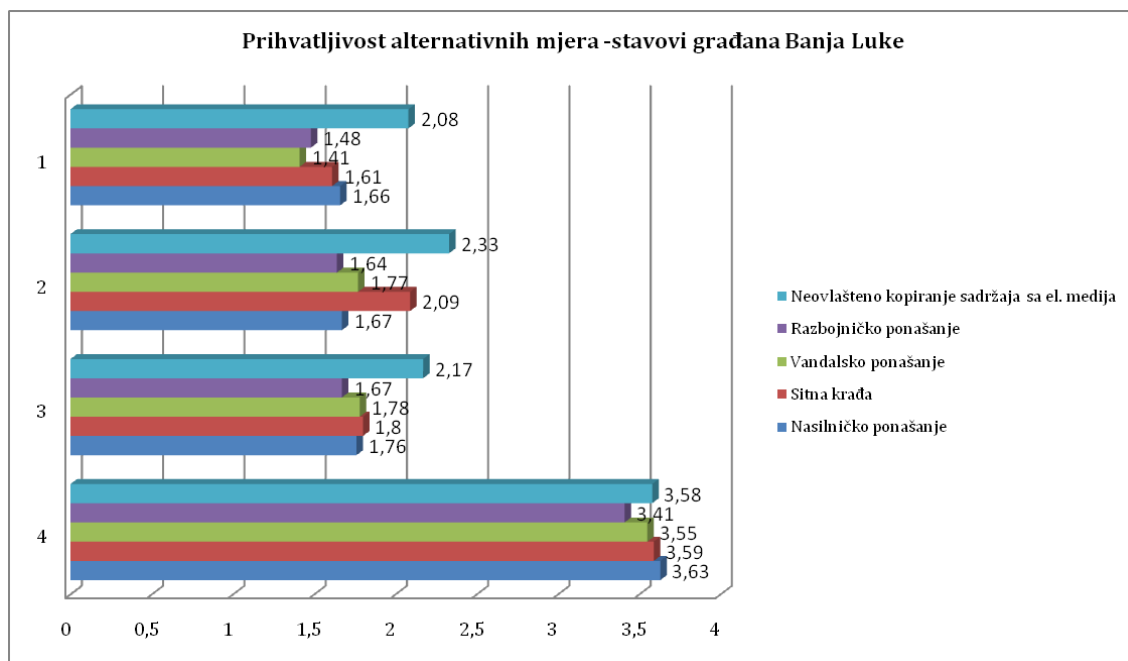
Ova je razina analize pokazala da postoje značajne razlike između stanovnika dva najveća bosanskohercegovačka grada. **Stanovnici Sarajeva preferiraju nešto formalnije oblike reagiranja na maloljetno prijestupništvo, pa im se pohađanje specijaliziranih savjetovanja čini najprikkladnijom opcijom kod većine oblika prijestupništva. Građani Banja Luke, pak, smatraju izvinjenje žrtvi i naknadu štete, tj. obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, sasvim prikladnim da se riješe svi slučajevi maloljetne delinkvencije.**

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Razloge ovakvih stavova treba tražiti u pomenutoj različitoj percepciji ozbiljnosti problema delinkvencije, pa su građani Sarajeva, suočeni sa nešto većim obujmom delinkvencije, ali i njezinim ozbiljnijim oblicima, skloniji nešto formalnijem i konkretnijem angažmanu države kad je u pitanju maloljetno prijestupništvo. Građani Banja Luke percipiraju problem u ne tako velikoj magnitudi, pa su i načini reakcije nešto blaži.

Neovisno u čemu mogu ležati razlozi različitih stavova, preference koje iskazuju građani Sarajeva i Banja Luke sugeriraju nešto različite, „ka gradu specijalizirane“ aktivnosti kako bi alternativni načini reagovanja na delinkvenciju, koji su nedvojbeno primarna opcija za sve građane, polučili uspjeh.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

POREĐENJE STAVOVA UČENIKA SARAJEVA I BANJA LUKE

Iako stupanj slaganja nije isti, zabilježeni su identični oblici reagiranja između učenika Sarajeva i Banja Luke. Ovo sugerira da bi programi promicanja alternativnih sankcija (koji se preferiraju u odgovorima ispitanika) naišli na sličnu podršku među učeničkom populacijom oba grada.

Učenici su u slučaju delinkvencije na štetu imovine (vandalsko ponašanje i sitna krađa) skloniji naknadi štete kao prikladnoj reakciji rješavanja situacije i problema koji je nastao ispoljavanjem takvog ponašanja. U slučaju težih oblika delinkvencije, koja inkludira nasilje prema žrtvi, reakcija koja se preferira je izvinjenje.

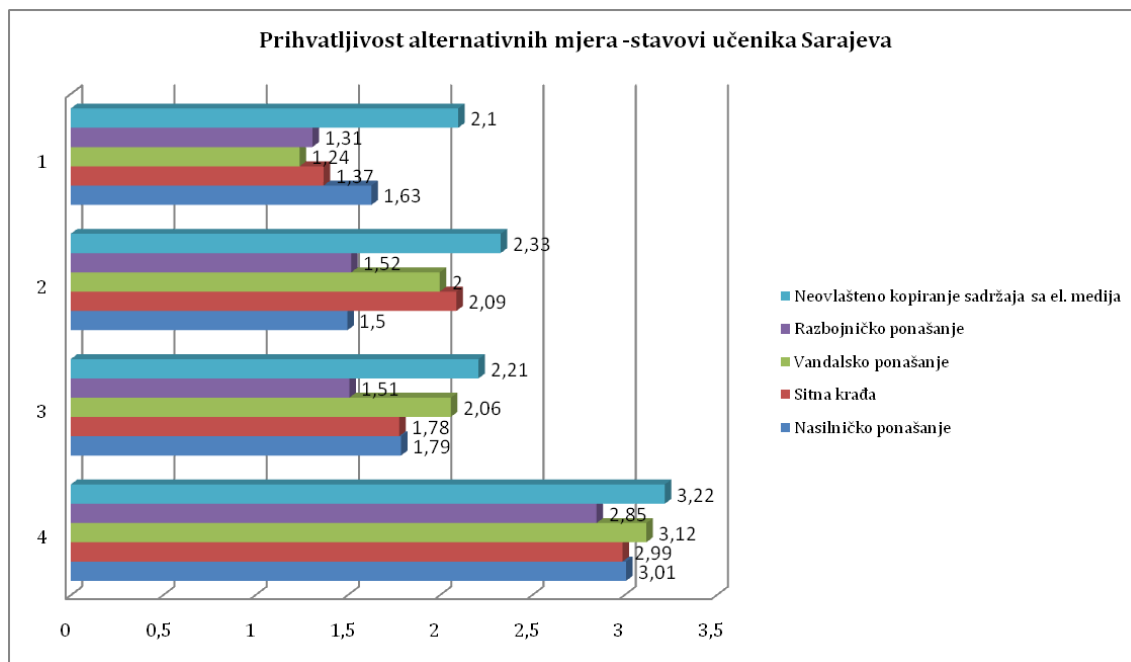
Ovakvi nalazi se mogu relativno smisleno objasniti. Tako, naime, u slučaju delinkvencije na štetu imovine najčešće (ili nikako) ne dolazi do interakcije počinitelja i žrtve, pa je i restitucija štete sasvim dovoljna. Obično je i stupanj „zločinačke energije“ manji nego kod delinkvencije sa obilježjima nasilja, a osjećaj osobne sigurnosti žrtve ne dolazi u pitanje.

Kod delinkvencije sa elementima nasilja dolazi upravo do interakcije žrtve i počinitelja, pa se uz neka druga prava i osjećaje, vrijeda ponajprije osjećaj sigurnosti i fizički i/ili psihički integritet žrtve. Stoga je razumljivo da ispitanici insistiraju na izvinjenju kao modusu restitucije sigurnosti i integriteta, a koji su ugroženi ili povrijeđeni kriminalnim ponašanjem drugoga.

Učenici oba grada suglasni su i u pogledu reakcije na neovlašteno kopiranje sadržaja sa elektroničkih medija. Kako je ovo oblik ponašanja koji je široko rasprostranjen, razumljivo je da su ispitanici iz poduzorka učenika prema njemu i

najbenevolentniji i smatraju redovito pohađanje škole sasvim dostatnim i prikladnim reagiranjem na takav blaži oblik delinkvencije.

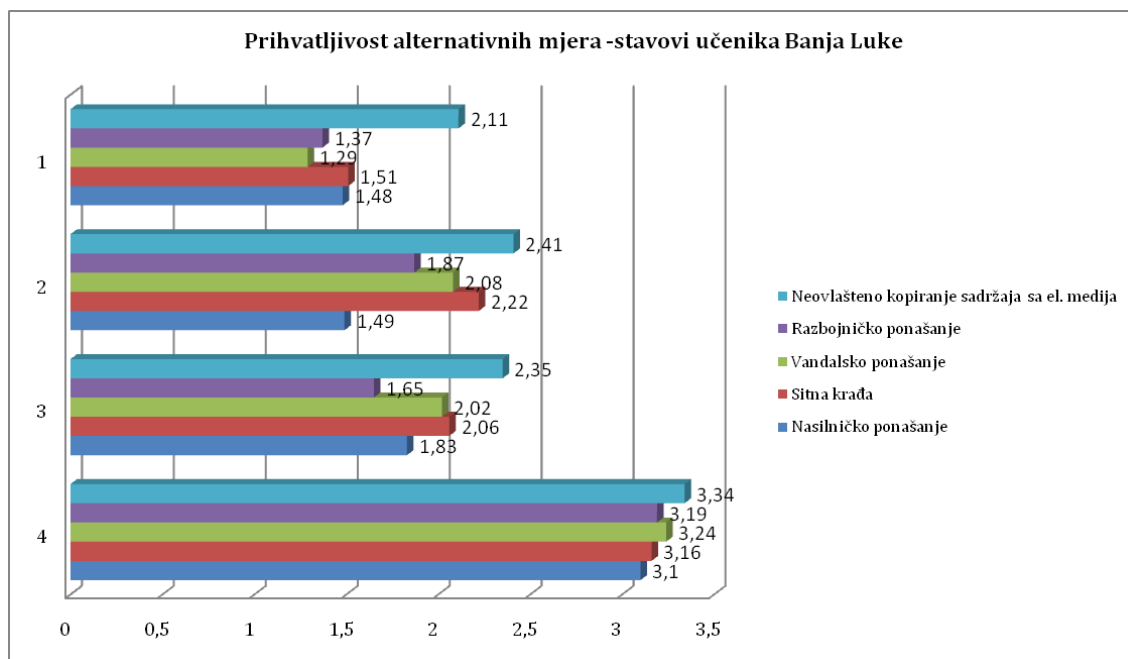
Većina odgovora učenika Sarajeva i Banja Luke je slična. Ovakav nalaz sugerira da će blaži, nekonvencionalni oblici reakcije na maloljetno prijestupništvo naići na snažnu podršku učeničke populacije. Mlađim ljudima, pripadnicima pomenute populacije, očito je dostatno i da se blago reaguje na sve oblike prijestupništva i snažno drže da je i ovakvim alternativnim modusom reagiranja moguće postići promjenu u ponašanju maloljetnih prijestupnika. **Jedina razlika postoji kod stavova učenika Sarajeva u slučaju nasilničkog ponašanja, u kojem slučaju su oni više za opciju naknade štete kao dodatka izvinjenju.**

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Izvinjenje i naknada štete, odnosno obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, najčešće je preferirana opcija za sve slučajeve delinkvencije i za obje učeničke populacije, (uglavnom) neovisno o težini delinkvencije.

Razloge ovako blagog reagovanja treba tražiti ponajprije u empatiji sa počiniteljima. Doda li se ovom visok stupanj vezanosti učeničke populacije za neposredno socijalno okruženje, dobije se podatak o relativno visokoj razini društvene kohezije među samim adolescentima. Ovo bi se moglo iskoristiti na više načina.

U grafikonu iznad, **vinjete (y-osa)** su: 1-Izvinjenje i naknada štete / obećanje da se slično ponašanje neće ponoviti, 2-Izvinjenje i objašnjenje vlastitog ponašanja / rad u korist oštećenog, 3-Izvinjenje i pohađanje specijaliziranog savjetovanja / rad za opće dobro, 4-Zatvor; **modaliteti (x-osa)** su: (1) – Potpuno prihvatljivo; (2) – Prihvatljivo; (3) – Nisam siguran; (4) – Neprihvatljivo, (5) – Potpuno neprihvatljivo.

Prvo, nalaz do kojeg smo došli (koji, nažalost, nije detaljnije izložen), prema kojem su osobe sklone delinkvenciji nezainteresirane za smislene aktivnosti (poput, primjerice, rada u školskim sekcijama) sugerira da bi ih trebalo uključiti upravo u takve aktivnosti, u kojima se odvija pozitivna socijalizacija i zagovara konformizam (poštivanje dominantnih društvenih normi). Važan momenat je i činjenica da bi ih velika većina (preko 70 %) pristalo pomagati učenicima koji imaju problema u ponašanju.

Isto tako, kao i u slučaju građana, učenici bi trebali aktivno participirati u primjeni (ili barem nadzoru) alternativnih sankcija. Tako u slučaju izvinjenja i naknade štete (kao najprihvatljivijeg načina reagovanja na delinkvenciju), učenici –školske kolege počinitelja nekog djela, mogu imati ulogu kontrolora poboljšanja njegova ponašanja.

Formalno, zavodsko kažnjavanje najmanje je prihvatljiva opcija za učenike. Ukoliko se već treba odrediti, uglavnom je to za teže oblike delinkvencije.

DISKUSIJA

PRAVNI I INSTITUCIONALNI TRETMAN KRIMINALITETA MALOLJETNIKA

U odnosu na izvedenu pravnu analizu, smatramo da je većina istaknutih principa na zadovoljavajućem nivou ugrađena u odredbe bosanskohercegovačkog krivičnog zakonodavstva, s tim da bi za naše uslove eskalacije i značajnog porasta intenziteta prestupničkih ponašanja maloljetnika sa elementima nasilja, bilo oportuno provesti analizu o mogućnostima propisivanja primjerenog oblika kratkotrajnih šok kazni. Ovaj sistem, poznat u nekim savremenim sistemima (eng. shock probation, shock interceration), trebao bi osigurati prikaz negativnih strana zatvaranja, od kojih bi se mogli očekivati određeni preventivni efekti.

Pitanje kriterija koje zakon i sud imaju uzeti u obzir pri odlučivanju o tretmanu maloljetnog počinioca krivičnog djela, smatra se izuzetno važnim, naročito u odnosu na postavljenu tezu rada da odluka o reakciji, zatim vrsti i mjeri reakcije imaju ne samo specijalno-preventivni već i značajan generalno preventivni uticaj. Činjenica da zakonodavac propušta precizirati sve okolnosti koje se imaju u prethodnom smislu uzeti u obzir, znači da je jedan izuzetno značajan segment politike reagiranja na kriminalitet maloljetnika nepravедno stavljen u odgovornost samo suda, čime se znatno limitira domet predmetnih propisa, jer ono što nije propisano nije ni obavezno, a što nije obavezno ne mora se procjenjivati u svakom pojedinom slučaju. **Na odgovarajući način trebalo je propisati obavezu hitnosti provođenja izrečenih mjera, ali i ostalih odluka, kako je to utvrđeno i preporučeno u članu 7. Evropske konvencije o izvršenju prava djeteta.**

Iako postoji određeni nivo harmonizacije sa međunarodnim dokumentima, treba istaći i određene nedostatke u smislu usklađivanja domaćih propisa sa utvrđenim međunarodnim standardima i principima. Tu se prije svega misli na nepostojanje mogućnosti da u primjeni odgojnih preporuka nije propisana mogućnost aktivnijeg uključivanja policijskih službenika, zatim kod procesa odabira preporuke sudije, odnosno tužilac se obavezuje da u obzir uzmu interese izvršioca i žrtve, a ne i zajednice. Također, nije jasno propisana ni procedura za tužioce i sudije ukoliko odgojna preporuka ne pokazuje rezultate ili se ne primjenjuje, te i drugi vidovi neusklađenosti koji prema našem mišljenju značajno umanjuju efekte koji trebaju biti ostvareni ovim alternativnim sredstvom u ukupnom kriminalnopolitičkom nastojanju ka suprotstavljanju maloljetničkom prestupništvu.

Nakon provedenih analiza na institucionalnom planu posebno ističemo potrebu uspostavljanja specijaliziranih odjeljenja u tužilaštvima kao i specijaliziranih odjeljenja u sudovima, koja bi bila isključivo nadležna za pitanja kriminaliteta maloljetnika. Uz navedeno smatramo iznimno važnim kontinuirano provođenje edukacije tužitelja i sudija iz oblasti maloljetničke delinkvencije i alternativnih načina reagovanja. Značajnim smatramo i proširivanje nadležnosti i kapaciteta trenutno aktivnih institucija socijalne zaštite i ostalih ustanova za izvršenje pojedinih odgojnih mjera, koje po svom iskustvu i stručnosti trebaju biti središnja tijela za alternativno reagovanje na maloljetničko prestupništvo. U tom smislu neophodna zakonska, materijalna i finansijska podrška zakonodavnih i izvršnih tijela vlasti. Zatim, definisati koje nevladine organizacije mogu uzeti učešće u primjeni alternativnih mjera, pod kojim uslovima (posebno definisati nadležnosti, praćenje i nadzor nad njihovim radom, oblike i načine saradnja sa državnim

tijelima i ostalim nevladinim organizacijama), definisati ulogu lokalne zajednice (općina i mjesnih zajednica).

OSNOVNI STAVOVI GRAĐANA, UČENIKA, SOCIJALNIH RADNIKA I DJELATNIKA NEVLADINOG SEKTORA O IZRICANJU I IZVRŠENJU ALTERNATIVNIH SANKCIJA

Teško, zapravo pogrešno, je da se alternativni sistem sankcija može nazvati rješenjem maloljetne delinkvencije. Kod recidivnih i hroničnih maloljetnih počinitelja krivičnih djela, koji čine relativno mali procenat (do jedne trećine) ukupno registriranih maloljetnika koji su počinili neko krivično djelo, resocijalizacija i rehabilitacija, kojima je svrha da kod delinkventa razviju svijest o zajedničkim interesima društva, teško da se mogu ostvariti tek izvinjenjem ili obeštećenjem žrtve ili oštećenog. Kod njih je najčešće potreban kustodijalni (zavodski) tretman sa psihološkim i pedagoškim sadržajima, koji će kod mladog delinkventa razviti osjećaj brige za potrebe i interese zajednice. Samo će na ovaj način oni odustati od kriminalne karijere: dakle, ne zbog straha od mogućih sankcija, nego zbog uvjerenja u pogrešnost vlastitog postupanja. Mogućnost tretmana takvih maloljetnih delinkvenata je, zbog stupnja odgojne zapuštenosti i izražene antisocijalnosti, ali i brojnih „eksternih“ problema koji su, nažalost, prisutni u našoj državi (poput ogromnih problema ekonomske, političke, itd. prirode), posebno pitanje.

U slučajevima kada se (ali ne nužno) radi o primarnoj delinkvenciji i deliktima manje težine (lakše oštećenje stvari, otuđenje imovine male vrijednosti, kopiranje igrice i filmova, i sl.), te počiniteljima koji se smatraju „normalnim“ dijelom zajednice, načelno se može govoriti o socijaliziranim osobama koje ne zahtijevaju poseban pravosudni tretman. Obradović (2008) sugerira da su to mahom mlade osobe koje žive u funkcionalnim porodicama sa skladnim odnosima, koje su u stanju pružiti odgovarajuću podršku u preodgoju. Upravo je to dio populacije mladih ljudi koji je podoban za primjenu alternativnih mjera. K tomu, postoje mišljenja da bi njihovo pravosudno, klasično tretiranje bilo kontraproduktivno.

Tako bi se upućivanjem izvinjenja žrtvi, koje je od strane ispitanika u našem istraživanju najviše preferirana alternativna mjera, a koje može (i treba) inkludirati i suočenje s pomenutom, mogla postići restitucija stanja koje je postojalo prije počinjenja djela. Žrtva pri tomu može biti kako konkretna osoba, tako i neka zajednica različite razine (dio grada, ulica, dio ulice, zgrada, i sl.). Suočavanjem sa vlastitim ponašanjem počinitelj dobija nedvojbeno poruku da se njegovo ponašanje neće tolerirati, ali pri tome izbjegava formalno kažnjavanje i s njim skopčano etiketiranje i sl.

Druga široko prihvaćena mjera, naknada štete (ukoliko je ista prouzročena djelom), **neizostavni je dio izvinjenja žrtvi.** I njome se postiže restitucija stanja prije počinjenja djela, od koje profitiraju i žrtva, i zajednica, i počinitelj. Restitucija ima niz opravdanja. Ona omogućava naknadu štete oštećenom, a na počinitelja djeluje rehabilitacijski, jer omogućava da se iskupi i „otplati svoj dug“ prema zajednici. Ima mnogo formi, a one obično uključuju novčano davanje žrtvi u visini pričinjene štete, ali mogu uključivati i rad prema žrtvi ili zajednici.

Žrtva je naknadom štete „zadovoljena“, jer dobiva nazad dobra koja su otuđena ili oštećena djelom. To se može izvršiti ili novčanom protuvrijednošću imovine koja je otuđena ili oštećena, ili radom za žrtvu. Zajednica također može profitirati u smislu

rada za njezino dobro, koje se može sastojati u različitim aktivnostima (brisanju grafita sa zidova zgrade, čišćenje travnjaka, itd.).²⁹ Počinitelj također dobija priliku da se suoči sa onim što je učinio, a naknada štete moguća je prije putem alternativnih sankcija nego klasičnog kažnjavanja, pogotovo zavodskog: **uključivanje maloljetnih prijestupnika u programe u kojima mogu naknaditi štetu oštećenom ili zajednici moguće je izvršiti samo ako su maloljetnici izvan klasičnog, zavodskog tretmana.**

Uloga samih građana, koji, dakle, preferiraju, ovu mjeru, ne mora se zaustaviti samo na odobravanju ovakvog modusa bavljenja maloljetnim prijestupništvom. Zajednica može i treba igrati ulogu u nadzoru delinkvenata. Tako u slučaju izvinjenja žrtvi treba nastaviti sa nadzorom maloljetne osobe. Taj nadzor bi primarno trebao obavljati socijalni radnik. Nevladine organizacije na lokalnoj razini, pa čak i revitalizirani kućni savjeti, međutim, mogu imati ulogu jedne od kontrolnih poluga, koje će socijalni radnici (ili neko sličan koji promatraju daljnje ponašanje delinkventa), konsultirati na redovitoj osnovi kako bi se uvjerio da je ponašanje delinkventa zaista bilo prolazna epizoda i da takva mlada osoba ne ispoljava daljnje simptome poremećaja u ponašanju. U slučaju da se radi o naknadi štete, zajednica može preuzeti ulogu monitoringa zadovoljavanja uvjeta uspostavljenih izricanjem alternativne sankcije.

No, ovdje treba biti oprezan. Zajednica, ukoliko ju se želi uključiti u primjenu alternativnih sankcija, mora biti konsultirana o razlozima i mogućim modusima njezina uključivanja. Strani autori naglašavaju značaj prihvatanja alternativnih sankcija kao krucijalan, i u tom smislu upozoravaju da je proces njihova prihvatanja spor. Osoba kojoj je izrečena alternativna sankcija izvinjenja i naknade štete (ili neka slična „blaga“), treba da potiče iz te zajednice, tj. da bude njezin dio. Jasno je da u protivnom neće postojati mogućnost nametanja društvenih vrijednosti, niti će zajednica imati ikakav autoritet prema delinkventu: on ju ne doživljava kao svoju, i ne osjeća potrebu da se ponaša konformistički prema normama koje ona uspostavlja.

U slučaju težih oblika delinkventnog ponašanja, pohađanje specijaliziranog savjetovanja, koje preferiraju građani, delegira odgovornost za rehabilitaciju delinkvenata na profesionalni dio institucionalne infrastrukture. U čemu se to savjetovanje treba sastojati, posebna je tema. Načelno se može reći da je savjetovanje bitan način bavljenja delinkventima koji imaju probleme u ponašanju, posebice ako ispoljavaju agresivne forme prijestupništva. Postoje nalazi koji sugeriraju da dvije trećine takvih osoba ima veliku vjerojatnoću da nastave sa agresivnim ponašanjem u odrasloj dobi (Calhoun, Glaser, & Bartolomucci, 1999). Samô savjetovanje najčešće uključuje traženje razloga agresivnog ponašanja mlade osobe, razumijevanje njezinih problema, i sl., a literatura sugerira da su najuspješnija savjetovanja koja referiraju na multimodalni pristup, usmjeren ka: 1) razvijanju vještina, i 2) promjena u ponašanju. Individualna terapija, opet, najuspješniji je način savjetovanja, koji osigurava dugoročne promjene u ponašanju adolescenata.

²⁹ Rad za opće dobro je inače najuspješnija alternativna mjera u zemljama zapadne Evrope (Bartlett, 2005).

ZAKLJUČCI

PRAVNI I INSTITUCIONALNI TRETMAN KRIMINALITETA MALOLJETNIKA

Pri ocjeni domaćih propisa u odnos na stepen harmonizacije sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti alternativnog reagovanja na maloljetničko prestupničko ponašanje možemo reći da Krivični zakon Federacije BiH i Krivični zakon Republike Srpske sadrže odredbe koje se odnose na implementaciju alternativnih mjera na maloljetnike. Pored toga alternativne mjere mogu biti primjenjene na sve starosne kategorije maloljetnih počinitelja krivičnih djela, i pokreću se isključivo prije formalnog pokretanja krivičnog postupka.

Prema našem mišljenju, mogu se uočiti i izvjesni problemi u ovoj oblasti, a za koje smatramo da mogu biti predmet dogradnje domaćeg zakonodavnog i institucionalnog sistema, a posebno ukazujemo na: ovlaštene službene osobe (iz reda policije) ne mogu primjenjivati alternativne mjere; odgojne preporuke se mogu izreći samo za lakša krivična djela (propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine); lista alternativnih mjera je ograničena, što znači da krivični zakoni ne sadrže „širok spektar“ alternativnih mjera koje bi stajale na raspolaganju ovlaštenom tužitelju ili sudiji za maloljetnike. Tu se posebno misli na propisivanje nekih oblika alternativnog reagovanja koji su propisani Tokijskim pravilima³⁰; moguće je izreći samo jednu preporuku na konkretnog učinitelja za učinjeno krivično djelo; sudija za maloljetnike kao i ovlašteni tužitelj ne mogu izreći sve propisane odgojne preporuke nego samo neke; kada odlučuju o tome koju odgojnu preporuku izreći sudija za maloljetnike i ovlašteni tužitelj moraju voditi računa o interesima počinitelja i oštećenog ali ne i o interesima zajednice; ograničeni smještajni kapaciteti i uopšte postojanje institucija za izvršenje odgojnih preporuka; nedostatak postpenalnog tretmana.

Smatramo da bi se na pravnom i institucionalnom planu u Sarajevu i Banja Luci, odnosno u Bosni i Hercegovini mogle učiniti određene intervencije, koje bi prema našem mišljenju stvorile uslove za efikasnije provođenje alternativnih mjera prema maloljetnim prestupnicima, a time doprinijele uspješnijem suprotstavljanju kriminalnom ponašanju maloljetnika. Posebno izdvajamo sljedeće preporuke: omogućiti izricanje odgojnih preporuka i za teža krivična djela, proširiti listu alternativnih mjera, omogućiti sudiji i tužitelju da izriču sve propisane alternativne mjere te da mogu izreći više od jedne alternativne mjere za jednog počinitelja, omogućiti ovlaštenim policijskim službenicima da u skladu sa zakonom, izriču određene alternativne mjere, precizno definisati standarde i kriterije za djelovanje institucija nadležnih za provođenje nadzora i utvrditi njihova ovlaštenja; formirati jedinstvenu bazu podataka o kriminalitetu i svim fazama postupka na teritoriju cijele BiH; obezbijediti zakonsku osnovu za postpenalni tretman- odnosno za efektivno otklanjanje uslova i uzroka koji su uticali na izvršenje krivičnog djela.

Na institucionalnom planu posebno ističemo potrebu uspostavljanja specijaliziranih odjeljenja u tužilaštvima kao i specijalizirana odjeljenja u sudovima, koja bi isključivo nadležna za pitanja kriminaliteta maloljetnika, uz edukaciju tužitelja i

³⁰ Usmene sankcije (opomena, ukor, upozorenje), ekonomske kazne i novčane sankcije, zapljenjivanje ili nalog o oduzimanju, kućni pritvor itd.).

sudija iz oblasti maloljetničke delinkvencije i alternativnih načina reagovanja. Značajnim smatramo i proširivanje nadležnosti i kapaciteta trenutno aktivnih institucija socijalne zaštite i ostalih ustanova za izvršenje pojedinih odgojnih mjera, koje po svom iskustvu i stručnosti trebaju biti središna tijela za alternativno reagovanje na maloljetničko prestupništvo. U tom smislu neophodna zakonska, materijalna i finansijska podrška zakonodavnih i izvršnih tijela vlasti. Zatim, definisati koje nevladine organizacije mogu uzeti učešće u primjeni alternativnih mjera, pod kojim uslovima (posebno definisati nadležnosti, praćenje i nadzor nad njihovim radom, oblike i načine saradnja sa državnim tijelima i ostalim nevladinim organizacijama), definisati ulogu lokalne zajednice (općina i mjesnih zajednica).

Smatramo bitnim ukazati i na utvrđene probleme koji se javljaju kod pojedinih ustanova za izvršenje mjera i sankcija prema maloljetnicima. Tako, smatramo da je neophodna podrška Zavodu za vaspitanje muške djece i omladine „Hum“, posebno u smislu rješavanja pravnog statusa, finansiranja, adaptacije prostora (postoji dosta neadaptiranog prostora), proširenja djelatnosti na druge sadržaje koji mogu biti komplementarni sadržajima odgojnih preporuka i odgojnih mjera, kadrovska dopuna (pedagozi, psiholozi, kriminolozi, nastavnici za praktičnu obuku prema plani i programu rada). Kadrovska struktura ističe se kao potreba svih analiziranih ustanova, pri čemu se preporučuje da se sve ustanove ojačaju kako u broju tako i u stručnom smislu.

IZRICANJE I IZVRŠENJE ALTERNATIVNIH SANKCIJA

Mlade su osobe sklone eksperimentiranju i traženju sebe i svoje uloge u svijetu koji ih okružuje. Jasno da izvjestan broj takvih ponašanja može imati odlike protupravnog ponašanja različitog intenziteta, od prekršaja do kaznenih djela. No, nije u svakom slučaju potrebna resocijalizacija i reintegracija počinitelja u zajednicu, a posebice ne zavodski ili neki drugi tradicionalni penalni tretman, jer mali stupanj odgovornosti i „zločinačke energije“ ukazuje da se zaista radi o prolaznoj epizodi u životu maloljetnika i da se ne radi o delinkventnoj strukturi ličnosti. Ocjenu o tomu treba da primarno donese sud ili tužitelj i ona ovisi od konkretnih subjektivnih i objektivnih okolnosti djela.

U našem istraživanju pokazalo se da su u tretiranju malodobnika u sukobu sa zakonom alternativne mjere široko prihvaćene od strane svih kategorija ispitanika (učenika, građana, socijalnih radnika i uposlenika nevladinih organizacija), koje su zainteresirane ili involvirane u tretman maloljetnih delinkvenata. S tim u vezi se može izvući nekoliko zaključaka.

Zvanična statistika kriminaliteta u Bosni i Hercegovini tradicionalno pokazuje visoke frekvencije imovinskih krivičnih djela. Međutim, javno mnijenje pokazuje ozbiljnu zabrinutost i u pogledu relativno visoke prevalencije nasilničke delinkvencije kod mladih ljudi. Ovakva konstatacija nas navodi na preporuku da bi bilo potrebno izraditi posebne programe SEKUNDARNE i TERCIJARNE prevencije nasilničkog ponašanja mladih.

U razvijenim zapadnim društvima kvalitet susjedstva direktno zavisi od sadržaja koje ono nudi, tako da će bolje susjedstvo uključivati i više sadržaja u kojima možemo provoditi slobodno vrijeme. Međutim, upravo u slučaju Sarajeva i Banja Luka nije tako. Naime, iako je njih 72% ispoljilo veliku povezanost za susjedstvo, ali s druge strane samo 35% njih smatra da njihova susjedstva imaju adekvatne sadržaje za kreativno korištenja slobodnog vremena, dovodi nas do zaključka da bi lokalne zajednice morale poraditi na osiguranju sadržaja za mlade, van redovnih školskih aktivnosti (sport, muzika, različite sekcije....).

Veliki procenat ispitanika (72%) je izjavilo da bi im njihovo susjedstvo nedostajalo ukoliko bi se morali preseliti na drugo mjesto, dok je samo deseti dio uzorka sprema preseliti se bez emocija. Ovo je afirmativan podatak i on za sobom povlači mogućnost stvaranja kohezivnih elemenata u susjedstvu. Veliki procenat građana su danas etažni vlasnici, što ih preporučuje kao zainteresiranije za saradnju sa zajednicom. Pretpostavlja se da će građani danas zainteresovanije odreagovati na zaštiti svoje imovine ako im se za to ponudi neki „formalni oblik organizacije“ na najužoj osnovi. Ovdje bi se kao preporuka mogla navesti restrukturiranje „zaboravljenih kućnih savjeta“ koji bi upravo artikulirali interese i potrebe građana i u ovom pravcu.

Na pitanje: „da li bi njegova porodica prihvatila maloljetnog delinkventa na preodgoj na određeno vrijeme“? Samo 18,5% ispitanika bi prihvatilo takvu opciju i to pod određenim uslovima (djelimično se slažu). No, s druge strane, čak 72,7% ispitanika „ne ostavlja mogućnost“ da se nešto takvo desi. Krenimo sada „iz njihovog doma“ u njihovo susjedstvo, interesantno je protumačiti, obzirom da smo u prethodnim alinejama dobili „njihovu percepciju susjedstva“, šta ispitanici misle da li ima porodica u susjedstvu koje bi ipak primile na određeno vrijeme na preodgoj nekog maloljetnog delinkventa. Tu imamo sada malo ublaženiji stav jer njih 30% ostavlja takvu mogućnost, dok 66,4% odbija i pomisao na takvo nešto. Iz navedenih podataka mogla bi se izvući preporuka da vrijedi istraživati na

informisanju javnosti o alternativnim sankcijama. Naime, iako 72% ispitanika odbija i razmisliti da prihvati maloljetnika kod sebe na preodgoj, ipak 30% njih misli da u susjedstvu ima porodica koje bi pristale na to. Veću spremnost javnosti da participira u interakciji sa delinkventnom mladom osobom imamo samo u slučaju da se ne radi o prevelikoj intimnosti. Svi su ispitanici saglasni da je najmanje prihvatljivo da se sa delinkventnom osobom dijeli vlastiti uži životni prostor (stan), a posebice da mu se povjeri staranje o imovini (makar se radilo o delinkventu koji nije ispoljavao delinkventno ponašanje u pravcu aspiracija ka tuđoj imovini). Za javnost, dakle, je sasvim prihvatljivo stupati u običnu, svakodnevnu interakciju sa osobama sklonim prijestupništvu, ali postoji distanca ukoliko se treba dijeliti više od uobičajenih stvari. Informisanjem o alternativnim sankcijama, upoznavati javnost sa kompletnom procedurom od izricanja, preko provedbe do samo opoziva istih. Na taj način javnost će moći smjelije participirati u ovakvim aktivnostima. Građani moraju biti informisani o samoj filozofiji i upotrebnoj vrijednosti alternativnih sankcija za maloljetnike. Njima se mora, na slikovit način pojasniti svrha i način provedbe ovih mjera. Upravo podatak da 74% populacije prijavljuje TV informativne emisije i dnevnu štampu kao najznačajniji izvor informisanja o kriminalitetu uopšte, može poslužiti kao opravdanje da se krene u MEDIJSKU KAPANJU upoznavanja građana o alternativnim mjerama. Naravno koristeći upravo TV i dnevnu štampu kao medij za takav poduhvat.

Ovo istraživanje pokazuje se da su učenici zainteresirani da se u školama razvijaju programi prevencije maloljetničke delinkvencije (79,8%), odnosno njih 82,5% smatra da bi i učenici te škole trebali biti aktivno uključeni u provedbu preventivnih programa a 73% njih bi se i lično uključilo u takav program ako bi ga organizirala škola. Ovaj podatak logično implicira preporuku da se razviju posebni oblici edukacije (specijalni curriculum-i) u okviru nekog od nastavnih predmeta, u kojima bi se učenici (ali i njihovi nastavnici) educirali o primjeni alternativnih sankcija prema maloljetnicima.

Pitanje koje je pobudilo veliku pažnju, i moglo bi se reći zavrijedilo da se nađe u našim preporukama je i ono u kojem smo pitali učenike: „da li se problematični učenici uključuju u rad školskih sekcija”? Odgovor je bio i očekivan, jer 65% učenika smatra da se takvi vršnjaci ne uključuju u takve sekcije, čime aludiraju da takva aktivnost nije dovoljno afirmisana među tom populacijom. S tim u vezi, potrebno je animirati odgovorne u lokalnim zajednicama ali i u školama da se ponude i izfinansiraju projekti „kreativnog korištenja slobodnog vremena” za učenike koji nemaju finansijskih sredstava za takvo nešto. Uzmimo samo praktičan primjer sporta u BiH. Nesporno je da već decenijama imamo najveći interes za fudbal, košarku i rukomet, jer se radi o sportovima koji, u oba grada (Sarajevo i Banja Luka) imaju klubove koji su osvajali i titule prvaka Evrope (KK Bosna, RK Željezničar i RK Borac). Međutim, bavljenje sportom danas, iziskuje materijalnu osnovu zainteresovanog djeteta, odnosno treniraju samo oni koji imaju novac da plate treninge. Ovo se mora promijeniti, jer sport upravo, transformira i preusmjerava agresivnost u korisnom pravcu. Na ovaj način, učenicima sa slabim imovinskom stanjem, koji uz to pokazuju preddelinkventne obrasce ponašanja, naše društvo osim škole nudi „samo ulicu”. Lokalne zajednice moraju početi finansirati sportske klubove, odnosno njihov rad sa mladim talentima a ne samo s talentima „na komercijalnoj osnovi”. S druge strane, pokazalo se da su učenici i jako solidarni. Naime, kada bi im bilo ponuđeno da učestvuju u pomaganju učenicima koji su se upustili u problematična ponašanja, njih 71,6% bi to bezrezervno prihvatilo, dok bi 12,5% o tome moralo još razmisliti. Upravo stoga neophodno je razviti programe edukacije o alternativnim sankcijama za maloljetnike i njihovoj primjeni u školi, kako bi društvo u „vršnjačkoj populaciji” imalo velike saveznike u primjeni alternativnih sankcija.

Ono što je interesantno, s aspekta percepcije učeničke populacije je i to da je mladim osobama važno da čuju (i to rangiraju vrlo visoko) zašto se neko odlučio prekršiti zakon: suočavanje se čini težom sankcijom nego kazna. U skladu s tim, oni pokazuju „šta predstavlja odricanje u tom uzrastu“ – „suočenje i izvinjenje“. Ovaj element treba ozbiljno razmotriti i iskoristiti ga u provedbi alternativnih sankcija.

Čak 85% socijalnih radnika iz našeg uzorka smatra da odgojne preporuke mogu uticati na maloljetnika da ubuduće ne čini krivična djela. Decidni su u stavu (70%) da se odgojne preporuke ne primjenjuju zato što zakon i podzakonski akti ne propisuju jasnu proceduru za njihov izbor i primjenu. S tim u vezi implicira i preporuka, da se decidno, putem Komentara ili posebnih Pravilnika ili brošura, propiše i na plastičan način, apostrofirajući samu izvedbu, predstave procedure za primjenu i izbor npr. „odgojnih preporuka“. Zašto baš ovakva preporuka: zaključit ćemo podatkom da *85% socijalnih radnika iz našeg uzorka smatra da odgojne preporuke mogu uticati na maloljetnika da ubuduće ne čini krivična djela.*

ODGOJNE PREPORUKE SE NE PRIMJENJUJU 60% slaže sa konstatacijom da se odgojne preporuke ne primjenjuju češće zato što maloljetnici ne iskazuju spremnost da se pomire sa oštećenim. Upravo sada vidimo kako zapažanje profesionalaca korespondira i korelira sa stavom učenika. Naime učenici su i sami konstatovali da bi bilo neophodno insistirati na izvinjenju i suočenju sa posljedicama, smatrajući to „odricanjem od svog ega“. Preporuka bi se ticala upravo razrade posebnih pilot programa u kojima bi se za „odabrana krivična djela“ izricala sankcija izvinjenja oštećenom i sl.

Alarmantan je podatak da je samo 15% uzorka socijalnih radnika pohađalo obuku iz domena „provedbe postupka posredovanja, praćenja i izvršavanja odgojnih preporuka za maloljetnike“. Naravno preporuka bi bila: „organizirati posebne obuke za socijalne radnike na temu „provedbe postupka posredovanja, praćenja i izvršavanja odgojnih preporuka za maloljetnike“.

Petina uzorka socijalnih radnika je bila uključena i u primjenu odgojne preporuke „rada u korist humanitarne organizacije“. U tom pravcu bi se, upravo potaknuto rezultatima ovakvih istraživanja, dalo učiniti napor da se ove mjere češće izriču i primjenjuju. Potrebno je organizirati FOKUS GRUPE na kojima bi prisustvovali socijalni radnici i predstavnici NGO. Na taj način bi se formirao „sui generis Curriculum“ koji bi kreirali i jedni i drugi. Socijalni radnici kao profesionalci i zaposlenici u NGO-u kao osobe koje imaju priliku participirati u ovim projektima. Za moderatore upravo koristiti naučne radnike koji imaju referentne projekte iz domena primjene alternativnih sankcija za maloljetnike.

Na kraju, socijalni radnici misle da se alternativne sankcije neće primjenjivati češće zato što ne postoji dovoljan broj organizacija i institucija u javnom i društvenom sektoru sa kojim treba sarađivati prilikom primjene npr. odgojnih preporuka, odnosno zato što nedostaje aktivno učešće lokalnih zajednica neophodno za primjenu odgojnih preporuka. Ovakav stav zastupa dvije trećine socijalnih radnika iz našeg uzorka. Upravo stoga potrebno je organizirati predavanja u mjesnim zajednicama za građane, uz prethodne programe medijske kampanje. Na taj način, socijalni radnici bi u neposrednom kontaktu, žiteljima gradskih naselja približili problem reakcije društva na prestupničko ponašanje mladih.

Neophodno je promptno iskoristiti podatak dobijen istraživanjem da čak 91,4% uzorka zaposlenih u nevladinom sektoru smatra da bi nevladina organizacija u kojoj je ispitanik angažiran bila zainteresirana za aktivnije učešće u izboru i primjeni odgojnih preporuka za maloljetnike. Preporuka bi se odnosila na konkretizaciju

saradnje i usaglašavanje stavova, potreba i izvedbenih procedura putem zajedničkih WORKSHOOP susreta zainteresiranih NGO i Službi socijalne zaštite.

U slučaju počinjenja krivičnog djela od strane maloljetne osobe, u procjeni najvećih potreba zajednice, samog maloljetnog počinitelja krivičnog djela i žrtve/oštećenog, javnost ima relativno retributivan stav. Prisutna je, naime, makro-mikro perspektiva, a preference su bile:

- a) na makro razini- vraćanje stvari kakve su bile prije počinjenja djela, i to ponovnim uspostavljanjem sigurnosti i kažnjavanjem počinitelja;
- b) na mikro razini- pružanjem podrške žrtvi, nametanjem obaveze delinkventu da sagleda i objasni razloge počinjenja.

Javnost je najmanje, međutim, za klasični retributivni sadržaj (formalno kažnjavanje).

U izboru više vrsta reakcije na delinkventno ponašanje mlade osobe, javnost preferira alternativne. Redovito su ispitanici na više mjesto u svojim preferencama stavljali neformalno, alternativno kažnjavanje u odnosu na formalno. Tipične alternativne mjere koje su naišle da široko odobravanje javnosti su izvinjenje i naknada štete.

Kako su naš uzorak činili četiri poduzorka ispitanika, primjećene su izvjesne razlike. **Laička je javnost (učenici i građani) bila naklonjenija redovitom pohađanju škole, nadoknadi štete i izvinjenju** kao načinu rješavanja delinkventne situacije čiji je vinovnik maloljetna osoba, **a stručna (socijalni radnici i uposlenici nevladinih organizacija) nekoj vrsti savjetovanja (psihološko, odgojno, obrazovno).**

Težina delikta nije utjecala na stavove ljudi u pogledu izbora mjere. Javnost je približno jednako reagirala kako u slučaju bagatelnog kriminaliteta, tako i u slučaju vršenja relativno težih krivičnih djela. Ne ulazeći u to koliko je u nekom slučaju *in concretum* oportuno primjenjivati alternativne mjere, značajan je nalaz da postoji suglasnost javnosti da bi i takav potez naišao na podršku društva.

Ranije viktimizacijsko iskustvo (činjenica da je neko ranije bio žrtva ili oštećen krivičnim djelom) i spol ispitanika nisu značajnije utjecali na njegove stavove o kažnjavanju. Drugim riječima, ljudi nisu punitivniji (skloniji strožijem kažnjavanju) ako su određenog spola i/ili imaju ranije viktimizacijsko iskustvo.

Činjenica da se radi o recidivnom počinitelju krivičnih djela značajno je utjecala na stavove o prihvatljivosti alternativnih mjera. Iako je i dalje formalno kažnjavanje bilo zadnja opcija u izboru reakcije na delinkventno ponašanje maloljetnika, u situaciji kada se radilo o maloljetniku-recidivisti javnost je sklonija drugačijoj vrsti tretmana (poput nametanja obaveze pohađanja savjetovanja o kontroli agresivnog ponašanja i sl.). U pogledu formalnog kažnjavanja javnost je također naklonjenija njezinoj upotrebi ako se radi o delinkventu povratniku.

U interakciji sa maloljetnim delinkventom, ljudi su skloni uobičajenoj komunikaciji i iskazivanju poštovanja (poput posuđivanja novina, male količine novca, prihvatanju poziva na rođendan, i sl.), ali bi se radije držali podalje od intenzivnijih oblika socijalizacije. Najmanje su za opciju dopuštanja ulaska u privatnu sferu (prebivalište). Ovakav se nalaz može protumačiti time da je javnost generalno sklona retributivnoj perspektivi (ne nužno formalnom kažnjavanju), pa je i distanca prema delinkventu, kojega se doživljava kao prekršitelja normalnog toka stvari, zapravo način kako društvo stigmatizira i moralno kažnjava delinkvente.

Geografska pripadnost respondenta nekom od gradova u analizi ne implicira nužno neke naročite razlike u stavovima kako reagovati na maloljetno prijestupništvo. Nalazi, doduše, sugeriraju da razlike postoje, posebice kod kategorije građana, no one nisu naročito velike. No, i ovakav nalaz može služiti kao smjernica koje

bi sadržaje lokalno stanovništvo najprije podržalo i mogu služiti kao orijentir prilikom izrade programa alternativnog reagiranja na maloljetno prijestupništvo na lokalnoj razini.

PREPORUKE

PRAVNI I INSTITUCIONALNI TRETMAN KRIMINALITETA MALOLJETNIKA

- ✚ Usvajanje Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.
- ✚ Propisati mogućnost davanja ovlaštenja za izricanje određenih odgojnih preporuka i ovlaštenim službenim licima iz reda policijskih organa.
- ✚ Propisati da u toku procesa odabira preporuke sudija, odnosno tužilac, pored obaveze da u obzir uzmu interese izvršioca i žrtve, da u obzir uzmu i interese zajednice.
- ✚ Propisati obavezu nadgledanja izvršenja odgojne preporuke, te preciznije definisati standarde i kriterije za djelovanje institucija nadležnih za provođenje nadzora nad izvršenjem alternativnih mjera i utvrditi njihova ovlaštenja.
- ✚ Jasnije propisati proceduru za tužitelje i sudije ukoliko odgojna preporuka ne pokazuje rezultate ili se ne primjenjuje.
- ✚ Propisati mogućnost izricanja odgojnih preporuka i za teža krivična djela (za koja je propisana kazna od tri godine zatvora ili teža kazna).
- ✚ Proširiti listu alternativnih mjera (*Usmene sankcije (opomena, ukor, upozorenje), ekonomske kazne i novčane sankcije, zapljenjivanje ili nalog o oduzimanju, kućni pritvor itd.*).
- ✚ Propisati mogućnost izricanja više od jedne alternativne mjere za jednog počinitelja.
- ✚ Propisati obavezu uspostavljanja jedinstvene baze podataka o kriminalitetu i svim fazama postupka na teritoriju cijele BiH.
- ✚ Propisati koje su to ustanove i organi kojima se u nadležnost nominira izvršenje alternativnih sankcija, odnosno standarde koji trebaju biti ispunjeni unutar tih ustanova i organa.
- ✚ Propisati osnovu, postupak i organe za postpenalni tretman- odnosno za efektivno otklanjanje uslova i uzroka koji su uticali na izvršenje krivičnog djela.
- ✚ Precizirati sve okolnosti o ponašanju maloljetnika nakon izvršenog krivičnog djela koje se trebaju uzeti u obzir prilikom postupka izbora odgojne mjere ili određivanja njenog trajanja (npr.: da li je maloljetnik pokušao spriječiti nastupanje posljedice ili je naknadno otklonio, da li se nakon djela izvinuo oštećenom, da li je iskazao spremnost ili nadoknadio pričinjenu štetu);
- ✚ Uspostaviti specijalizirana odjeljenja u tužilaštvima kao i specijalizirana odjeljenja u sudovima, koja bi isključivo bila nadležna za pitanja kriminaliteta maloljetnika;

- ✚ Edukacija tužitelja i sudija iz oblasti maloljetničke delinkvencije i alternativnih načina reagovanja;
- ✚ Proširiti nadležnosti i kapaciteta trenutno aktivnih institucija socijalne zaštite i ostalih ustanova za izvršenje pojedinih odgojnih mjera;
- ✚ Definirati koje nevladine organizacije mogu uzeti učešće u primjeni alternativnih mjera, pod kojim uslovima (posebno definirati nadležnosti, praćenje i nadzor nad njihovim radom, oblike i načine saradnje sa državnim tijelima i ostalim nevladinim organizacijama);
- ✚ Definirati ulogu lokalne zajednice (općina i mjesnih zajednica)
- ✚ Ostvariti konkretnu podršku Zavodu za vaspitanje muške djece i omladine „Hum“, posebno u smislu rješavanja pravnog statusa, finansiranja, adaptacije prostora (postoji dosta neadaptiranog prostora), proširenja djelatnosti na druge sadržaje koji mogu biti komplementarni sadržajima odgojnih preporuka i odgojnih mjera, kadrovska dopuna (pedagozi, psiholozi, kriminolozi, nastavnici za praktičnu obuku prema plani i programu rada).

IZRICANJE I IZVRŠENJE ALTERNATIVNIH SANKCIJA

- ✚ Informirati javnost (i laičku i stručnu) o rezultatima studije i širokoj prihvaćenosti alternativnih mjera u tretiranju maloljetnika u sukobu sa zakonom, uspostaviti/nastaviti sa kontinuiranom promidžbom i zagovaranjem primjene alternativnih mjera u reagovanju na maloljetno prijestupništvo, i time pružiti podršku aktualnoj Strategiji protiv maloljetničkog prestupništva u BiH u dijelu koji se odnosi na alternativne mjere
- ✚ Definirati jasne moduse provođenja najprihvaćenijih alternativnih mjera-izvinjenja i naknade štete (oštećenom ili zajednici)
- ✚ Jasno definirati mogućnosti i oblike uključivanja lokalnih nevladinih organizacija u implementaciju alternativnih mjera i osigurati im finansijsku i inu podršku
- ✚ Razmisliti i o uključivanju drugih subjekata u implementaciju alternativnih mjera (npr. organi lokalne samouprave)
- ✚ Uspostaviti/dalje razvijati programe specijaliziranog savjetovanja za maloljetnike u sukobu sa zakonom, pogotovo one koji ispoljavaju agresivno ponašanje. Ovo se naročito odnosi na Sarajevo, koje ima značajnije izražene probleme sa maloljetnim prijestupništvom sa elementima sile
- ✚ Razmisliti o proširenju mogućnosti primjene alternativnih mjera i na teže oblike delinkvencije. Ovo naravno ne znači da se u svakom pojedinom slučaju trebaju izreći alternativne mjere, ali imajući u vidu podršku javnosti za njezinom primjenom, promisliti barem o načelnoj mogućnosti za primjenu i u ovakvim slučajevima

REFERENCE

KNJIGE I ČLANCI

- Babić, M., et.al. (2005). *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini- Knjiga I*. Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope, Evropska komisija.
- Babić, M., et.al. (2005). *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini- Knjiga II*. Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope, Evropska komisija
- Baron, R., Feeney, F., Thornton, W. (1976). *Preventing Delinquency through Diversion*. Englewood Cliffs, NY: Prentice-Hall.
- Bartlett, M. (2005). World Correctional Population Trends and Issues. U S. O`Toole, S. Eyland, *Corrections criminology* (pp. 8-17). Sydney: Hawkins Press.
- Bojanić, N., Budimlić, M., Mujanović, E., Datzer, D. (2007). *Uloga građanskih odbora u Općini Centar u prevenciji imovinskog kriminaliteta*. Sarajevo: Udruženje diplomiranih kriminalista u Bosni i Hercegovini.
- Braithwaite, J., Mugford, S. (1994). Conditions of Successful Reintegration Ceremonies, *British Journal of Criminology*, 34: 139-171.
- Broner, N., Mayrl, D., Gerald Landsberg, L. (2005). Outcomes of Mandated and Nonmandated New York City Jail Diversion for Offenders with Alcohol, Drug, and Mental Disorders, *The Prison Journal*, 3 ; vol. 85: 18 - 49.
- Budimlić M. (2004). Aktualnost kriminoloških istraživanja u prevenciji novih formi kriminalnog ponašanja. *Kriminalističke teme 3-4*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- Budimlić, M. (2008 [a]). *Obim i struktura kriminaliteta i generalna prevencija – Studija slučaja: Kanton Sarajevo (doktorska disertacija)*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- Budimlić, M. (2008 [b]). Prikaz recentnijih teorijskih i istraživačkih pristupa maloljetničkoj delinkvenciji . U Obradović, V. *Delinkventno ponašanje*. Sarajevo: KJU Porodično savjetovalište.
- Budimlić, M., Maljević, A., Muratbegović, E. (2010). International Self-Report Delinquency Study 2: National report - Bosnia and Herzegovina. U Junger-Tas, J. et al (Eds). *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond: Results of the Second International Self-Report Delinquency Study*, pp. 341-358. New York: Springer.
- Calhoun, G., Glaser, B., & Bartolomucci, C. L. (1999). Counselling the Juvenile Offender. U Horne, A., Kiselica, M. *Handbook of Counseling Boys and Adolescent Males: A Practitioner's Guide* (pp. 341-357):Sage publications.
- Carić, A. (1967). *Krivičnopravni položaj maloljetnika*. Split: Pravni fakultet.
- Carney M., Buttell, F. (2003), Reducing Juvenile Recidivism: Evaluating the Wraparound Services Model. U *Research on Social Work Practice*, 9, vol. 13: 551 - 568.
- Cavadino, M., Dignan, J. (1993). *The Penal System*. London: Sage.
- Pirolić, M., Hujić, F. (2007). *Dječija zaštita u Bosni i Hercegovini – Situaciona analiza izdvajanja iz budžeta za djecu u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo
- Fitzgerald, J., Fox, S. M. (2001). *Metodologija istraživanja u kriminalističkim naukama*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- Gidens, E. (1998). *Sociologija*. Podgorica: CID.
- Home Office. (1997). *Getting the Grips with Crime: A New Framework for Local Action*. London: Bellew Publishers.

- Horvatić, Ž., Cvitanović, L. (1999). *Politika suzbijanja kriminaliteta*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
- Junger -Tas, J. (1994). *Alternatives to prison sentences. Experiences and developments*. Amsterdam. New York: Kugler Publications.
- Kaal, H., Vanderveen, G., & van Oeveren, M. (2008). Spatial perception of unsafety, crime and disorder. U H. Kury, *Fear of Crime - Punitivity. New Developments in Theory and Research* (pp. 85-107). Bochum: Brockmeyer Verlag.
- Maljević, A. (2004) Pravosudni pristup maloljetničkom kriminalitetu: Pojašnjenje primjene odgojnih preporuke u Sarajevu.
- Maljević, A. (2006). Legal and Actual Treatment of Juvenile Within the Criminal Justice System of Bosnia and Herzegovina. U J. Junger-Tas and S.H. Decker (eds), *International Handbook of Juvenile Justice*, 415-436. AA Dordrecht: Springer.
- Muratbegović, E. (2002). Maloljetnička delinkvencija i socio-ekološki determinizam. *Kriminalističke teme*, 3-4. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Obradović, V. (2005). *Preddelinkventno ponašanje učenika osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo*. Sarajevo: KJU Porodično savjetovalište.
- Obradović, V. (2008). *Delinkventno ponašanje (empirijska studija)*. Sarajevo: Porodično savjetovalište.
- O'Dowd et al., (1991), Pre-Court Decision Making in Juvenile Justice: Some Comments. *British Journal of Criminology*, 31, 189-191.
- Oswald, M. E., Hupfeld, J., Klug, S. C., Gabriel, U. (2002). Lay-Perspectives on Criminal Deviance, Goals of Punishment, and Punitivity. *Social Justice Research*. 85-98.
- Patrick, S., Marsh, R. (2005). Juvenile Diversion: Results of a 3-Year Experimental Study. *Criminal Justice Policy Review*, 3, vol. 16: 59 - 73.
- Petrović, B, Jovašević, D. (2006). *Izvršno krivično/kazneno pravo*. Sarajevo: Pravni fakultet
- Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pilkington, A. (1997). Is there a British Underclass. U Giddens, A. (ed), *Sociology Introductory Readings*, Cambridge: Polity.
- Pleh, V. (2008). *Alternativne mjere u krivičnom zakonodavstvu BiH (magistarski rad)*. Sarajevo: Pravni fakultet.
- Reiner, R. (1992). *The Politics of the Police*. Brighton: Harvester, Wheatsheaf.
- Richard L. Lippke, R. (2003). Prisoner access to recreation, entertainment and diversion. *Punishment & Society*, 1, vol. 5: 33 - 52.
- Sijerčić-Čolić, H. (2001). Asocijalno ponašanje djece i maloljetnika uzroci i oblici reakcije u sistemu krivičnog pravosuđa u Bosni i Hercegovini na takvo ponašanje. *Pravna misao*, broj 9-10.
- Sijerčić-Čolić, H., Bubalović, T. i ostali (2002). *Young People in Conflict with the Law in the Light of Topical Problems Related to Juvenile Criminal Justice in BiH*. Banja Luka: Comesgrafika.
- Sijerčić-Čolić, H., et.al. (2005). *Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope- Evropska komisija.
- Sullivan, C., Veysey, B., Hamilton, Z., Michele Grillo, M. (2007), Reducing Out-of-Community Placement and Recidivism: Diversion of Delinquent Youth With Mental Health and Substance Use Problems From the Justice System. U *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 10, vol. 51: 555 - 577.

- Van Dijk, J., & Haffmans, C. (1988). *Criminal Law in Action: An overview of current issues in Western societies*. The Hague: Kluwer.
- Wahab, S, (2006), Evaluating the Usefulness of a Prostitution Diversion Project. *Qualitative Social Work*, 3, vol. 5, 67 – 92.

PRAVNI IZVORI

- Vlada Kantona Sarajevo (2008). *Akcioni plan za implementaciju „Strategije protiv maloljetničkog prijestupništva za BiH“ u Kantonu Sarajevo*. Sarajevo: Autor.
- United Nations office on drugs and crime (2006). *Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice*. Vienna: Autor.
- Council of Europe (1950) *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No.5)*. Rome: Autor.
- Council of Europe (1987) *European Convention for the Prevention of Torture and inhuman or Degrading Treatment or Punishment, (ETS 126)*. Strasbourg: Autor.
- Council of Europe (1996) *European Convention on the Exercise of Children's Rights (ETS 160)*. Strasbourg: Autor.
- Krivični zakon Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 3/03.
- Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službene novine BDBiH broj 10/03.
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH broj 35/03.
- Krivični zakon Republike Srpske, Službene novine RS, broj 49/03.
- Pravilnik o vođenju evidencije o odgojnim mjerama izrečenim u krivičnom postupku prema maloljetnicima, Službene novine Kantona Sarajevo.
- Recommendation No R (92) 16 of the Committee of Ministers to member States on the European Rules on community sanctions and Measures
- Recommendation No. R (87) 20E of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on social reactions to juvenile delinquency
- Recommendation R (96) 8 of the Committee of Ministers to member State on Crime Policy in Europe in a time of Change
- Recommendation Rec (2003) 20 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice
- Resolution (78) 62E on juvenile delinquency and social change
- Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH (2006-2010), maj 2006.
- Strategija razvoja BiH 2008-2013 i BiH Strategija socijalne uključenosti – Situaciona analiza, april 2008.
- United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines.)
- United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty („JDL“ Rules).
- United Nations Standard minimal Rules for Non-custodial Measures (the Tokyo Rules).
- United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules)
- United Nations Universal Declaration of Human Rights
- Uputstvo o matičnim knjigama i registru, osobnom listu, potvrdi o izdržanoj kazni zatvora i uvjetnom otpustu, potvrdi o ulasku u stan i upotrebi

prijevoznog sredstva i sredstava veze u federalnim zavodima za izvršenje kazne zatvora, Službene novine FBiH broj 15/99.

- Uputstvo o vrstama evidencije, načinu vođenja evidencije o osuđenim, pritvorenim i prekršajno kažnjenim i maloljetnim licima, Službene novine RS, broj 3/00.
- Uredba o oznaci i znački, uniformi, službenim zvanjima i oznakama zatvorske policije- straže, i boji i oznaci vozila federalnih ustanova za izvršenje kazne zatvora, Službene novine FBiH broj 10/99, 46/99.
- Uredba o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima, Službene novine FBiH broj 6/09
- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službene novine BDBiH broj 8/00.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH broj 44/98.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Kantona Sarajevo, Službene novine KS broj 14/00, 8/01, 10/02.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj 27/93, 16/95, 24/04.
- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH 3/03, 36/03.
- Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službene novine BDBiH broj 10/03.
- Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH broj 36/03.
- Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službene novine RS, broj 50/03.
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom, Sl.novine FbiH br. 36/99 i 54/04
- Zakon o sudovima Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj 111 od 23. decembra 2004. godine).
- Zakon o sudovima u F BiH, („Službene novine F BiH“, broj: 38/05 i 22/06)
- Nacrt zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u kivičnom postupku, Ministarstvo pravde BiH, Sarajevo, oktobar 2008.

OSTALI IZVORI

- Federalni zavod za statistiku. (2009). *Kanton Sarajevo u brojkama*, Sarajevo: Autor.
- Republički zavod za statistiku Republike Srpske. (2009[a]). Statistički bilten broj 8- Statistika obrazovanja, srednje obrazovanje, Banja Luka,
- Republički zavod za statistiku Republike Srpske. (2009[b]). Statistički bilten broj 8Statistika obrazovanja, osnovno obrazovanje, Banja Luka: Autor.
- Republički zavod za statistiku Republike Srpske (2008), Republika Srpska u brojkama, Banja Luka. Autor.
- Vlada Kantona Sarajevo (2007). Izvještaj o radu KJU „Disciplinski centar za maloljetnike“ sa Izvještajem o finansijskom poslovanju i izvještajem o radu upravnog odbora za period 1.1.-31.12.2006. godine, br. 02-05-5778-15/07, od 5.4.2007.Ured državnog koordinatora za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije (2008). *Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sustavu zaštite djece od dječije pornografije u BiH -Preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije u BiH*. Sarajevo: Autor.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2006 [a]). *Cross-Cutting Issues – Juvenile Justice*. New York: Autor.

- United Nations Office on Drugs and Crime (2006 [b]). *Custodial and Non-Custodial Measures – Alternatives to Incarceration*. New York: Autor.
- Diversion Steering Group (1993). *Review of Diversion of Offenders*. Northampton County Council.
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. (2007). *Nacionalni izvještaj o postignutom napretku po Akcionom planu "Svijet po mjeri djeteta"*. Sarajevo: Autor.

INTERNET IZVORI

- http://www.coe.int/T/e/Com/about_coe/member_states/e_bo.asp#TopOfPage
- <http://www.csrbl.org>
- <http://www.ksudsa.net/index.htm>
- <http://www.mvpei.hr/MVP.asp?pcpid=816>
- <http://www.okruznisud-bl.com/index.htm>
- <http://www.osnovnisudbl.org/index.php?name=Naslovna&sid=page&id=100>
- <http://www.oss.ba/?jezik=bos&x=1&y=15#>
- <http://www.tuzilastvoks.gov.ba/stream/press/index.php?sta=2&pid=2>
- <http://www.tuzilastvo-rs.org>
- <http://www.banjaluka.rs.ba/front/category/68/>